

ЛИЛИАН ХЕЛМАН

ДЕНТАМЕНТО

ЛИЛИАН ХЕЛМАН
ПЕНТИМЕНТО
КНИГА С ПОРТРЕТИ

Превод: Тодор Вълчев

chitanka.info

ТОДОР ВЪЛЧЕВ ЗА АВТОРКАТА

Лилиан Хелман, родена в 1905 г., влезе в американската литература като продължител на социално — критичното направление, към което се числеше и Юджин О'Нийл, и доразвивайки го, внесе в него много нови неща и остави дълбока следа със своеобразния си талант.

Първата ѝ драматургична творба, която веднага я прави известна, е „Часът на децата“ (1934). Следват „Бъдни дни“, „Лисичета“, „Страж на Рейн“ (една от най-силните антифашистки пиеси в американската драматургия), „Поривите на вятъра“, а след Втората световна война — „Другият край на гората“, „Есенната градина“, „Играчките на тавана“, адаптациите „Монсера“ и „Чучулигата“, мюзикълът „Кандид“ (по произведението на Волтер) и „Майка ми, баща ми и аз“, драматизация на романа на Берт Блехман „Колко“.

Лилиан Хелман е авторка и на редица киносценарии, между които един, в съавторство с Хемингуей, за Гражданската война в Испания и друг за Великата отечествена война, онасловен „Полярната звезда“, който тя пише като военен кореспондент в СССР.

Не е тук мястото за анализ на нейната драматургия, но с една реч, тя е решително отрицание на войната и фашизма, на фалшивите американски „ценности“ и на всичко, което унижава човешкото достойнство. Неслучайно Хелман отива в Испания по време на Гражданската война и по-късно ще напише в „Пентименто“, че там са я развълнували хората, готови да умрат за това, в което вярват.

Лилиан Хелман пише последната си пиеса — „Играчките на тавана“, през 1960 г., след което настъпва дванадесетгодишно мълчание, ако не се смята драматизацията на романа на Блехман.

Причината за това мълчание не е някаква лична духовна криза. То по-скоро е предизвикано от кризисни тенденции в развитието на американския театър през 60-те години — време, за което според един сполучлив израз е характерна „войнстващата деидеологизация“.

Ала в началото на седемдесетте години Хелман сякаш бива преоткрита и интересът към нейната драматургия се възражда не само в САЩ, но и в Европа. В Ню Йорк отново започват да се играят с голям успех „Лисичета“, „Играчките на тавана“ и „Кандид“, в Австрия и ГДР — „Есенната градина“, а във ФРГ — „Бъдни дни“, „Лисичета“ и „Другият край на гората“.

По същото време мълчанието е нарушено, но не с драматургична творба, а с мемоарна литература. Така изпод перото на Хелман излизат „Несъвършената жена“, „Пентименто“ и „Времето на негодниците“, която предизвиква ожесточени спорове сред американската интелектуална върхушка. Това е отрязък от мрачния период на маккартизма, под чиято пета попадат и Лилиан Хелман, и Дашиъл Хамът, известен (все още не и у нас) американски писател, с когото тя споделя 30 години от живота си. Шумът или по-точно протестите, които се вдигнаха около тази книга, накараха авторката да заяви: „Мнозина не са се променили дори и след маккартизма. Книгата събуди много мъчителни спомени. Обвиниха ме, че съм описала отново цялата «история», без да проверя нито един от фактите. Но истината е съвсем друга. Лично аз извърших щателни изследвания, а някои издирвания бях възложила на други хора. Проверила съм и препроверила всеки написан ред. Маккартизмът беше нещо като катаклизъм“.

Колкото до „Пентименто“... Впрочем какво е пентименто? Термин от живописата, който съществува само на италиански и е непреводим както на английски, така и на български. Затова го и запазваме, още повече че авторката си е направила труда да го обясни. Във всеки случай най-близкото му съответствие, ако го търсим в същия стилев пласт, би било може би „През патината на годините“.

А като жанр? Книга с портрети — отговаря самата Лилиан Хелман. Иначе това несъмнено е мемоаристика, срещу чийто автобиографичен характер възразява — струва ни се с право — американският литературен критик М. Шарър, който дава може би най-точната характеристика на същината на замисъла на авторката и на смисловата многопластовост на „Пентименто“.

„И макар че тази книга е почти демонстративно неавтобиографична — пише той, — в нея отчетливо прозират събития от живота на художничката, в съзнанието на читателя, ако не в самия

текст, се редуват етапи от живота ѝ: ранна младост ту в Нови Орлеан, ту в Ню Йорк, университета, началото на работата в издателството, първият ѝ, необмислен и кратък брак, литературната кариера, славата и почестите, Холивуд, преследванията по времето на Макарти, разоряването ѝ, политическото ѝ прозрение, кръгът от талантиливи и суетни приятели, някои от които съчетават в себе си и таланта, и суетата, чернокожите (най-вече жени), предани и жлъчни, описани с дълбока любов. Ето това е пентименто — първоначалният пласт под слоя боя, положен върху него.“

И ако приемем, че седемте, нека ги наречем, части на „Пентименто“ са седем портрета на близки на Хелман, изиграли важна роля в живота ѝ, трябва да добавим, че във всеки от тези портрети изкусно са вградени и други. А всяка част е като че ли канава за пиеса със сюжет, конфликт, графично изписани характери и блестящ диалог. Човек дори добива чувството, че това са седем пиеси, които засега, временно, живеят в прозата и остава само авторката да ги извади оттам и да им придаде формата, необходима за сцената и за възможностите на съвременния театър. В този смисъл „Пентименто“, както донякъде и другите ѝ две белетристични творби, е по-скоро връщане към „старата любов“ — драматургията, нежели бягство от нея.

Но тъй или иначе, прозата на Лилиан Хелман потвърждава безсъмнено поне едно: че тя не е свърнала от пътя, който пое в началото, не е изменила на идеалите, с които влезе в литературата, не се е отрекла от това, което обичаше, и не се е примирила с онова, което ненавиждаше.

И винаги с лице към хората.

Тодор Вълчев

С течение на времето багрите на остарялото платно понякога стават прозрачни. Тогава на някои картини може да се видят първоначалните мазки: през женската рокля прозира дърво, някакво детенце отстъпва място на куче, големият кораб вече не плава в открито море. Това се нарича *пентименто* — разкайване, защото художникът се е „разкаял“, сиреч премислил е. Може би трябва да се добави, че замяната на стария замисъл с по-късен спомага да се види по нов начин стария.

Това е то всичко, което искам да кажа и за хората в тази книга. Багрите вече са остарели и ми се щеше да видя какво са крили те за мен някога и какво ми разкриват днес.

БЕТЕ

Писмото, изписано с готически букви, е съобщавало, съобщава го и сега: „Бете ще отплава между 3-и и 6-и ноември, самият капитан на кораба не е сигурен точно кога. Бъдете уверен, драги Бернард, че ние имаме пълно доверие в подбужденията, за които бяхте така любезен да ни уведомите. Майка ѝ сподави мъката, понеже разбра, че тук не можем да ѝ осигурим друго, освен немотия. Получихме две писма от Бауманови — от Ернест и стария Карл, и те ни уверяват, че това, което се гласи «не ще бъде натрапено и пр.», пък и ние сме сигурни, че лично Вие ще дадете окончателното си одобрение само ако младите имат желание да се съберат. Бете е хубавка, прилича на сестра ни, която помните, и според някои е дори по-хубава. Колко чудновато ни изглежда името Нови Орлеан, там нейде в Южните щати на Америка. Сякаш дъщеря ни ще пътува чак до земите на Индия, толкова далеч ни се струва това. Но всяка вечер четем молитви, та дано и ние доживеем да прекосим океана и целият наш род пак да се събере“.

Писмото е поизтрито и страниците му са прокъсани по гънките, но името Бауман личи на няколко места и все още е възможно да се разчете едно изречение, с което подателят обяснява, че е продал нещо, за да осигури пътуването на Бете.

Известно време тя е живяла в скромната къща на Притания стрийт, спала е на походно легло в трапезарията, ставала е в пет часа, за да го прибере в задното антре, първа да сгрее вода, да приготви кафето, да омеси и опече за закуска немски кифли, които никой не е обичал. Сетне, за да спести парите за трамваен билет, е изминавала пешком дългото разстояние до края на Канал стрийт, гдето по цял ден е мъкнела напред-назад купища кутии с обуца в магазинчето за моряци на един немски търговец, недалеч от доковете.

Два-три месеца след пристигането ѝ (през тези месеци тя е посетила всеки от по-незначителните Бауманови, който не е бил прекалено зает или прекалено отегчен) Бете е била въведена в дома на един от великите представители на рода, където най-после е била

представена на Стайри Бауман, жених, определен ѝ чрез сватовство от далечно разстояние.

Години по-късно, когато всички вече смятаха Стайри за умрял, узнах, че някакъв журналист е писал книга за този период. Бете е попаднала в книгата поради обстоятелства, които не е и подозирала в деня на запознаването си със Стайри. Аз не съм виждала тази книга, нито пък зная името на журналиста, но в семейния албум е залепена изрезка от нея. „Същата Бете Бруно Кошланд се омъжва за Стайри Бауман, който е братовчед на влиятелните новоорлеански търговци на памук. Стайри изчезвал толкова често и толкова надалеч, че е невъзможно да се проследи животът му от двадесетата до четиридесетата му година. Мнозина го описват като човек, който е имал огромен успех сред жените, при все че според всички сведения е бил много нисък, а едната страна на лицето му е била землистокафява и обезобразена до демоничност. Въпреки това, както повечето грозни мъже, той е бил покорител на женските сърца. Последните му следи са установени в дома на мисис Финч от Денвър, която се е грижила за него както подobaва.“

Аз не зная коя е тази мисис Финч. В действителност никога не съм знаела много и за Стайри, ако не се смятат оскъдните сведения, достигнали до мен години по-късно, за уредената от роднините му женитба с Бете. Бауманови са търсили някоя, която да го пере и глади, да го държи далеч от комарджиите (имало е твърде много подправени чекове на тяхно име) и са попаднали на най-добрата възможност — тази здравомислеща, напрацяла от здраве, работлива Бете, която освен това им се падала трета братовчедка, тъй че можели да разчитат на нея.

Бауманови събрали помежду си две хиляди долара — значителна сума за онова време, с която да започне живота си едно младо семейство — и настанили Стайри на работа в един от своите складове в Монро, щата Луизиана. Нямам представа какво е било отношението на Бете към Стайри и към брака ѝ, но неговото отношение е повече от ясно, защото шест месеца след женитбата той изчезва и Бете се връща в Нови Орлеан. Спомням си разговорите на тази тема, които се водеха по време на закуска и от които още в онези години знаех, че Бете е работила като гувернантка (тази или някаква подобна дума Бауманови бяха научили от събратята си индустриалци от Севера и (назоваваха с

нея гледачките на децата си) в едно от по-маловажните семейства от рода, като „по-маловажни“ означава „с по-малко пари“.

Зная всичко казано дотук или поне така го помня — което, разбира се, не значи, че това е цялата истина, — защото онзи Бернард, към когото се обръщат в писмото от Германия, е моят дядо и защото първоначално Бете е спала именно у тях, в тяхната трапезария. Следователно аз съм далечна братовчедка на Бауманови, макар че те са ме удостоили с вниманието си един-единствен път — това стана в един лондонски хотел, когато кралицата майка Бауман се оплака на управителя, че в апартамента над главата ѝ съм пуснала да свири грамофон.

Бете е пристигнала в Нови Орлеан дълго преди моето раждане, дори дълго преди женитбата на баща ми, но дядо ми и баща ми бяха големи писмописатели и се състезаваха по „краснописание“, както се казваше тогава. Баща ми нямаше добър слог — може би защото прекомерно го занимаваше претворяването на азбуката в изящни заврънкулки, — ала дядо ми, който бе следвал някоя и друга година в Хайделберг, излага очарователни, оригинални наблюдения в писмата си и в детските тетрадки, които е използвал, за да води домашното счетоводство на едната страница, и за коментари, спомени и вицове за рода — на отсрещната. Всичко, което се е запазило и не е зацапано или шифровано, представлява хубаво четиво: спомените му за Гражданската война (той става главен интендант на южняшката армия във Флорида, служба, която го удовлетворява, защото е безопасна), обрисовките, с необичаен словоред, на Нови Орлеан, на децата му, на приятелите му, ироничните бележки за собствените му смешни опити да стане богат като братовчедите си Бауманови. Много от тези тетрадки и писма — той очевидно е оставял копие от всяко свое писмо — са се изгубили, преди още да се родя, но и удивително голям брой от тях се бяха запазили до времето, когато за първи път ги открих — тогава бях шестнайсетгодишна — и си спомням каква наслада ми доставяха те, особено находчивите математически главоблъсканици, които е измислял за собствено удоволствие и за развлечение на приятелите си.

В онази година, годината, когато бях на шестнайсет, Джени, сестра на баща ми, продаде пансиона, който бе държала години наред, и заедно със сестра си Хана се пренесе в малка къща близнак, която не

можеше да побере тежките мебели, старите семейни портрети, партитури и книгите на отдавна починалия им баща, повечето от които бяха пристигнали от Германия преди много и много години. Първите два-три дни помагах на лелите си, но след това останките от живота на други хора — счупените игли за кравати, камеи и щраусови пера, и грижливо увитите изящни бродерии дотолкова погълнаха вниманието ми, че лелите ми позволиха да пренеса тези неща в задното антре и да им се наслаждавам дни наред. Това обаче ги озадачи, защото подобно на чувствителните стари хора, те бяха убедени, че младите не се интересуват от род и произход и затова гледаха да не дотягат на „малката“ със собствените си фантазии или разочарования. (Сега самата аз съм на същата възраст и мога да кажа, че интересът, който някои студенти проявяват към моето минало и мен неведнъж ме е смущавал и ми бе нужно време, за да го разбере.)

Баща ми и сестрите му почти никога не говореха за миналото, при все че ако някой ги подканеше по-настойчиво, разказваха чудесни и много смешни истории за майка си и баща си. Но аз например не знаех, че са имали един брат, който починал от жълта треска двадесет години преди да се родя; научих го едва при пренасянето в малката къща. Струва ми се, че и тримата — баща ми и двете ми лели, се отнасяха с неприязън към всяко нещастие и това бе една от причините да са ми толкова мили. Във всеки случай тъкмо в онова антре, на шестнадесетата година от моя живот аз открих писмата и тетрадките на дядо ми и помолих да ми ги дадат. Това достави явно удоволствие на Джени и Хана и седмици наред те се надпреварваха да разказват забавни, изпълнени с обич историйки за „културата“ на моя дядо и за неговите „чудатости“. Когато се завърнах в Ню Йорк при майка ми и баща ми, домъкнах цяла чанта с дядовите писма и тетрадки.

Щом две жени живеят заедно, неизбежно, струва ми се, едната поема мъжката, а другата — женската роля, но моите лели бяха стигнали до някакво странно объркване в това отношение. Джени, която беше по-хубавата и по-блага на лице и обноски, беше поела, може би дори иззела практическите и не дотам приятни задължения. Хана, смятана на времето за по-интелигентна от Джени, се бе предала и макар да работеше като секретарка на председателя на една голяма корпорация — много добра служба в онези дни на дискриминация в заплатите на жените. — Джени свиреше първа цигулка в техния

съвместен живот. Тая смяна на ролите едва ли бе успяла да заблуди баща ми, пък и той, мисля, не ѝ обръщаше особено внимание, но в края на краищата той беше израснал с тях и знаеше какво точно им се е случило в живота.

И тъй, именно Джени ми писа писмо, преди да им гостувам през следващата година, с което ме молеше да върна дядовите писма и тетрадки. Това ми се стори необичайно, но го отдадох на някакво законно право — възрастните обичат да шумят около такива неща — и върнах чантата. Може да съм им казала това, може и да не съм, не помня, но докато тетрадката и писмата бяха у мен, преписах си някои в моята, както я наричах, „писателска тетрадка“, сборник от миш-маш, първи наченки на едно момиче, което има амбицията да пише, което знае, че за целта е нужна наблюдателност, но не знае що е наблюдателност. Определено си спомням — предадох им чантата с убеждението, че тя пак ще се върне при мен след смъртта на лелите ми.

Джени почина след двадесет години. Хана, самотна и объркана, но без да хленчи, живя още седем години и един от най-приятните спомени в живота ми е гостуването ни при нея с Дашиъл Хамът, който ме придружи, за да я видя. Тя ме чакаше на новоорлеанското летище. Никога не беше се срещала с Хамът и аз не я бях предупредила, че той идва с мен. Бях нервна, защото знаех, че тя никога не бе одобрявала и никога нямаше да одобри една връзка извън рамките на законния брак. Сега видях колко е остаряла Хана, якото ѝ тяло се бе смалило, годините най-последно бяха сложили отпечатъка си върху твърдите някога черти на лицето; когато приближихме, откритата ѝ широка усмивка избледня, щом разбра, че високият човек зад мен е Хамът и че сега ще трябва да се срещне лице в лице с истината, която години наред бе чувала от хорски уста.

Първият ден беше напрегнат, но понеже Хамът не признаваше напреженията от този род, едноседмичното посещение се превърна в поредица от чудесни, весели угощения, които отначало разтревожиха Хана с разточителството си, но започнаха да ѝ доставят удоволствие, когато осъзна, че Хамът дори не разбира нейните протести. Най-важното е, че целият ми бащин род обича шегите, прилични или неприлични, и когато на втория ден Хамът обясни на Хана, че единственото, за което е мечтал на този свят, е една покорна женица, а

пък попаднал на мен, цената на обета престана да я безпокои и Хана заяви, че и тя на теория обичала покорните женици, но натъкнела ли се на тях, не можела да ги понася и не смятал ли той, че в повечето случаи те са глупачки с овесена каша вместо мозък. Да, той мислел същото, но глупачките имали едно преимущество — на тях по-лесно можело да се изневерява. При тези думи тя се разсмя, а по време на разходката на другия ден ми каза, че според нея Хамът е интелигентен човек.

Един ден, година по-късно, някакъв непознат лекар ми съобщи по телефона, че Хана е постъпила в болница. Заминах незабавно за Нови Орлеан, където намерих една притихнала, уплашена старица, която никога в живота си не бе боледувала истински, да не говорим, че никога не беше попадала в болница. В края на седмицата изглеждаше по-добре и аз, уверена, че ще оздравее, уредих да я изпишат. (Цял живот не ме е напускала увереността, че хората, които обичам, ще се оправят, и ако в три случая съм сбъркала, то поне не съм нанесла вреда и може би съм успяла да скрия от тези трима души лицето на смъртта.) В течение на седмицата ходих няколко пъти до къщата на Хана, за да взема бельо и други неща, от които тя се нуждаеше в болницата, и забелязах чантата, върната от мен преди години. Беше със същата връв, с която аз я бях притегнала, и на едната ѝ страна се виждаше червеният знак, който бях надраскала. Стоеше в един килер до портрета на дядо ми и до няколко стари фотографии и аз си спомних, че бях видяла Джени да я оставя точно на това място в деня, когато я върнах.

Хана така и не се оправи. Умря няколко дни след заминаването ми от Нови Орлеан, та се наложи да се върна, за да раздам тъжните, надути грозни вещи в дома ѝ. (Беше оставила завещание, с което ми даряваше цялото си имущество и повече спестявания, отколкото можех да очаквам, като знаех в какви лишения живеела тя и Джени.) Дейзи, негърката, която от години наред идваше веднъж седмично да чисти къщата на лелите ми, доведе сина си и племенника си и докато двамата отнасяха мебелите, за да ги продадат, задържат или раздадат, двете си поговорихме за лелите ми и се запитахме какво те биха желали да запазя. Реших да взема една бонбониера, принадлежала някога на мама, портрета на дядо ми, някои семейни фотографии, всичките изпочупени стари накити, които бяха събрани в тенекиена кутия, една

кутия с писма, която за първи път виждах, и разбира се, чантата. Но чантата беше изчезнала.

Обаче аз я бях видяла само преди десет-дванайсет дни, а Дейзи каза, че я е виждала и след това. Няколко часа по-късно открихме ключовете на Хана, пъхнати в една саксия в антрето. Както обясни Дейзи, лелите ми имали навика да ги оставят така, което означаваше, че ключовете са били дадени някому, комуто е било обяснено къде да ги сложи, след като си свърши работата. Каква работа, попита Дейзи, и в същия миг и двете се досетихме, че Хана е казала на някой приятел да изнесе чантата. На кой приятел, когато повечето от тях бяха твърде стари и грохнали, за да изпълнят такава задача? И защо? Може би, рекох си, това е последното действие от един личен живот. Дали пък не беше подозрение към мен, която бях от друго тесто, писателка, следователно чужда? Не, това е несъстоятелно, нали още преди години се бях запознала със съдържанието на чантата. В самолета на връщане към Ню Йорк, докато си мислех, че това е единствената неприсъща на Хана и недружелюбна постъпка в целия ѝ живот, си спомних, че съвсем не бях изчела всичко, и когато ме накараха да върна чантата, се бях възпротивила, позовавайки се именно на този факт.

Не зная кога точно през следващите няколко години стигнах до извода, че Бете, Стайри и мистър Арнеджо имат някакъв пръст в изчезването на чантата. Когато мислех за това и се насилвах да не спя по цели нощи, защото знаех, че паметта ми работи най-добре, когато съм уморена, отново виждах във въображението си изрезки от стари вестници и поне едно дълго писмо от Бете на немски, което не бях в състояние да разчета.

Тук вече му изпускам края — както става с повечето мемоари — и дори когато препрочитам собствените си дневници от детството, в писаното за Бете не виждам последователност или ако я има, тя е само по отношение на годините и сезоните. Обаче сега аз не мога да отделя онова, което съм чувала да разказват други, от това, което сама съм видяла и чула.

Първите ми спомени за Бете, висока, напрацяла жена близо до четиридесетте, са от времето, когато идваше на гости у лелите ми винаги в неделя следобед и носеше голяма кутия с долнокачествени бонбони. Да, здравето ѝ било добро, работицата ѝ била добра, не, палтото ѝ не било много тънко за острата влага на новоорлеанските

зими, миналата неделя гледала един добър филм и яла добро италианско ястие, при това евтино, в един добър италиански ресторант. Предполагам, че тъкмо постоянната употреба на прилагателното „добър“ без никаква усмивка, накара майка ми, способна на всякакви изненади, да каже веднъж на Бете: „Какъв кучешки живот“ и да напусне след това стаята, заслонила очи с ръка.

При тези посещения Бете никога не се застояваше, а поканехме ли я на вечеря, тръгваше си мигновено, като се ръкуваше с всеки поотделно и мънкаше думи, които често пъти не можеш да разбера. Не говореше с немски акцент, а на някакъв странен, изобретен от нея език — сякаш сама бе учила английски, без никога да е чувала как звучи той в жива реч.

Като си спомнях поетото от баща им задължение, лелите ми се чувстваха виновни пред нея, но на баща ми понякога му идваше до гуша от тая тяхна „вина“ и тогава той казваше, че Бете е добре оформен пън — веднъж дори я оприличи на себе си — и че по негово мнение изчезването на Стайри едва ли е извикало у нея нещо повече от един гърлен звук. Джени не обичаше такива приказки и неизменно отвърщаше, че всяка жена страда от загубата на съпруга си, какъвто и негодник да е той, поради което тя никога не е пожелала да се омъжи, а мистър Креспи, един от пансионерите на леля ми и някогашен пръв донжуан на града, допълваше, че той никога не е имал добро мнение за Стайри, бог му е свидетел, но на всеки мъж му било простено да зарече такава немска кобила като Бете. За мен тия разговори бяха крайно интересни. Навлизах във възраст, когато исках да зная какво привлича и какво отблъсква мъжете; дори ми се щеше да запитам Бете защо мъжете я смятат за пън и кобила, а на мен ми се струва хубава.

Живеехме в Ню Йорк, когато Бете напусна Бауманови, защото си спомням как Джени се обади по телефона на баща ми, за да му съобщи това и да го пита какво да предприеме. „Ако имаме късмет, отвърна той, Бете може би си е намерила работа в някой приличен публичен дом“, и аз чух Джени да се киска на другия край на жицата. Но бяхме в Нови Орлеан, когато Стайри се появил отново и дошъл да пита за Бете в пансиона на леля ми (пукнах се от яд, че в момента не съм била там), а след два дни беше намерен пребит от бой някъде около Байю Сара. Както ме осведоми Карл Бауман-син, само няколко години по-голям от мен, запазената страна на лицето му не била вече запазена; в разговора

той спомена думата мафия, но аз не бях я чувала преди, тъй че нищо не разбрах. Зная, че Стайри се е навъртал около Нови Орлеан още няколко месеца, защото мистър Креспи ми каза, че го видял с някакви екстравагантно облечени хора в един бар край езерото Панчъртрейн. После най-неочаквано Стайри се озова в болницата.

Нещо ще да е безпокоило Бауманови (те бяха известни с пренебрежението си към всеки неуспял), защото за Стайри бе взета самостоятелна стая и един нощен пазач от Баумановите складове беше поставен на стража пред нея. Но на втората нощ в стаята нахълтали с гърмежи двама души, облечени с докторски манти. Когато пушилката се разнесла, Стайри бил намерен да виси на пожарната стълба, стискайки се за нея само с дясната ръка, понеже лявата се валяла на земята.

Този ден ме оставиха от училище и надвечер разбрах, че Бауманови намерили Бете в „един особен квартал“, но тя отказала да посети мъжа си по-скоро с нечленоразделни звуци, отколкото с думи, и накрая написала на немски, че ако отиде да го види, с това ще му навлече още повече беди.

Или никой не е разбрал написаното, или Бауманови са били толкова сигурни в предстоящата смърт на Стайри, та са решили, че всичко трябва да се направи за едно благоприлично „последно прости“. Двамата му чичовци, които съпроводи Бете до болницата, споделили после пред баща ми, че тя „видимо се променила“, когато прекрачила прага на стаята, защото „изискала“ да я оставят насаме с него. Според техните обяснения излязла от вътре, като мънкала нещо на „долнопробния си език“, ръкувала се с тях и изчезнала, преди двамата старци да успеят да попитат къде да я потърсят за погребението.

Но погребение нямаше да има, понеже същата нощ Стайри, трескав и с отрязана ръка, изчезва от болницата (нощният пазач от Баумановия склад бил намерен с чаша кока-кола, в която имало приспивателно) и се появява едва след десет-дванайсет години в едно писмо на мисис Финч от Денвър, с което тя съобщава за смъртта му на Ернест, председател на цялата корпорация Бауман, и моли да ѝ бъде изпратена било някаква вещ, било снимка на Стайри, за да ѝ напомня за него. Това предизвика луд смях у дома, но моят приятел Карл Бауман, младият, ми каза, че у тях предизвикало гняв.

Един ден, няколко години след изчезването на Стайри от болницата — тогава ще да съм била тринайсетгодишна, — лелите ме изпратиха до „Енрико“, магазинчето в италианския квартал, по булеварда, за да купя пържени мидени бухти, тъй като в неделя в пансиона не се сервираше вечеря. Винаги очаквах с нетърпение тези вечери с лелите ми, когато при закрити врати хвърчаха шеги, Джени пееше с приятен глас, тъгуваше за операта, която вече не посещаваше града, и имитираше някогашните си учители по музика.

Бях си наумила да тръгна по-рано в онази приятна пролетна вечер и да огледам добре всички чужденци в квартала около „Енрико“. Като момиче си бях внушила, че чужденците са единствените интересни хора, че единствени те крият някакви загадки и единствени те знаят отговорите на тези загадки. Едно от кината тъкмо пускаше и аз се спрях да разгледам лицето на Теда Бара, решена на другия ден да видя филма — оня плакат с лика на Бара и досега е пред очите ми, но филма вече съм забравила. И в този миг зърнах Бете. Понечих да я повикам, ала гласът ми замря, защото тя беше с двама души — един висок, едър мъж и едно момче на около петнайсет години. Когато успях да я повикам, те вече пресичаха улицата и сигурно не са ме чули. Затичах след тях, но мисълта за бухтите или страхът да не закъснея, или някаква инстинктивна предпазливост забавиха стъпките ми, а през това време те стигнаха чак до другата пряка и се скриха от погледа ми — хлътнаха в един магазин на ъгъла. Взех трамвая и се прибрах у дома.

Не зная защо не казах на лелите ми, че съм видяла Бете, но на другия ден реших да избягам от училище. Правех го толкова често, че учителите ми, и без това отчаяни от една ученичка, която на всеки шест месеца снове между едно училище в Ню Йорк и друго в Нови Орлеан, вече не се интересуваха дали присъствам, или отсъствам. Запътих се незабавно към магазина на ъгъла. Обикалях около него доста време, докато не видях две деца да влизат в него. Последвах ги, разгледала преди това витрината, отрупана с колбаси, сирена, консерви и кутии с евтини бонбони, и се озовах в празен магазин: от тавана висяха само два салама, а на рафта тук-там се виждаха някакви консерви. Децата ги нямаше. Почаках доста време, после няколко пъти извиках тихо „ало“. И понеже никой не се появи, излязох, ударих

камбаната над вратата и когато влязох отново, пред мен стоеше момчето, което бях видяла пред киното.

— Кутия сардела, моля — казах аз.

Отговор не последва и аз продължих:

— Най обичам италиански сардели. Баща ми не ги харесва и предпочита френските. Колко струват, моля?

Момчето отвърна на чист английски:

— Ние тук не говорим английски.

Знаех, че мнозина в Нови Орлеан предпочитаха френския, та казах:

— Excuzes-moi. Les sardines. Combien pour la boîte de sardines?

— Нямаме сардели — отвърна момчето.

— Как да нямаме, нали ги виждам! А познавате ли братовчедка ми Бете?

Изведнъж зад вратата се размърдаха и се чуха гласове. Момчето каза:

— Моля ви, излезте.

— Не е прилично да ми говорите така. Аз исках само да поздравя братовчедка си...

Тук млъкнах, защото чух мъжки глас; после Бете се появи на вратата, хвърли поглед назад към някого, когото аз не виждах, вдигна ръка и се закани с глава на момчето.

— Добро утро, Бете, аз...

— Как намери ме тук, Liebchen — попита тя много високо.

— Вчера те зърнах пред киното и просто исках да те видя.

— Вашите те изпратили тук?

— Не, не. Дори не съм им казала, че те видях вчера. Днес избягах от училище и ще ми вземат здравето, ако знаят. Какво има, Бете, нещо лошо ли сторих, сърдиш ли ми се?

Тя се усмихна, завъртя отрицателно глава и се обърна към онзи, който стоеше зад вратата. Каза му нещо на език, който не разбирах, и той й отговори. Тя го изслуша внимателно, после се обърна към мен:

— Аз германка не съм вече. Стига вече Бауманови. Аз съм жена, а на жена не трябва помощ.

Тя се усмихваше и аз си дадох сметка, че никога не бях я виждала да се усмихва и никога не бях я чувала да си служи с толкова много думи. Но по-важното за мен бе, че ставаше нещо, което не

можех да разбера. След години осъзнах, че съм изпитала ревност в този миг, а когато и да изпитам ревност, лицето ми някак се променя. И тогава, предполагам, то се е променило, защото тя каза: „Не се нажалявай, Liebchen“ и ме хвана за ръка. После подвижна нещо весело на човека в другата стая и двете излязохме на разходка.

Вървахме дълго, надолу към реката, по улици и улички, които за първи път виждах. Не помня тя да ме е питала нещо, но аз сама ѝ разказвах за книгите, които четях, Дикенс и Балзак, за моята любима приятелка Джулия в Ню Йорк, казах ѝ и един виц за чичото на мама, Джейк, и неговите пари и обясних колко скучен е животът без моята стара гледачка Софрония. Докато чакахме трамвая, който щях да взема към дома, аз ѝ казах:

— Уверявам те, Бете, дума няма да продумам пред нашите. Обещавам. Аз дойдох да те видя не с някаква нарочна цел, а просто така.

Но едва отзвучали тези думи, признах пред себе си, че това не е истина. Живеех под знака на религиозните догми за истината и под страх от гилотина и мъчения се бях заклела веднъж на стъпалата пред катедралата „Сейнт Луис“ и втори път пред храма „Бет Израел“, че от устата ми никога вече няма да излезе лъжа. (Господ да е на помощ на децата, които навлизат в онзи период от живота, който те не разбират и трябва да преодолеят с помощта на схващания, изровени от буницата на по-възрастните; защото те или се хващат за отпадъците с отчаянието на давящия се и това ги обърква за цял живот, или така се озлобяват срещу тази смет, че злобата погубва бъдещето им.) И тъй, докато седяхме с Бете на пейката и чакахме трамвая, аз се опитах да ѝ обясня кое от току-що казаното е истина и кое не, но всъщност това бе несвързан разговор на висок глас със самата мен, навик, от който някои хора се оплакват до ден-днешен. Когато се поуморих, тя каза, че не е могла да получи по-високо образование в Германия, че ѝ е трудно да говори и разбира английски, но италианският повече ѝ се удавал. Обещах да ѝ предавам уроци по английски, ако тя се съгласи да ме учи немски или италиански, и тя отвърна, че ще пита дали ще ѝ разрешат.

Не помня кога се видяхме отново, защото следващата ни среща се преплита в съзнанието ми с други, които последваха през същата година и в течение на трите или четири години, преди тя да изчезне пак. Ако не ме лъже паметта, през тези години съм я виждала осем-

девет пъти, но сега всичко ми е замъглено, с изключение на няколко остро открояващи се картини и разговори. Зная, че ѝ обясних за друидите и ѝ дадох да чете „Мрачният дом“ от Дикенс и после тя ми върна книгата, като клатеше глава в знак, че не я разбира; тя ми донесе снимка на баща си и майка си и ако помня това, то е, защото все още пазя снимката; веднъж отидохме на кино и някакъв мъж зад нас я докосваше по рамото, а тя притискаше ръката му. Един ден взех със себе си английската граматика и в парк Одъбон се опитах да ѝ обясня минало свършено време, но тя, опулила очи, щеше да се пръсне от напрежение и аз погалих хубавата ѝ гъста червеникавокестенява коса, за да я успокоя и да ѝ се извиня. Това я накара да подземе с мъка съчувствен разговор за моята коса, руса и нахално права във време, когато на мода бяха къдриците. И една неделя, когато отидох в магазина на тъгла, тя навигосите ми върху масури от навлажнена тоалетна хартия, зави на главата ми кърпа и каза, че сега всичко щяло да се оправи; после отидохме в една католическа черква — свещеникът до кутията за лепта, изглежда, познаваше Бете — и след като седяхме дълго, без да продумама, тя разви ролките и косите ми се сипнаха влажни и по-прави от всякога. Тогава тя ме целуна. Това не беше честно от нейна страна. Аз гледах накриво Бете, задето ме смяташе за „непривлекателна“, широко разпространена дума по онова време, която означаваше, че никога няма да се омъжиш. Моята приятелка Джулия от нашата група в нюйоркското училище — четири момичета, събрани от кол и въже — беше толкова богата, че въпросът за женитбата изобщо не я вълнуваше и аз ѝ завиждах за това. Аз пък бях непрактична: исках да се омъжа за поет. Една от нас успя да вземе поет, но няколко месеца след сватбата той се самоуби върху своя любовник.

Една друга неделя отидох преди обед до магазина, за да съобщя на Бете, че след няколко дни заминаваме за Ню Йорк. Момчето, което неизменно се появяваше при звъна на камбаната, обясни, че е отишла на черква, и аз тръгнах да я търся. Намерих я да седи до висок оплешивял човек с толкова тъмна кожа, че го взех за негър. Не понечих да се доближа до тях и се обърнах да изляза. Но Бете ме зърна. Тя каза нещо на човека, той отговори, стана и бързо се отдалечи от нея. Тя ме хвана за ръка и излязохме на слънце и зачакахме, както ми се стори, човека да изчезне.

Бете се мъчеше да каже нещо. Когато се готвеше да заговори, тя първо мърдаше устни, сякаш репетираше думите, но сега аз видях, че не ѝ се щеше да каже това, което се готвеше да каже.

— Не идвай пак на тази черква.

— Моля за извинение.

— Ти не си католичка. Някой може да не обича твоето идване.

— Но и ти не си католичка.

— Съм. Станах. Сега вярвам в бог, отец и светия дух.

Бях свикнала с религиозността на майка ми, жена, която търсеше спасението и вярваше, че може да го намери в бога на коя да е църква. С други думи, тя не принадлежеше към определена църква и посещаваше всякакви; но сега у Бете аз определено долових псевдоубедения тон на необвързаната, след като дълго бях слушала тона на обвързаната.

В онези дни говорех каквото ми дойдеше на ума, по какъвто и начин да се подреждаха мислите и думите в главата ми. (Странно е наистина да пишеш за собственото си минало. Написах „в онези дни“ и това ще остане на хартията, но никак не съм сигурна, че времето е променило онези дни. Цял живот съм вярвала в промените, които бих могла да внеса и понякога съм внасяла в този мой характер, който много често не одобрявах, но сега ми се струва, че времето предизвиква по-скоро колебания и изменения, отколкото истински реформи; и тъй, толкова много от миналото остава в мен, че аз нямам право да го смятам за различно от настоящето.)

Преди да се разплача, казах на Бете:

— Лъжеш, защото някой те е подучил на това.

Тя се втрени в мен, после тръгна напред и ми даде знак да я следвам. Върнахме се в магазина и тя изчезна в задната стая, но незабавно се появи пак, за да ме попита искам ли да опитам добър италиански обед в един добър италиански ресторант.

И сега мога да намеря този ресторант, както го и намерих само преди няколко години; мога дори да направя схема на разположението на масите и посетителите в онзи тъп отдавнашен неделен ден. Фройд казва, че хората не са в състояние да помнят миризми, че за миризмите можело само да им се напомня, но аз съм убедена, че помня мириса на кипящата солена вода и тежкия дъх на стари петна от вино. Никога не бях стъпвала в подобно място. Смътно съзнавах, че започвам да губя

контрол над себе си, едно нервно състояние, което често ме караше да въртя ръце, сякаш съм пред припадък.

Бете ме попита искам ли да ям, аз отказах с глава, но тя поръча нещо на италиански на една слаба възрастна жена, която, изглежда, я познаваше. Поднесоха ни някакво много съмнително ястие, залято с гъст сос, което не можех да определя. (В нашата къща ядохме хубава храна: на единия край на масата за сервиране винаги имаше новоорлеански гозби от времето на бащиното ми детство, а на другия — плодовете на дебрите и чернозема на черна Алабама, откъдето беше майка ми. Тъй че всяка друга храна ми изглеждаше долнопробна.) Това италианско ястие беше някакъв буламач.

Не мога да кажа колко време ми е било нужно, за да огледам всяко лице в ресторанта с напрегнатото любопитство, което младите проявяват към непознати на непознати места, нито колко време ми е трябвало, за да позная човека, когото бях видяла в черквата с Бете. Той седеше сам на маса, вперил поглед в стената, сякаш за да скрие лицето си от нас. Помолих Бете за чаша вода и забелязах, че тя го гледа напрегнато, със стиснати устни, като че искаше да предотврати някакво неочаквано действие на устата, сковала изопнати върху облегалката рамене. Човекът отмахна поглед от стената и го сведе към масата, после вдигна внезапно глава и като се втренчи в нея, устните му добиха вида на нейните, а раменете му се изопнаха върху облегалката на стола със същото мускулно напрежение. Преди да последва друг жест, разбрах, че съм свидетел на нещо, което не бях виждала преди, и понеже, както повечето деца, свързвах всичко видяно със самата себе си, изпитах остра болка, сякаш бях сам-саменичка на тоя свят и винаги щях да остана сама. Когато Бете поднесе ръка към устните си и после обърна длан към него, аз така силно бутнах напред чинията с буламача, че той се разсипа върху покривката. Тя не забеляза каква беля направих, защото го чакаше да стане. После тръгна към него и когато се срещнаха, той плъзна ръка от рамото ѝ надолу и тя притвори очи. Избягах от ресторанта и отвън я видях да се връща на нашата маса.

След две-три седмици Хана ни писа в Ню Йорк, че Бете ме търсила два пъти по телефона, и изказваше учудването си от това.

Баща ми ме запита какво мисля, защо Бете е търсила тъкмо мен, но аз знаех как да отминавам с усмивка такива въпроси, а той пък знаеше, че настоява ли, обикновеното детско непокорство може да се превърне в неприятен и непреодолим инат. Бяхме изкарвали една тягостна зима; аз получавах лоши бележки в училище, докато винаги преди бях получавала добри; заключвах вратата на стаята си и понякога отказвах да ям; изчезвах в необичайни часове и оставях без отговор въпросите на тази тема. Веднъж избягах от къщи за двайсет и четири часа, а когато настъпи пролетта, отказах да се запиша за девическия лагер, в който бях прекарала толкова много лета. А една късна нощ се опитах да изкатеря десет етажа по стълбата за пожар, за да се вмъкна незабелязано в стаята си и да избягна въпроса защо лицето ми е изподрано. Но преди да достигна третия, в блока се надигна адска олелия.

За Коледа бях изпратила картичка на Бете, но не се видях с нея при посещението ни в Нови Орлеан през следващата зима. Това беше последното от редовните ни гостувания там. На родителите ми най-сетне стана ясно, че не може да ме мъкнат напред-назад между лошото училище в Нови Орлеан и доброто в Ню Йорк: вече бях дотолкова пораснала, че бе невъзможно да се пренагаждам. При това последно посещение отидох веднага до магазина на ъгъла, обаче не ударих камбаната, казах си, че ще дойда на другия ден. Но не стана.

Много смътно си спомням тази зима в Нови Орлеан, а също и лятото в Бълакси, Мисисипи. Зная, че следях всяка стъпка на младия Карл Бауман, който ту правеше скокове от кея в морето, ту играеше бейзбол, ту наминаваше към нашия блок, а една вечер щях да се разпадна, такова силно вълнение изпитах, когато той ме прегърна. Сигурно съм мислила за Бете, защото през този период използвах шифър за моята „писателска тетрадка“, съставен въз основа на нейното име, но сега, когато разгръщам тетрадката, не мога да дешифрирам написаното.

През последната седмица от нашето гостуване — бяхме се върнали в Нови Орлеан от Бълакси — седяхме една вечер край масата в трапезарията на Джени; пансионерите бяха излезли след вечеря и това бе нашият семеен час, който аз много обичах. Баща ми четеше вестника си и когато по едно време се покашля, забелязах как Джени

смушка Хана, тя кимна, Джени остави ръкоделието си, Хана затвори книгата и двете впериха поглед в баща ми.

— Х-м-м-м, тия момчета пак са се разбесували. Виждали ли сте я? — каза той.

— Не — отвърна Джени.

— Коя? — попита майка ми.

— Стойте надалеч от нея — рече баща ми на Джени, — чуваш ли какво ти говоря!

— От кого да стоят надалеч? — попита майка ми. — За какво говорите?

Баща ми обърна стола си към Хана.

— Стойте надалеч от нея, казвам ти! С тия момчета шега не бива.

Майка ми, която обикновено говореше тихо, повиши глас:

— Цял живот е така.

Хана, която много обичаше майка ми, прошепна:

— Стига, Джулия, той ще ти обясни...

Но моето внимание бе насочено изцяло към баща ми и Джени, защото от дълъг опит знаех, че най-интересните неща могат да се чуят от тях и че другите две само трябва да се съобразяват с тяхното мнение. Джени каза нещо, което пропуснах и сега продължаваше:

— Не, поне от две години, а може би и повече, но веднъж я зърнах в една кола, да, кола, искам да кажа автомобил и забързах към нея...

— Това да не се повтаря — каза баща ми. — Не тичай след нея. Пък ако тя дойде тук, извини се и се опитай да укротиш любопитството си.

— Гледай си работата — засмя се Джени.

— Пет пари не давам с кого спи тя и с колцина спи — каза баща ми. — Но въпросът е, че тоя тип е опасен и вие не бива да имате нищо общо с нея. После да не ми се оправдавате!

— Ако искаш да знаеш — отвърна Джени, — ние с Хана сами си изкарваме прехраната и...

— Млъкни, стига глупости и бъди сериозна! — тросна се баща ми. — Тия юначаги са убийци.

— Убийци! — възкликна майка ми. — Цял живот е така, нищо не ми казвате, все криете от мен.

— Добре, ще ти кажа — рече баща ми, — някои твои роднини са убийци.

— Мисли каквото щеш за моя род, но в него убийци няма — отвърна майка ми. — Дори самият ти никога не си ги обвинявал в такава нещo.

— О, Джулия — обърна се към нея Хана, — не виждаш ли, че само те дразни? И ти все се хващаш.

— Ама че си шаран — додаде Джени.

— Не се месете в разговор между съпрузи — каза баща ми. — Кажете какво искате да знаете, Джулия.

— Моите роднини не са убийци и ти нямаш право да говориш така пред детето.

Баща ми се обърна към мен:

— В майчиния ти род няма убийци на бели хора. Запомни това и се гордей с него. Единственият им недостатък е, че пребиват негрите, които не могат да платят петдесет процента лихва върху памуковата реколта — ето по този невинен начин са забогатели.

— Какво уважение ще има сега детето към моя род? — изплака майка ми.

— Аз не съм казал, че в твоя род има убийци. Казах, че някои твои роднини са убийци.

— Господи, не разбираш ли — обърна се Джени към майка ми, — той има пред вид нас, *нашата* братовчедка Бете.

— При всеки истински брак — произнесе баща ми — кръвта на единия дом се смесва с кръвта на другия. Или може би погрешно съм разбрал брачните обети?

— Ти ги разбираш както ти изнася — каза Джени, а Хана стана и зацъка нервно наоколо.

После баща ми каза на Джени нещо на немски, от което разбрах много малко, при все че щях да доловя повече, ако майка ми не повтаряше непрекъснато „Моля ви, превеждайте“, „Това не е красиво, знаете, че не разбирам“, „Много хубаво, все едно че не съществувам“, докато баща ми най-после ѝ обясни:

— Говорим за човека, който е мъж на Бете по обичайното право, ако това е точният термин.

— Schweigen vor dem Kind! — каза в същия миг Джени и всички млъкнаха.

Тогава се обадох аз:

— Отивам да си легна, тъй че не е нужно повече да *schweigen vor dem Kind*. И ако искате да знаете, още от тригодишна възраст ми е известно значението на този израз.

— Много си умничка — каза Джени, — но ако беше малко по-умничка, нямаше да си го признаеш.

След един час, когато всички лампи бяха вече угасени, слязох в трапезарията и намерих вестника. В него беше отпечатан дълъг репортаж за нападение на полицията върху някакви хора с италиански имена, които вършели контрабанда с алкохол. В заглавието, което включваше името Арнеджо, се казваше, че полицията търси него и брат му, защото са заподозрени, че са участвали в сблъсък между гангстерски банди.

На другата сутрин, докато закусвахме, казах на баща ми:

— Арнеджо е човекът от магазина на ъгъла. Трябва да помогнеш на Бете.

Баща ми мълча дълго време и на два пъти вдигна ръка, за да накара Джени да мълчи.

— Какъв магазин? За какво говориш?

Бях направила грешка и се ядосвах на себе си.

— Не зная. Но непременно трябва да помогнеш на Бете. Тя го обича.

— Я ела навън — каза баща ми.

— Закъснявам за черква.

— Черква ли? Каква черква?

— Да разбереш, значи да простиш — произнесох аз. — И тя го обича, обича я и той, и в нейна помощ ти трябва да се притечеш.

— Боже помози! — възкликна Джени.

— Ти, *ти* научи детето да се мъкне по разни черкви и да говори такива глупости — разгневи се той на майка ми и ме хвана за лакътя. — Ела навън да поговорим.

— Искаш да ме напердашиш — викнах на баща ми, който никога не беше ме бил — или с хитрост да измъкнеш нещо от мен. Но и едното, и другото е неетично и аз няма да кажа дума повече на един филистер.

Намирах се под въздействието на учебника по етика, от който никога не можах да се отърся напълно, и дори бях успяла вече да

науча, че понякога той върши работа.

— Неетично е! — викнах пак и хукнах навън.

— Не е хубаво да се говори така, дете — каза майка ми, като гледаше в друга посока.

— Неетично! — потретих аз и се свих нацупена под смоковницата. Отказах да обядвам и останах там до следобед, когато поисках позволение да посетя Грейс Албъртс, дъщерята на най-добрия приятел на баща ми, недъгава по рождение поради сифилиса на родителя ѝ. Джени каза, че моето желание ѝ се струвало необичайно, понеже често съм казвала, че не мога да гледам недъгави, но майка ми ѝ обясни, че вероятно съм станала по-милостива и според нея идеята да навестя Грейс била чудесна.

Знаех много добре къде отивам — след като речникът у дома ми беше изневерил — и пътем се отбих у Кристи Хотън. Кристи, две години по-голяма от мен, беше дъщеря на разведени родители и се натискаше открито с момчетата. Исках да я попитам какво означава „съпруга по обичайното право“. Както обясни тя, с това засукано понятие обозначавали нещо съвсем просто — най-обикновена стара курва. Когато произнесе за трети път тази дума, аз извих ръката ѝ, като я държах здраво, накарах я да повтаря след мен: „Нима любовта се нуждае от пастор, равин или свещеник? Нима божествената любов между мъжа и жената се крепи върху одобрението на едно загнило общество?“. Сега не приемам безрезервно тези думи, но тогава те толкова ми харесваха, че ги бях вписала три пъти в моята „писателска тетрадка“.

Когато оставих Кристи Хотън, тя взе да крещи след мен, всеки знаел за Бете Бауман от вестниците, а аз съм произхождала от семейство на гангстери и курви. (Един от малкото ясни спомени, който имам от премиерата на „Часът на децата“, състояла се петнайсет години по-късно, е следният: Кристи Хотън ме целува и казва: „Аз се омъжих за нюйоркчанин. Пияна си, нали?“)

Тъй или инак, в него ден отидох до магазина. Витрината беше закована с дъски и никой не отговори на звъна на камбаната. Пообиколих наоколо и опитах още веднъж, тревожна, че съм загубила Бете завинаги. Откъснах лист от бележника си, написах бележка и я пяхнах под вратата. Като се връщах към трамвайната спирка, някакъв човек зад мен извика: „Хей, млада госпожице!“, и аз побягнах. Той ме

настигна лесно на следващата пряка и така здраво ме хвана за ръката, че не можех да мръдна.

— Как се казвате?

От уплаха не можах да отговоря. След малко той взе малката ми чанта, претършува я и не намери почти нищо, освен цигарени угарки и „писателската тетрадка“.

— Какво търсите при магазина на Арнеджо?

— Нищо.

— Нищо ли? А не познавате ли хората там?

— Прибирам се вкъщи.

— Аз ще ви придружа.

— Моля, заповядайте — казах аз, но се ядосах на глупавата си учтивост и усетих как страхът се превръща в гняв. — Моля, махнете си ръката от подмишницата ми. Не съм свикнала да ме държат.

Той се разсмя и този смях предизвика у мен за цял живот необуздаема омраза към полицаите, при всякакви обстоятелства, във всички страни. После той отслаби хватката си и каза:

— Никой не ви мисли злото. Що е това?

Той извади листчето, което бях пхнала под вратата. На него бях написала: „Скъпа Бете, Стендал е казал, че любовта прави хората храбри“.

— Стендал е писател — подзех аз, — който...

— Какво знаете за мадамата?

— Мадамата ли? Мадамата?

— Слушай, дете, какво търсеше там?

— Нищо. Нали ви казах. Само звъннах камбанката...

— Кажете си името и адреса. По-бързо.

— Тръгнала съм на черква...

Откъснах се от него и той ме остави — така поне помислих, но когато слязох от трамвая на Сейнт Чарлс авеню, видях го да върви след мен. Той се ухили и ми махна, а аз свърнах и взех автобуса. В дрогерията на Крамър изпих една сода, от която се почувствах по-добре, и се отправих пешком към къщи. Джени и Хана ме чакаха на закритата веранда. Джени ми даде знак да мина към кухненските помещения, встрани от къщата.

— Полицията беше тук — каза тя. — За щастие Имайл ни е съученик. А ти защо си навираш носа в чужди работи?

— Няма смисъл да се гневиш — каза Хана, — просто няма смисъл.

— Как да няма смисъл? Нямало смисъл! Тази госпожичка...

— Разкажи ни сега — рече Хана.

— Татко знае ли, че полицията е идвала тук?

— Не. Още не. Но тази вечер той ще бъде в Мемфис.

— Тогава съобщете му по телефона — казах аз. — И не ме заплашвайте. Не съм сторила нищо лошо. Просто търсех Бете.

— Бете ли? Защо?

Дълбоко в себе си знаех защо, но не исках да говоря за това, и когато разбра, че нищо няма да им кажа, Джени се понесе към къщата, следвана от Хана. Като стигнах пред вратата, телефонът звънесе и Джени вдигна слушалката и ми даде знак да не се качвам горе. След като изслуша онзи, който говореше, тя каза: „Много добре“, затвори телефона, прекоси стаята и пошушна нещо на Хана. Никога досега не бях виждала лицето ѝ да тръпне от тикове, каквито забелязах само още веднъж, години след това, когато за първи път дойде да види баща ми, след като беше легнал от старческа склероза. Неприятно е да гледаш как дори за малко губят устойчивост хора, които цял живот са се представяли за силни.

— Нека запазим спокойствие — каза тихо Хана. — Да вървим, и толкоз.

Джени се обърна към мен:

— Иди си умий лицето. И сложи някаква шапка. Кажи на майка си, че уж отиваме да занесем кейк на старата Симънс. И по-бързо.

Когато слязох долу, пред вратата ни чакаше такси. До този ден не бях виждала лелите ми да вземат такси. Изглежда, съм се досетила къде отиваме, защото, когато колата спря пред главния полицейски участък, не останах изненадана, макар да съм поела така остро дъх, че Хана ме хвана за ръката.

Както винаги Джени първа прекрачи прага и трите се озовахме пред човека зад бюрото.

— Казвам се Джени Хелман. Уведомете господин Имайл, че сме тук.

— Той е много зает — отвърна човекът, — много е зает. Това ли е въпросното момиче?

— Не ми говорете с такъв тон! — отвърна Джени. — Какво искате от това дете?

— Нима тя е дете? — възкликна човекът и аз си спомних за детето чудо и от нерви се засмях.

— Седнете, моля — покани ни той и позвъни.

Докато чакахме, вече седнали на пейката, Хана ми подаде кърпичката си, а аз ѝ казах:

— Много те обичам.

— О, да, сега ни е само до любов — сряза ме Джени. — И да върнеш на Хана кърпичката. Тя ни е спомен от мама.

Друг човек се появи от една врата и ни покани в съседната канцелария.

Този път Хана поведе разговора:

— Искаме да се срещнем с господин Имайл. Ние с него сме съученици и той почти не излизаше от нашия дом.

— Той ми го каза — отговори човекът. — Но сега не е тук. Има много работа. — После се обърна към мен: — Добре ли познавате Ал Арнеджо?

Така се стъписах от този въпрос, че отговорих едва когато той го повтори:

— Изобщо не го познавам. Никога не съм го виждала... впрочем видях го само веднъж в един ресторант.

— За какви ни вземате? — намеси се Джени. — Да не мислите, че дружим с хора като него?

— Мисля, че вие сте едни благовъзпитани дами, чиято братовчедка живее с тип като него — това е, което мисля — отвърна човекът.

— Schweigen vor dem Kind! — предупреди Хана. — Искам да кажа, не е хубаво да се говори така пред едно толкова младо момиче.

— Какво правехте там, пред магазина? — обърна се човекът към мен. — Не знаете ли, че това не е никакъв магазин?

— Малко странен е. Но в него се продават някои неща и...

— Колко пъти сте били там?

Започна да ме обзема голяма уплаха, може би повече от изражението на Джениното лице, отколкото от човека или участъка.

— Не помня колко пъти. Ходила съм само за да видя Бете.

— Защо бяхте там днес? Някакво съобщение ли бяхте получили?

— Съобщение ли? Не. Бете в никакъв случай не искаше лелите ми да знаят.

— Какво да знаят?

— Ами... Къде живее тя.

— Или с какъв гангстер живее — рече той на лелите ми.

— Ние знаехме — призна Хана. — Един колега от моята служба ми беше казал. Баща ѝ, надявам се, отдавна е починал. Там в Германия, в Манхайм.

— Интересува ме защо момичето е ходило там днес — каза човекът.

— Това и мен ме интересува — каза Джени. — Макар да съм сигурна, че не е било със зъл умисъл, тя не е способна да стори зло, само много си пъха носа тук и там...

Сега той стоеше пред мен.

— Защо ходихте днес там?

Вече бях стигнала близо до истината, която не можех да назова, бях толкова близо до нея и толкова убедена, че дълбоко в мен нещо се събужда, че започнах да треперя от възбуда, каквато не бях изпитвала преди. И това нямаше нищо общо със страха от полицаия или от нашите.

— Отговорете, млада госпожице! Защо ходихте там днес?

Гласът ми, висок, се разнесе сякаш говореше някой друг.

— Не зная. Снощи прочетох във вестника за Арнеджо. Любов, може би това е причината, но не съм сигурна.

Дълго време след това някой друг, не помня кой, повтори думата „любов“, после чух гласа на Джени, гласа на полицаия, но дотолкова бях се увлякла да стискам коленете си, че не можех нито да вдигна глава, нито да ги слушам, пък и не ме интересуваеше какво говореха. В някакъв миг до съзнанието ми достигнаха думите, че късове от Арнеджо са били намерени само преди два-три часа в задния двор на магазина. После чух човека да казва на лелите ми:

— Добре, ще уведомя мистър Имайл. Но ако научите нещо за Бете Бауман, ваш дълг е... мафията... опасно... и не позволявайте на малката да ходи там.

Хана ме смушка да стана и каза на полицаия:

— Благодаря ви. Бяхте много любезен.

Мисля, че в трамвая на път към къщи не разговаряхме, но не съм сигурна, защото сега ми се струва, че тогава за пръв и последен път изпаднах в онова състояние на осъзнато полусъзнание, както е при събуждане след упойка, сякаш навлизах не в света на реалността, а в някакво ново тяло и време и гонех нещо, което все ми се изплъзваше тъкмо когато вярвах, че вече съм го хванала. Убедена съм, че лелите ми смятаха, че се страхувам от последиците на разпита в полицията или от гнева на баща ми. И се радвах, че мислят само това и нищо повече. По-късно същата вечер Джени рече, че щом Имайл не се е обадил, нямало смисъл да казват каквото и да било на майка ми и баща ми, но трябвало да обещава, да не търся повече Бете.

На другия ден, а и дни наред след това, убийството на Арнеджо се разискваше усилено. Във всяка вестникарска информация се споменаваха за Бете, но никога не я наричаха Бауман. В пансиона се задаваха толкова много въпроси и се изказваха толкова много мнения, че накрая Джени стана много остра и взе да защитава Бете — може би подтиквана от фамилно честолюбие, а може би защото така ѝ диктуваше собствената ѝ противоречива природа, която я караше да се отнася едновременно със симпатия и с пренебрежение към „глупачките на тоя наш свят“.

От времето, когато бях на четиринадесет години, докато станах на двайсет и пет, няхах никаква вест за Бете, но често мислех за нея. Спомних си я например, когато започнах да се приготвям за сватбата, съзнателно захвърлих красивата булчинска рокля и намъкнах старата грозна рокля от сив шифон. Докато я обличах, чух се да произнасям името на Бете и пред очите ми отново изплува Арнеджо в ресторанта. После, по време на приятния си брак, който не изтрая дълго, ни веднъж не помислих за Бете и се сетих за нея едва в следобеда, когато за първи път спях с Дашиъл Хамът.

Пристъпвайки към леглото, казах:

— Искам да ти разкажа за една моя братовчедка на име Бете.

— Ако толкова се налага, разкажи ми, но на твоето място аз не бих избрал тъкмо този миг за това.

По-късно същата година заминах от Холивуд за Ню Йорк, за да съобщя на нашите за развода си, а на връщане към Калифорния се отбих в Нови Орлеан, за да кажа на лелите си. Това беше една

неприятна задача: родителите и лелите харесваха мъжа ми, знаеха, че и аз го харесвам и с право останаха озадачени и се разтревожиха за мен.

В стремежа си да не разговаряме за настоящето аз и лелите ми надълго и нашироко се занимавахме с миналото и именно при това гостуване, като отворих веднъж вратата на килера, за да взема хавлия за баня, отново видях брезентовата чанта, дадена ми и после взета обратно. Докато лелите ми сновяха из кухнята, аз се загледах в нея и в главата ми нахлуха въпроси за самата мен и за лелите. Загърнах се с хавлията, отидох до вратата на кухнята и оттам попитах:

— Съществува ли все още писмото от Бете? Онова, в което пишеше, че вече си има добър италиански приятел и ако се оженят, може би пак ще й отидете на гости?

Хана се извърна гърбом, а Джени отговори:

— Какво значение имат сега всички тия стари истории?

— Имат! Те означават, че дълго преди деня, когато ходихме в полицията, вие сте знаели за Бете и Арнеджо. Но не сте ми казали.

— Точно така — каза Джени. — Защо не облечеш бански халат?

Но аз исках да се джафкам или да им го върна, та затова още същата вечер подзех:

— Сигурна съм, че никога няма да се съгласите да живея с човек, за когото не съм омъжена, но така ще бъде, да знаете!

— Ти все много знаеш — възрази Джени. — Правиш ли разлика между тревога и съгласие?

— Правя. Да ме извинявате, но вие заряхте Бете, захвърлихте я само защото обичаше по начин, с който вие не бяхте съгласни. И когато изпадна в беда, нито вие, нито татко й се притекохте на помощ.

След един час, докато четях в леглото, дочух през стените на малката паянтова къща, че лелите ми се карат. В това нямаше нищо необикновено — Джени беше избухлива като баща ми и мен, — но този път работата ми се стори друга и когато отворих вратата на стаята си, разбрах, че разгневената беше Хана. Никога не бях чувала, а и едва ли някой друг е чувал Хана да се гневи, затова излязох в трапезарията да видя какво става.

— Вие, вашето поколение с всичките му там летни лагери, колежи и всякакви глезотии, все голи ли ходите? — схапа ме Джени.

— Да, все голи ходим — отвърнах аз. — И спим, с когото ни падне, по цели нощи прием алкохол и опиати и сме лишени от вашата

изтънчена чувствителност. И може би затова невинаги плюем на хора, които живеят с изпаднали жабари и са загазили до гуша. Всяко поколение има своите собствени ценности.

Джени се засмя, но Хана стана, обърна стола си и каза:

— Седни!

— Не е нужно да се оправдаваме пред нея — обърна се Джени към Хана.

— Що ли не излезеш в градината? — каза ѝ Хана и аз подсвирах, изненадана от този тон.

Хана влезе в спалнята си и аз я забелязах да отключва една кутия. Нещо сериозно се беше случило между тях. Отидох да се облека и се позабавих, за да им дам време.

Когато се върнах, Джени каза на Хана:

— Добре, действай.

Хана ми подаде отворена спестовна книжка и рече:

— Погледни датата на тази страница.

Датата беше отпреди десет години, първите дни на септември. Бяха изтеглени хиляда долара от всичко три хиляди и триста.

— Нищо не разбирам — казах аз.

— Хана — подзе Джени — не иска да си мислиш лошо за нея, защото те обича повече, отколкото позволява здравият разум. Колкото до мен, аз пет пари не давам какво си мислиш ти. Но както и да е. Тези хиляда долара ги изтеглихме около една седмица след като ходихме с теб в участъка и ги използвахме, за да спасим Бете от беда. Баща ти не знае. Изобщо никой не знае. Да не си посмяла да си отвориш устата!

— Миличките ми, вие сте чудесни! — възкликнах след малко.

— Хайде! — ядоса се Джени. — Стига си се мазнила, зарежи тия комплименти!

— Олеле! — ахна Хана.

— Бете върна парите — продължи Джени. — Много отдавна, след като беше продала скъпоценностите и други неща, оставени ѝ от него, и след като полицията най-после я беше оставила на мира. Та искам да кажа, че не е нужно сега да въртиш някакви ходове, за да ни дадеш тези пари, понеже сме обеднели благородни девизи.

— И без това нямам никакви пари, но може би някой ден...

— Тогава прати ни една пържола някой ден.

— Непременно — обещах аз. (Четири години по-късно, на сутринта след премиерата на „Часът на децата“ дадох десет долара на един железничар от Съдърн Пасифик, за да занесе на лелите ми дванайсет пържоли, и веднага получих телеграма от тях: „Трябва ли да изядем и железничаря“).

На другата сутрин Хана, която обикновено тръгваше за работа в седем и половина, още шеташе из трапезарията в осем и половина и докато аз поглъщах вкусната закуска, която ме върна към детството — шкембе, сухар, студени раци, риба и горчииво кафе, — каза, че при всяко мое гостуване имала право на едnodневна отпускат. След един час се появи Джени и ни подкани:

— Хайде, че имаме много път.

Почти се досещах къде отиваме, но дотолкова нямам усет за посоки и градът дотолкова се бе променил и разраснал, че дори не си дадох труд да попитам накъде пътуваме. След като стигнахме последната трамвайна спирка, започнахме дълъг поход през равна, грозна, незалесена местност. Сегиз-тогиз отминавахме някоя къщурка, а по едно време от някаква съборетина излезе един старец и дълго гледа след нас. Лелите ми бяха високи тежки жени, които никога не вървяха пеша повече от две-три минути, затова сега Джени дишаше тежко, започна да нервничи и Хана я хвана за ръка. Към края на пътя в равнината клечеше самотна на слънцето бедна къща. Недовършено преддверие с четири криви стъпала и в него — разнебитен стол, който някой сякаш бе зарязал след напразни опити да го използва. На стъпалата, килната на една страна като тях, стоеше Бете и аз се спрях да се насладя на вида ѝ. Тя се спусна по стъпалата да прихване под ръка Джени и Хана. Последвах ги в къщата.

Доколкото си спомням, разговорът не беше много оживен, а самата аз почти не продумах. Пихме черен горчиив чай с лед, постояхме около час и поехме дългия път към къщи, като Джени пъшкаше, а Хана си тананикаше фалшиво. Същата вечер се обадох на Даш по телефона, за да му съобщя, че ще остана в Нови Орлеан още няколко дни и ще се върна в Лос Анджелис в края на седмицата.

На другата сутрин се отправих отново към къщата на Бете и на един от завоите изгубих пътя, но после пак го намерих. Като наближих къщата, обърнах се и хукнах обратно по някаква прашна пътека, след това по друга и изведнъж налетях на зелено мочурище, осяяно с

дебели пънове и слонско ухо. Чух някакви живинки да се цамбуркат във водата и през ума ми мина, че трябва да съм болна, без да се чувствам болна, трескава, без да имам треска. Не зная колко дълго съм тичала, но по едно време пред очите ми се мярна покрив и докато препусках към него, мислейки си, че трябва да се скрия от слънцето и да пия вода, видях Бете да простира дрехи на въжето, опънато от бараката до един дирек. Беше гола-голеничка и аз се спрях да се наслажда на съразмерното ѝ тяло; едри бедра, големи гърди и разпуснати червеникавокестеняви коси — наследство от красавците в бащиния ми род, което в Америка се беше разпиляло, така си помислих тогава. Тя навярно беше чула жвакането на калната почва под краката ми, защото се извърна, закри гърди с ръцете си, после ги спусна надолу, за да прикрие срамните си части, после ги вдигна, за да отмахне косата от лицето си.

— Ти, ти си причината — казах аз. — Без теб не бих открила това. Но кажи ми сега, каква е ползата?

Тя свали един пешкир от въжето, приближи се до мен и обърса лицето ми. После ме хвана за ръка, въведе ме в къщата и ме настани внимателно на едно кресло. След малко, облечена в евтина торбеста рокля, донесе кафе. Сигурно съм била заспала в креслото, защото казах нещо в просъница, забравих го, после се помъчих да си спомня какво съм искала да кажа. Отпих малко от кафето, сетне изпих цялата чаша и за първи път в съзнателния си живот повърнах. След това, изглежда, пак съм заспала, защото, когато се ококорих и погледнах пода, той вече беше чист и Бете шеташе в кухнята. Отидох да ѝ правя компания, докато тя пускаше във врящия бульон едри тестени топки.

Попита ме, къде на немски, къде на английски, как се чувствам. Опитах се да ѝ обясня, че никога не ми е било зле и от престараване излезе нещо друго:

— Не се чувствах зле. Тъкмо напротив. В онзи ден, когато ти с Арнеджо в ресторанта...

Така и не довърших, защото, щом чу името му, тя запуши устата ми с ръка. После я махна и каза:

— Сега си лягам към седем-осем. Той е водопроводчик и обича, като се върне, да яде. Прибира се в четири и половина. Ела пак на гости.

Изчаках да извади една от бухтите, изядох я, въпреки че не ми хареса, сбогувах се с Бете и поех към къщи. Недалече от широкия пращен път, който излизаше на трамвайната линия за Нови Орлеан, срещнах много слаб човек на средна възраст с котларка в ръка. Може би това не беше водопроводчикът, но аз все си мисля, че беше той.

Не се случи обаче да разбере истината. Две години по-късно лелите ми писаха, че Бете умряла от пневмония и те можели и да не научат за това, ако не били получили писмо от някой си Т. Р. Картър. Изказваха съжаления за горката Бете и че не са могли да се погрижат за нея, но те остарявали, а пътят дори с трамвая бил твърде тежък за тях; иначе всякога ѝ пращали подарък за Коледа, когато според тях бил и рожденият ѝ ден. Лелите добавиха, че писали писмо до Германия, но не получили отговор и нямали представа дали някой от близките на Бете е жив; разчитаха, че когато ида другия път в Германия, ще разбере какво е положението.

Не отидох повече в Германия, защото беше дошло времето на Хитлер, и дори не помня да съм разговаряла след това с лелите ми за Бете, макар че в една пианска нощ се опитах да обясня на Хамът как стоят нещата с Бете и кипнах, когато той каза, че не разбираше какво имам предвид, като повтарям, че Бете е свързана с него и мен с много невидими нишки. Толкова се ядосах, че си излязох и в снежния ден подкарах към Манток, откъдето се върнах след два дни с грип.

УИЛИ

Той беше женен за моята смахната леля, сестра на баба ми. Аз осъзнах колко е смахната едва когато станах шестнайсет-седемнайсетгодишна, а преди това я мислех за изключително изискана. Бижутата ѝ, парижките ѝ тоалети, ръчно изработеното ѝ бельо с дантела алансон, чашата дьубоне с няколко капки амонячен спирт — за мен това бяха разкошни неща. Но най-силно впечатление ми правеха нейните мълчания и тънките ѝ, изящни кости.

Първият ми спомен за леля Лили (аз бях наречена на нея; кръстена Панси, тя отрано бе променила името си, защото според нея Панси било „гадно негърско име“) е свързан с един от многобройните ѝ пандантиви, който се люлееше между две малки издутини — гърдите ѝ. В онези първи години на моето преклонение пред нея аз се чудех как е възможно от майчиния ми род да се пръкне нещо толкова „френско“, толкова фино. Вярно е, че всички от тоя род бяха стройни и хубави, но Лили беше някакво ефирно, романтично създание, различно от братята и сестрите си веселяци, които шумно се присмиваха на собствената си енергичност и невъобразимите си парични сделки.

Такова беше мнението ми за леля Лили, докато един ден го промених, промених го много рязко, както само млад човек може да направи, когато си даде сметка, че това, което в неговите очи е имало висока стойност, е било всъщност плява. Едва тогава разбрах кое-що за дьубонето, видях, че пандантивите са прекалено изящни за грозната сухота на гърдите ѝ, и реших, че мълчанията ѝ са признак на глупост и празноглавие.

Лили беше толкова по-млада от братята и сестрите си, че надали е била и десетина години по-голяма от майка ми, нейна племенница. Говореше се, че майка ѝ била шейсетгодишна, когато я родила, и в периода на преклонението ми пред леля Лили това я правеше за мен библейска личност, а след като се обърнах на сто и осемдесет градуса — изрод.

Не помня точно нито нейната, нито собствената си възраст по времето, когато за първи път я видях, защото тя, мъжът ѝ Уили, синът им и дъщеря им живееха преди това в Мобил и едва по-късно се преселиха пак в Нови Орлеан. По-вероятно съм била деветдесетгодишна и си спомням, че живееха в голяма къща на Сейнт Чарлс авеню, пълна с вещи, които мислех за красиви и екзотични само за да разбера — след като прогледнах, — че това са нескопосани копия на френски и италиански безвкусици, с които бяха отрупани всички маси и стаите, и колоните по стълбището чак до мансардата на Каролайн Дъки.

Когато отивахме на гости у леля Лили, мен все ме експедираха горе, да занеса подарък на Каролайн Дъки — кутия череша с шоколадова глазура или буркан туршия, защото Каролайн Дъки беше част от детството на майка ми. Във всеки случай аз я обичах. Тя беше стара, много черна жена, родена като робиня на майчиния ми род, която, изглежда не искаше да се откаже от робството и това страшно ме ядосваше. Живееше в една част от обширната мансарда и се занимаваше главно с „тънката везба“, което означава, че бродираше инициали по носни кърпи и пешкири и на ризите на чичо Уили; освен това единствено тя от всички прислужнички в къщата се ползваше с привилегията да глади дрехите на леля Лили. Каролайн Дъки никога не слизаше долу, храната ѝ носеше дъщеря ѝ, Фло Дъки. Каквото знаех за тази къща, научила го бях главно от Каролайн Дъки, която, мисля, ми се доверяваше, защото моята гледачка Софрония ѝ беше племенница и самата Софрония ме обожаваше още от най-ранната ми възраст. А пък дъщерята на Каролайн беше бавноразвиваща се и ѝ разрешаваха само да мие тежките тигани. В къщата имаше още много прислужници, може би десетина души, но аз помня добре само Каролайн Дъки и един мургав шофьор на име Питърс. Строен, със сива униформа, Питърс никак не приличаше на шофьора на баба ми, един бутур, немски механик, който не носеше униформа. Баба ми и другата ѝ сестра, Хати, често си говореха за Питърс по начин, който ми се изясни едва след години, но дори и моята наивна майка млъкваше, когато Питърс влизаше в стаята да поднесе дубонето на Лили или да предложи разходка по хлад с колата до езерото Панчъртрейн.

Дъщерята на леля Лили почина толкова наскоро, след като се преселиха в Нови Орлеан, че дори не си я спомням. Оповестено бе, че

е умряла от охтика, предизвикана вероятно от силна простуда — тя обичаше да спи на тревата, — а се мълвеше нещо за сифилис както винаги, когато се случеше да умре някой от рода на майка ми. Така или иначе, след смъртта на дъщеря си леля Лили вече не се появи в „цветно“ — до края на живота си носеше само бяло, черно, сиво или виолетово, което отначало аз приемах като още едно свидетелство за нейната дълбока чувствителност и изтънчена душевност.

Синът си наричаха Сладур и аз и досега не зная истинското му име. (Той умря преди петнайсетина години в една лудница в Мобил, а вече няма кого да попитам как се е казвал.) Сладура приличаше на майка си, с дребна кост, възжълт, и на обед винаги сядаше между Лили и баща си, чичо Уили, за да „превежда“.

Струва ми се, че именно на трапезата видях Уили за първи път, нещо около година след преместването им в Нови Орлеан, макар да бях слушала за него, откакто се помнех, защото той беше нещо като легенда. Години наред си мислех, че е легендарна личност само за нашия род, но когато пораснах и узрях, установих, че е бил прословут в целия град, в щата, та и в някои други краища. В зависимост, разбира се, от собствената си природа и разбирания за живота хората или му се възхищаваха, или му завиждаха, или се бояха от него. В рода на майка ми участието му в една огромна корпорация, където ту го понижаваша, ту го повишаваша, борчовете и страстта му към хазарта се приемаха, както казваше чичо Джейк, брат на баба ми, като „белег за една нация, която повече гледа да прави впечатление, отколкото да постои — сигурен път към провала“. Зад тези думи на чичо Джейк се криеше известна завист, че Уили е надминал материалното им положение на средни буржоа, постигнато чрез мамене на негрите с памуковата реколта. Ала за чест на майчиния ми род по-късно щях да откроя, че от време на време Уили наистина е вземал назаем голяма част от състоянието на Лили, натрупвал е пари благодарение на него, проигравал ги е, връщал е заема, за да вземе после отново, плащал е лихви за него, докато накрая се беше стигнало дотам изобщо да му отказват всякакъв заем.

Според мен това не е единствената причина, поради която леля Лили и мъжът ѝ не си говореха, та се налагаше Сладура да „превежда“. Чичо Уили, чието чипоносо, бодро, живо лице бе създадено от природата, сякаш да контрастира на болнавото изящество на леля ми,

ще каже на Сладура примерно: „Попитай майка си може ли да взема колата и да я лиша за няколко часа от Питърс, за да отида до гарата. Заминавам за Бостън, където ще остана две седмици“. Сладура ще предаде това дума по дума на майка си, която седи от другата му страна, а тя ще свие рамене и ще отговори — но непременно след продължително мълчание: „Кажи на баща си, че не е необходимо да ме пита за собствената си кола. Тя е купена с негови пари. Аз бих се задоволила с нещо по-скромно“.

Неведнъж се налагаше да се „превеждат“ подобни реплики за пътувания и коли, но в деня, в който се водеше цитирания разговор, Уили заби поглед в чинията си, остана тъй доста време, после вдигна глава и се разсмя току под носа на майка ми.

— Джулия, Джулия! — рече той. — Ти си красивото цвете, потъпкано от говедата в рода.

После, за моя изненада, смехът му прерасна в гняв, той стана, хвърли салфетката си в лицето на Сладура и каза:

— Кажи на майка си да си купи друга, по-скромна кола. Може да я купи само с частица от високата лихва, която ми натресе за заема.

Този ден останахме у тях по-дълго от обикновено, но Лили не продума повече. Въпреки това по пътя към къщи майка ми се отби в първата черква — стар неин навик, когато биваше разтревожена, а аз останах да я чакам отвън, по-нетърпелива от всякога.

Леля Джени, сестрата на баща ми, която държеше пансион, ме водеше всяка събота на френския пазар, за да накупим хранителни продукти за седмицата. Имахме навика да обядваме в една френска гостилница, където ни беше приятно особено след като си пийнехме вино — аз, разредено с вода, а тя чисто. И тъй, на другия ден, след като Уили нарече майка ми красиво цвете, аз казах на Джени:

— Всички обичат мама, нали?

— Почти — отвърна тя, — но не и ти. Ти ревнуваш майка си и трябва да преодолееш това, преди да е станало твърде късно.

— Мама непрестанно мърмори — казах аз, — а татко е разбран човек.

— Ах! Ти с твоя татко! Да, тя дотяга понякога, но не го прави нарочно. Казвам ти, трябва да я разбереш, докато не е станало много късно. Тя е много добра жена.

Леля Джени се оказа права. Наистина беше вече твърде късно, когато разбрах колко много обичам майка си и си дадох сметка, че нейните странности не са друго, освен черти на характера и тя не е в състояние да ги преодолее, така, както човек не може да не мига срещу силен вятър. Но аз не обичах да ми се четат лекции дори когато ги чувах от леля Джени.

— Чичо Уили харесва мама — казах аз. — И мисля, че това тежи на леля Лили.

— На леля ти Лили? Да тежи на леля ти Лили? — облеци се тя насреща ми.

— Ти не я обичаш, понеже е слабичка — казах на Джени, която беше едра като мъж и все ме упрекуваше, че ми стърчали ребрата. — Според мен тя е най-интересното, единственото интересно същество в нашия род.

— Благодаря за комплимента — каза Джени. — В рода на майка ти, не в моя.

— Нямах предвид теб или Хана — съгласих се аз. — Наистина...

— Ти за мен не се тревожи — каза Джени, като ставаше, — тревожи се за себе си и се запитай защо ти допадат слаботелесни хора с много пари.

Попитах я какво иска да каже с това и тя обеща да ми обясни някой ден, ако дотогава не открия сама. (Аз действително открих и когато ѝ го казах, тя ми напомни, че вече съм на трийсет години, но по-добре късно, отколкото никога.)

Именно през същата година, годината, когато майка ми беше цвете, и доколкото си спомням, годината, преди да я прозра, виждах най-често леля Лили. Ходех у тях по два-три пъти седмично и каквото и да вършеше в момента, а тя не беше от работните, зарязваше го, за да ми поднесе топъл шоколад, и отпращаше Сладура в някоя друга стая, сякаш двете с нея имахме да си споделяме женски работи. Отбивах се обикновено надвечер, след училище, но понякога ме канеха на обед в събота. При тези посещения се чувствах като в мъгла, но отдавах това на по-особения живот, който водят хора с по-висока култура и по-изтънчени възприятия. Какво съм разбирала под култура, не зная. В дома на леля Лили нямаше други книги, освен Историята на Америка от Прескът. А веднъж, тъкмо бяхме седнали с Джени на обичайните си места на втория балкон, за да слушаме „Реквием“ от Верди, леля Лили

изпрати да ни повикат в нейната ложа; след малко Джени ми пошушна: „Би ли помолила нейно величество културната ти леля да не тананика Сватбения марш. Не върви никак с «Либера ме», а и по други причини е по-добре да «млъкне».“ Но аз отдадох това на присъщата на Джени хапливост и продължих да проявявам интерес към леля Лили.

След смъртта на дъщерята леля Лили от време на време въздишаше и стана още по-мълчалива, при все че от устата ѝ се отронваха понякога несвързани фрази като „изгубен живот“, „надеждите на младостта“, „неизбежна съдба“. Никак не бях сигурна дали тези думи се отнасяха за дъщеря ѝ или за самата нея, но мога да твърдя, че тя, която обикновено не си служеше с ръцете, сега често докосваше косите ми, галеше ме по рамото или държеше здраво за ръка Сладура.

И струва ми се, необходимостта да не мисли за смъртта на дъщеря си е причината за една постъпка, на която станах свидетел. Лили беше излязла да пазарува и когато колата се върна и спря пред страничния вход, видях от прозореца как Питърс ѝ протегна ръка. Докато излизаше от колата, тя стъпи накриво и щеше да падне. Но Питърс я прихвана и я понесе на ръце към входа. През това време тя извърна глава и го целуна по косата.

Просто недоумявах как да се измъкна от стаята и как да си обясня видяното, затова хукнах към третия етаж, за да намеря убежище при Каролайн Дъки. Но на втората площадка на стълбището чух зад себе си гласа на Сладура:

— Той ѝ го подава редовно.

— Какво ѝ подава?

— Трябва да знаеш, нали си по-голяма от мен — отвърна той, застигна ме и ме изпревари. Беше по-едър, по-висок от мен и сега лицето му бе запотено и безизразно.

— Какво има? — попитах аз.

— Шшт, ей сега ще ти покажа.

Опитах се да мина пред него, но той ме хвана за рамото.

— Искаш ли да видиш нещо?

— Какво да видя?

— Пишката ми.

Не бях виждала такова нещо, откак бях на четири години, и докато да кажа „не“, той ме прихвана през раменете с едната ръка,

вдигна полите ми с другата и аз усетих нещо твърдо да опира о стомаха ми.

— Не се стискай! — извика той. — Не се стискай!

В този миг кихнах толкова силно, че той отхвъркна към стената. И ме налетя такава кихавица, че цяла се затресох. Когато пристъпът отмина, Сладура беше изчезнал, а на горния край на стълбището стоеше Каролайн Дъки. Не зная кога се беше появила там, но я последвах в мансардата, където тя ме накара да си стисна носа, а после ми даде чаша кока-кола, примесена със значителна доза амоняк — стар и може би не безопасен новоорлеански лек за всичко.

Каролайн Дъки вдигна глава от ръкоделието си и каза:

— Много внимавай с тоя Сладур!

(Тя се оказа права: на двайсет години той изнасили едно момиче, на двайсет и две-три озлочести някаква латвийка, която го даде под съд, а нападението върху една жена, която ловяла риба по Кучешката река, беше една от причините да го пратят в лудницата в Мобил.)

— Разбрах какво ще излезе от него още в деня, когато се закучи и три дни не щя да се измъкне — продължи Каролайн Дъки.

— Откъде да се измъкне?

— От корема на майка си.

— Какво по-точно разбра?

— Каквото разбрах, разбрах.

Засмях се с раздражение, както е бивало и други път при такива отговори. Те бяха, и навярно все още са, един от начините, по които негрите от Юга избягват да отговарят на въпросите на белите.

— Майка му го не щеше, баща му го не щеше, а дете, което никой не ще, добро го не чака.

— Тогава защо са го родили? Те май не се обичат.

— Тя го е подмамила — каза Каролайн Дъки. — Мистър Уили, той е бил пиан.

— Тия неща не стават със самото раждане, чак толкова отрано — казах аз, нали вече бях напредничава.

— Ами, рано! Излезеш ли на бял свят, вече е късно.

— А какво искаш да кажеш с това, че леля Лили го била подмамила? Как може да бъде подмамен един мъж?

— Много си млада да питаш такъв въпрос, пък аз съм много стара, за да ти кажа — засмя се тя доволна от себе си.

— Тогава защо започна тоя разговор? Всички така правите. Ама че гадост!

Възрастните постъпваха все така: аха да ти кажат нещо интересно, а после го премълчат сякаш само за да те дразнят. (Едва ли нещо от премълчаното можеше да бъде толкова интересно, но тъкмо затова човек го заболяваше.) А аз бях непосредствената жертва на тази празна игра на загадки, защото и по-рано, и по-късно се правеха опити да бъде прикрито от мен презрението, с което майчиният ми род се отнасяше към баща ми, задето не беше преуспял, с други думи, на мен и на моето бъдеще се гледеше някак покровителствено — съжалително. Още съвсем млада усетих, струва ми се, тази игра и за да защитя малкото, което имах да защитавам, изградих си една вредна тактика, която не изоставих, докато самата аз не започнах да печеля добре: бунтувах се срещу рода на майка ми, а това ще рече — срещу всички богаташи, но същевременно се плаших и възхищавах от тях; и колкото повече се плаших и възхищавах, толкова по-безсмислен ставаше моят гняв, който понякога се изразяваше в проповеди за правата на негрите, а в два съботни дни ме доведе дотам, че започнах да чупя чиниите на вечерята у баба. На четиринайсетгодишна възраст с цялото си сърце стоях на страната на бедните, ако не се смятат дните, когато сърцето ми се отваряше за онези, които ги тъпчеха. Този период се е запечатал в съзнанието ми като някакъв ад от самоненавист и дори сега не си го припомням с насмешка. Не много години по-късно, макар старата сбърчена шума и до днес да стои на стеблото, разбрах, че живея в икономическа система от растящо безчестие и несправедливост, заради които аз и всички като мен заплащаме с невъобразими духовни рани.

— Кое е гадост? — попита Каролайн Дъки. — Много ти е остър езикът, момиченце.

— Всички са гадост.

— Твоят чичо Уили е симпатичен — каза тя, — но не е божие чадо.

Тя затвори очи и се прекръсти, което означаваше, че трябва да си вървя. Не познавах друга баптистка, която да се кръсти, и се съмнявам дали самата тя знаеше, че се кръсти като източноправославна. Излязох от къщата и се отклоних от пътя си чак до негърския квартал, за да пусна десетцентова монета в кутията за бедните при баптистката

черква. Правех това винаги щом ми се намираха излишни десет цента, и преди години, когато бавачката ми Софрония ме похвали на баща ми за моята благотетелност, той рече: „Защо не ги даваш на синагогата? Май не сме ти казвали, че тя е твоята черква“. Отвърнах му, че не мога да сторя това, защото няма синагога за негри, и той се съгласи с мен, като добави, че това не му било минавало през ума.

Години наред си мислех, че именно този ден, денят, в който Каролайн Дъки каза, че Уили не е божие чадо, аз съм го разбрала що за човек е, но сега не съм толкова сигурна — в дневниците ми са нанесени дати и откъслеци от разговори, обаче семейните клюки ги няма, тъй че не зная кога съм научила, че Уили бил бедно момче от Мобил, че като юноша работил на доковете, а после станал шеф на експедицията в една голяма корпорация, развиваща дейност в Централна Америка, и се оженил за Лили, когато бил на двайсет и четири години, а тя — на трийсет. Говореше се, че се оженил за нея заради парите и името ѝ, но след шест-седем години сигурно вече не е имал нужда ни от едното, ни от другото, защото по това време вече е бил заместник-председател на компанията, разполагал е с първите бързоходни автомобили, с модерна яхта, с къщата на Сейнт Чарлс авеню, с апартамент в прочутия нюйоркски хотел „Уолдорф“, с ловище на остров Джекил и е подпомагал с широка ръка всеки включително, струва ми се, и баща ми, когато е закъсвал.

В онези години, когато у мен настъпваха промени, край масата в къщата на Сейнт Чарлс авеню понякога сядаха и други гости (Сладура продължаваше да служи за „преводач“ на майка си и баща си, но в случаи като тези дейността му бе поограничавана), хора елегантни и достолепни, с червендалести лица и плътни гласове, и тогава ги чувах да говорят каква работа са свършили и как са я свършили. Не зная как съм успявала да ги разбирам и дали някой не ми е обяснявал, но те разправяха големи работи, чувах се думи като „кротки туземци“, „смутители“, „Нашънъл сити банк“, говореше се за саботажи срещу кораби и товари, за това, че трябвало да се даде урок на пеоните, разказваше се надълго и нашироко и с голямо удоволствие за някой си Кристмас, авантюрист, който очевидно работеше като наемник за компанията на чичо ми и чиято задача бе да стъпва на шията на пеоните. На един от тези обеда стана дума за безредици, подклаждани от „смутители туземци“ (бяха убити двама души от компанията на

чичо ми), и за необходимостта от твърди действия и отмъщение. Твърдите действия били възложени на мистър Кристмас, който на бърза ръка обесил двайсет и двама от жителите на едно гватемалско село, а останалите нагонил в джунглата. Чичо Уили не ахкаше като другите пред този подвиг, но и не стори нищо да прекрати тая тема, нито пък се намеси да осуети плана за изпращане на още един товар оръжие на Кристмас, „за да се осигури бъдещето на компанията“.

Терорът и експлоатацията, упражнявани от тази компания, щяха да се превърнат в международен скандал, когато като частни наемници за първи път бяха използвани американски морски пехотинци, за да защитават американски капитали. Но по времето на чичо ми безобразията се позабравиха, споменът за оръдията и убийствата избледня дотолкова, та да повярвам, че компанията е станала „либерална“, защото строи училища, сносни жилища и болници за туземците. Когато през 1969 казах това на един студент от Коста Рика, той се изсмя и ме покани да отида на място и да се уверя със собствените си очи как стоят нещата.

Във всеки случай тези разговори на масата у леля Лили предизвикваха у мен противоречиви чувства, които сама не можех да понасям: тия истории ми бяха противни, но това не ми пречеше да се смея заедно с останалите, когато някой разказваше как „нашите момчета“ надхитрили туземците, какви подвизи извършили и как ги смазали. Аз просто вярвах, че Уили се отнася със симпатии и великодушие към нещастниците, които експлоатираше. Впрочем преценките на възрастните отдавна ме тревожеха и разкъсваха сърцето ми с техните противоречия.

Но откровено казано, сега не бих могла да разнищя плетеницата на този конфликт, който преди толкова години докосна моето детство: зная само, че в мен настъпваха промени и че един ден прозрях: леля Лили е смахната, а аз съм била глупачка да я мисля за нещо друго. Но продължих да се отнасям с разбиране и възхищение към чичо Уили и да се интересувам от младежките му години, когато прекосявал с мулета джунглите на Централна и Южна Америка — та той говореше с такива братски чувства за туземците, от които бе „купил“ земята. Сигурна съм, че именно неговите приключения го правеха интересен, и парите, натрупани при тези приключения, бяха в моите очи съвсем различни от парите, които човек натрупва, ако е собственик на банка

или магазин, а когато го сваляха от високи постове, отдавах го на героичния му и бунтарски дух. А хранех и други чувства към него, макар че си изясних техния характер едва години по-късно.

Тъй или инак, в деня, когато стана сътресението, вече смятах леля Лили за смахната. Току-що се бяхме върнали в Нови Орлеан и тя се обади по телефона да повика мама да отиде незабавно у тях. Майка ми обясни, че е уморена от дългото пътуване, но леля Лили очевидно не прие това обяснение, защото мама каза след малко на Джени, че трябвало да тръгне незабавно, изглежда, се било случило нещо. Джени изсумтя и измърмори, че вероятно пощата от Париж е закъсняла и леля Лили не е успяла да получи най-новата си огърлица. Майка ми отвърна, че е длъжна да отиде, а аз казах, че ще я придружа. Понеже много рядко се съгласявах да изляза с нея, тя се зарадва и двете потеглихме с бавната крачка на мама. Лили обикаляше из дневната на горния етаж с празен, разсеян поглед и като ме видя, ядоса се и ме схапа за това, че вече съм била четиринайсетгодишна, а косите ми били прави като клечки и мръсноноси. Но все пак нареди да ми донесат обичайното горещо какао, а за нея — разреденото дубоне, след което майка ми заприказва припряно за роднините в Ню Йорк, докато ме чакаше да се оттегля да чета в някое ъгълче.

Лили, изглежда, забрави, че съм там, защото след малко попита майка ми:

— Чу ли за Уили?

— Нищо не съм чула, какво има?

— Не ти вярвам — каза Лили. — Джени Хелман не може да не ти е казала.

На майка ми за първи път ѝ се случваше някой да се усъмни в думите ѝ и аз се стреснах от резкия тон, с който отвърна, че Джени нищо не ѝ е казвала, че Джени се движела в много тесен кръг, работела до припадък, а тя, майка ми, никога не била лъгала, бог ѝ е свидетел.

— Бог! — възкликна леля Лили. — Бог ли? Нима бог попречи да ме лъжат? Целият град ме лъже и мен, и Сладура, и братята ми, и сестрите ми, които откога още ме предупреждаваха за Уили. Не му е за първи път, но сега работата се разчу, на всичко отгоре разправя, че ми бил върнал парите, а всъщност ми дължи още шейсет хиляди. — И тя се разплака.

Наблюдавах мама, изписаното на лицето ѝ съжаление и разбрах, че е готова да помогне, да се замеси в една от онези каши, в които наивните така често попадат, и вместо да оправят бъркотията, стават нейни жертви. Измъкнах се от стаята.

В коридора срещнах Питърс. И когато ме заговори, осъзнах, че досега никога не беше разговарял с мен.

— Мадам Лили с майка ви ли е? Мадам Лили много ли е разтревожена?

— Като че ли — отвърнах и тръгнах по стълбите нагоре към Каролайн Дъки.

— Каролайн Дъки не се чувства добре — каза той. — По-добре да не я безпокоите днес.

Отминах го. След като Каролайн Дъки отговори на почукването ми и се целунахме, казах:

— Извинявай, не си била добре. Ревматизмът ли се обажда?

— Едно ли е, две ли са. Като остарееш, какво ли не ти идва до главата. Седни и ми разкажи каквото четеш.

Това беше стар наш навик. Тя обичаше да ѝ разказват всякакви истории и аз обикновено резюмирах някоя току-що прочетена книга, опростяхах сюжета и съкращавах броя на действащите лица, а тя, докато ме слушаше, забравяше, че ѝ разказвам книга, мислеше, че това са действителни случки, и живо изказваше одобрението или неодобрението си. Но този ден не ми беше до губене на време.

— От какво е толкова разстроена леля Лили? Пришпори мама да долети веднага. Ставаше дума за чичо Уили и за това, че целият град знаел.

— Целият град нищо не знае и пет пари не дава — каза Каролайн Дъки. — Тя вдига врява заради онова момиче от Баю Теше, оная, дето е от францужка семка.

Едва не обезумях от удоволствие, както винаги при такива истории, но толкова пъти вече бях проваляла всичко с несдържаните си въпроси, че този път предпочетох да си заключа устата. След малко Каролайн Дъки ми подаде гергефа си да бродирам, отиде до прозорчето и подаде глава да огледа улицата. Тя бе добила този навик през последните няколко години и аз си го обяснявах с възрастта, с това, че излизаше навън само за някое погребение и не обичаше града, в който бе принудена да живее.

— Мисля си да умра сред природата. Омръзна ми тоя град с тия французки лайна. Снощи искам да ми донесат сготвен зарзават и месна чорбича. А оня проклет негър от кухнята ми праща супа от бамя. Французки лайна. Кажу на майка си да ми сготви някакво зеленище и ми го донеси. Майка ти беше хубавица, ама каква хубавица беше!

На лицето ми, изглежда, се е изписало неверие или учудване, защото тя допълни:

— Ти не я гледай сега. Градът съсипва хора като нея и мен, дошли от горите.

— Какво искаш да кажеш?

— Че беше хубавица, хубавица, ти казвам, от главата до петите.

Не зная защо говореше за майка ми, а не ми се и слушаше сега, умът ми беше другаде, но ако се не лъжа, тя имаше предвид, че майка ми се е родила сред природата и единственият приятен период в живота ѝ е било детството, когато е тичала на воля с негърчетата в Алабама. Нови Орлеан и Ню Йорк, светският съпруг, трудното дете, безразличните към нея сестри и чудовищно студената майка бяха променили коренно мама по времето, когато вече бях достатъчно голяма, за да разбере нейния странен характер.

— Чичо Уили ще се жени ли за онова момиче? — попитах аз.

— Какво? Какво? Откъде ти идват наум такива? — викна Каролайн Дъки. — Черните все си губят времето да бръщолевят, че белите били лайна. Виж, аз не казвам такова нещо. Аз само казвам, че белите са шантави. Сложи ги под ключ, давай им да ядат, и толкоз. Но под ключ. Тогава няма да има никакви главоболия. Да се ожени за онова момиче! Откъде го измисли?

— Исках само да кажа, че леля Лили трудно ще го преживее. Чичо Уили влюбен. Мисля, че никоя жена не иска да дели мъжа си с друга. Знаеш ли, татко не е верен на майка ми.

— Откъде знаеш?

— Открих го преди години в цирка, когато...

— Млък! — сръза ме Каролайн Дъки. — Ох, ще ме пратите в гроба вие.

Изведнъж ми се стори, че отдолу някой ме вика. Отворих вратата, но не чух нищо повече, затова я затворих и се върнах към гергефа с надежда да изтръгна още нещичко от Каролайн Дъки. Ала

отдолу пак долетяха гласове, а Каролайн Дъки така се заслушваше да чуе какво става, че едва ли би обърнала внимание на въпросите ми.

— Тъй, тъй — засмя се тя след малко. — Време е за морфиновата инжекция на мадам Лили.

Щях да полудея, по-интересни мигове не бях преживявала и бях готова на всичко, за да науча още нещо.

— Слушай, Каролайн Дъки, ще те заведа в родния ти Димополис. Ще взема пари от татко или пък ще продам книгите си и палтото от катеричи кожи. Ще те заведа, кълна ти се!

— Стига рови лайна! — сгълча ме Каролайн Дъки, добричка и бясна. — Ще ме заведяла у дома! И какво ще правя там? Там няма никой, освен останалите от вашия смахнат род. У дома! Какъв дом имам аз!

Вратата се отвори и влезе чичо Уили.

— Какво става? — обърна се той към Каролайн Дъки.

— Тя изтегля ценните си книжа — отвърна Каролайн Дъки, сякаш вече говореше на някакъв друг език. — Прибира ги от банката.

— Господи! — възкликна чичо Уили. — Кога?

— Днес е неделя, утре — понеделник.

— Велики боже! — ахна чичо Уили. — Каква негодница! И да не ми каже. Това значи, че ми остават само шестнайсет часа, за да намеря назаем триста хиляди долара. А да не би Питърс да ти е казал това само за да ме уплаши?

— О, вие не сте толкова глупав да си помислите такова нещо — усмихна се Каролайн Дъки.

В живота си не бях изпадала в такъв луд възторг, макар да не разбирах за какво точно говорят. Но бях сигурна, че ще разбера, че то няма да ми убегне. Лицето ми, цялото ми тяло, изглежда, е издавало онова напрежение, което години по-късно щеше да смущава мнозина, защото чичо Уили изведнъж си даде сметка, че аз съм в стаята.

— Здравей, Лилиан — усмихна ми се той. — Можеш ли да ми дадеш в заем триста хиляди долара?

— Като нищо — отвърнах. — Стига да ги имах, но...

— Благодаря ти — поклони се той. — В такъв случай може би ще намеря от другиго. И ако успея, ще те изведа на риболов.

Преди няколко години Уили ни беше качил на голямата си яхта — баща ми, мен и един едролик мъж на име Хачи — и два дни

ловихме риба из залива. Беше чудно. Аз толкова се радвах и това достави такова удоволствие на Уили, че оттогава все обещавах да излезем пак на риболов с яхтата. Сега на излизане от стаята ме погали по главата, а Каролайн Дъки заспа край прозореца. Аз слязох долу и чух майка ми да казва някому, че докторът вече е дошъл и всичко ще се оправя.

На връщане към пансиона на леля Джени казах:

— Значи, тя си бие морфин. Сигурно често.

Майка ми едва не падна.

— Това пък откъде го измисли?

— От Каролайн Дъки. Зная много неща, които ме карат много да мисля. Зная например за парите, които тя иска чичо Уили да ѝ върне заради онова момиче.

— Господи! — промълви майка ми. — Моля те, не говори така. Много те моля.

Разбрах, че пред мен се откриваше златна мина. Ала нищо не можех да измъкна, защото майка ми вече движеше устни в беззвучна молитва, а това означаваше, че засега поне се е откъснала напълно от света.

През следващите няколко дни опитвах всякакви трикове с Джени: подмятах за морфина, като нарочно произнасях думата неправилно, подхвърлях и откъси от разговора между чичо Уили и Каролайн Дъки, споменавах, че доколкото зная от книгите, мъжете често имат работа с чужди жени като онази с френския произход, но нищо не можах да изкопча.

Джени отвърщаше, че не бивало да се занимаваме с тези неща, защото богатите хора като тия от рода на майка ми често се забърквали в какви ли не каши, които не били наша работа.

За мен това бяха трудни дни. Бродех посред нощ из пансиона и бях принудена да слушам жалбите на госпожа Карън, най-старата пансионерка на леля Джени; написах две стихотворения за радостите на есенната любов; бягах от училище и прекарвах дните седнала пред катедралата „Сейнт Луис“, а една вечер се забих в един от съмнителните квартали на града и бях подгонена от някакъв полицаи. Разбира се, бях на такава възраст, че само наполовина разбирах хората от моя малък свят, но бях убедена, както повечето млади хора, че всички загадки имат прости обяснения, но тоя наш свят или пък

личните ми несъвършенства ми пречат да намеря точните отговори. За първи път в живота си станах намусена и мълчалива и не вярвах на собствените си думи, когато се случваше да продумам, нито на думите на околните. Тетрадките ми от тези дни са пълни с въпросителни, големите смешни и тъжни въпросителни на първата младост.

За тревогите на леля Лили вече не се говореше и майка ми, ако не ме лъже паметта, престана да ходи у тях. Но аз през два-три дни отскачах до къщата, обикалях наоколо или просто висях на улицата, обаче не можех да видя никого, дори Сладура. След две седмици това положение стана непоносимо и реших да занеса малко туршия на Каролайн Дъки. Тъкмо да вляза през задния вход, от страничния излезе чичо Уили и взе да слага в колата въдиците си и ловната пушка. Изглеждаше чудесно със стария спортен костюм и хубавите ботуши.

Той ме забеляза и обясни:

— Отивам на риболов, а може да сваля и нещо пернато.

— О — възкликнах аз, — и на мен ми се идва. Да знаеш само как ми се идва.

— С удоволствие ще те взема.

Много години изтекоха оттогава, та не помня колко време пътувахме покрай реката, но във всеки случай пътят беше дълъг, а аз — по-щастлива от всякога, намирах се на седмото небе, както се изразявах впоследствие. Имах усещането, че съм променила живота си и се гордеех, задето съм имала смелостта да извърша такава промяна. Колкото по-дива ставаше местността, толкова по-неудържимо подскачаше колата по осеяните с мидени черупки пътища и толкова по-неудържимо се развихряше фантазията ми: бях бунтовнически водач и отивах в Африка, за да вдигна отново сразеното си племе; бях милосърдна сестра на път към селище на прокажени; а когато някаква змия прекоси пътя, превърнах се в една от онези луди танцьорки, които увиват змии около телата си и прелъстяват всички мъже. Дълго карахме тъй, без да си кажем дума, после Уили възкликна неочаквано:

— Боже мой, какво ще каже майка ти, нямаш четка за зъби и разните там принадлежности.

Човек се влюбва по различни начини, но общо взето, всичките си приличат, освен ония редки случаи, когато някоя любов те държи толкова дълго, че се превръща в част от самия тебе — в крака или в ръце, които приемаш като нещо в реда на нещата. Не ми се е случвало

да се влюбвам често, но безсъмнено сега се бях влюбила за първи път и се блазня от мисълта, че от това влюбване съм извлякла някаква поука. Ала двубоят между опиянението и критичното отношение към мене самата и към любимия щеше да се повтаря цял живот и единственото, с което се отличаваше чувството ми към Уили, беше не болката на първото пробуждане, не самата любов, а осъзнаването на вътрешната борба, която тя щеше да предизвиква; едно сляпо младо момиче се мъчеше да превърне простото полово влечение в нещо по-сложно, по-поетично и по-недостижимо.

По едно време, след дългото мълчание, спряхме пред малък магазин. Чичо Уили явно познаваше старата жена, която седеше на прага. Той се обади на майка ми по телефона в задната стаичка и ме успокои, че всичко е наред. После ми купи четка за зъби, гребен, ботуши, дебели чорапи, дебела вълнена риза и две дузини носни кърпи. Може би тъкмо това разточителство — двете дузини, ме трогна до сълзи.

Тази местност се е променила сега и ако не бях я видяла отново преди два месеца, нямаше да си спомня как е изглеждала. Това показва колко особен е бил оня ден, защото обикновено помня как изглеждат нещата, но забравям какви чувства съм изпитвала на едно или друго място. И все пак дори сега бих могла да намеря пътя, по който ме поведе Уили в онзи тъй далечен ден, когато слязохме от колата и поехме на север, ту по неотъпкани пътеки, ту през шубраци и чудновати оплетени коренища. Блатни дъбове и кипариси протягаха корени над земята, ниски храсти и папрати напиреха към шеметно високите тъмнозелени листа на някакво растение, каквото виждах за пръв път. По земята животът бе в постоянно движение и само страхът от змии ме караше да се обливам в пот. По едно време чичо Уили, който вървеше напред, извика предупредително и ми махна с ръка да мина встрани. Забелязах, че внезапно бяхме настъпили в тресавището и той, затънал вече в тинята, се мъчеше да се измъкне, обгърнал едно каучуково дърво. Викаше ми да мина вляво, но разбрах думите му едва когато самата аз нагазих в калта и краката ми взеха да потъват, сякаш ги теглеха подземни великани. Това ми хареса, беше толкова мекичко и приятно и аз се наведох и започнах да се вирам в тварите около мен: рачета, някакви дребни плоски животинки с форма на саламандри, нещо кафяво, голямо колкото ръката ми и с два пъти по-дълга опашка.

Не зная колко съм стояла тъй, но зная, че Уили на няколко пъти ме повика, докато най-после го видях. Беше вързал за колана си един клон и се мъчеше да го хвърли близо до мен. Сам той стъпил на несигурна почва, едва ли му е било лесно да ме измъкне, както увиснах с цялата си тежест на другия край на клона. Наблюдавах движенията на силните му рамене и ръце със сляпото възхищение на влюбена. А той струва ми се, беше озадачен от моята мудност, самообладание и безстрашие, защото все питаше какво ми е, а после се прокле, защото е решил да търси пряк път към къщата.

Къде съм мислела, че отиваме и мислила ли съм изобщо за това, не зная, но къщата се оказа най-жалката, която съм виждала, и през следващите два дни беше претърпана с хора. Имаше една стая с три кревата и два сламеника на пода и пристроена кухня с криви ъгли, цялата окадена, пълна с полусчупени столове и с вехтории, които висяха по стените. Уили беше жизнерадостен както винаги (по думите на баща ми) и ту се прегръщаше с хората, които влизаха и излизаха, ту подхвърляше във въздуха някое детенце, ту гукаше на бебето, оставено да лежи в един стар сандък. Тук той се чувстваше у дома си, този човек, привикнал на безупречно подредени къщи и на изяществото на осемнадесети век — макар и имитирано — в къщата на леля Лили. Мръсотията и неразборията явно му доставяха удоволствие, както и самите хора. Тях аз не можех да определя, да отделя по-старите от по-младите, не можех да разбера какви връзки свързваха мъжете и жените и кое дете чие беше, но всички те бяха шумни и посрещнаха с радост Уили, донесоха от печката съдове с топла вода и някаква старица и една млада жена почистиха ботушите му и му измиха краката. Едно момиче, горе-долу на моите години, изу обувките ми, за да ги изсуши на печката, и ми поднесе леген и някакъв мръсен хавлиен парцал да се умия. Сигурно съм се дръпнала неволно при вида на парцала (тогава още не бях кой знае каква чистница, в детските ми години Нови Орлеан беше мръсен град с открита канализация и вечни епидемии), защото Уили каза нещо на френски диалект и момичето взе парцала от ръката ми.

Прекарах чудесна вечер, най-хубавата ми вечер до този ден. Яденето беше вълшебно: джамбалая^[1], ястие с месо от миеша мечка, дива патица с кисели краставички и всичко това — поръсено обилно с лютив червен пипер, който те караше след всяка хапка да пиеш от

пивкото наливно вино. Всички говореха високо и в един глас, освен когато Уили вземаше думата, но ние се намирахме в край, където приказваха на френски диалект, та много трябваше да се напрегам с моя училищен френски, за да долавям изпуснатите звуци и срички. Разбира се, удоволствието, което изпитвах от храната и виното, се дължеше най-вече на радостта да наблюдавам Уили, който прокарваше виното с уиски, ядеше като вълк, гърмолеше и се смееше, явно доволен от мен. Спомням си, че по едно време в стаята влезе много висок човек с градски дрехи и чичо ми отиде с него в антрето, а всички останали изчезнаха. Обаче след това не помня почти нищо, защото се бях напила, и когато се събудих, подуших други хора в спалнята и видях две жени на двете легла и трета — на пода. Не зная дали същата нощ или на другата дочух три гласа да се разправят пред къщата и после гласа на чичо ми, който каза: „Ако не успеем, както стана миналия път, отговорността поемам аз. Само аз. И това ще бъде краят“. Някакъв мъж непрекъснато повтаряше: „Друг избор няма“. Бях чувала този глас и преди, но толкова ми се спеше, че нямах сили да напрегам паметта си. Когато ме събуди призори, Уили беше в чудесно настроение и ме посъветва, ухилен до уши, да не казвам на майка ми, че ме е напил, и да се приготвя за лов на патици.

След онази ранна утрин много пъти съм ходила на лов за патици, но никога не съм изпитала такова удоволствие, защото вече не се случи да клеча до Уили в гюмето. Тогавя бях лош стрелец, какъвто впрочем и останах, и по едно време Уили дори се ядоса, понеже разгоних едно ято, но после той имаше такава добра sluка и кучетата така добре се справяха с падналия дивеч, че към девет часа се върнахме с четиринайсет патици. Къщата беше празна, Уили приготви за двама ни огромни сандвичи с различни меса и пипер и каза, че отиваме да пазаруваме. Стигнахме пеша до мястото, където бяхме оставили колата, после подкарахме по пътя към някакво селище от два̀сет-трийсет къщи и един магазин, в който имаше всичко: чували с кафе, ботуши, топове плат, ловни пушки, салами, сирена, низи червени чушки, кожени шапки, весла, винтери и сушена риба.

Застанала на вратата, чух Уили да казва някому вътре:

— Само една минутка. Говоря по телефона, не виждаш ли?

После млад мъж започна да пренася в колата каса алкохол, три-четири огромни топа плат, дамски обувки с много засукани токи, кутия

кафе на зърна и шевна машина. Отвътре долетя гласът на Уили:

— Хачи, Хачи, ти ли си? Кажи им да задържат. Не, не е много късно. Прати една грама до кораба.

(Не мога да кажа тогава ли свързах името Хачи с човека, когото бях видяла на яхтата на Уили и чийто глас бях чула пред къщата предишната нощ, или съм направила тази връзка много по-късно, когато баща ми разказваше на майка ми целия случай.) После Уили излезе от магазина и седна на волана. Собственикът му извика, че не е получил чек за покупките през миналия месец, а ето сега и нови, но Уили махна с ръка и каза, че от кантората ще се погрижат за чека. Добре, каза собственикът, той просто имал нужда от пари и се надявал Уили да разбере това. Колата потегли без мен. След няколко минути тя описа кръг на пътя и се върна при магазина. Уили ми отвори вратата и каза:

— Прощавай, детенце. Днес е опак ден.

Когато стигнахме до къщата, Уили слезе от колата и изчезна някъде. Появи се едва за вечеря и хората го наобиколиха да му благодарят за подаръците, но той беше в лошо настроение и пи много. За тази вечер се предвиждаше лов на миещи мечки, ала Уили не пожела да отиде, не пусна и мен. Двамата седяхме дълго на прага, той пиеше уиски, а една от старите жени току му принасяше кани с вода. Той, изглежда, забрави, че съм до него, защото изведнъж взе да свирка някакъв сигнал — кратко изсвирване, после дълго. По страничната пътека се появи млада жена, която сякаш само бе чакала сигнала. Тя седна на стъпалата, в краката му. Когато той погали косите ѝ втори път, аз издадох някакъв звук, какъвто никога не бях издавала, но никой от тях не забеляза това. След доста време той запрати във въздуха празната бутилка от уиски, стана от стола си, при което го прекатури, и момичето се вдигна да му помогне. Тя тръгна зад него, пхнала ръце под мишниците му и така двамата започнаха да се отдалечават по пътя. Аз ги последвах, без да мисля, че може да ме чуят, защото мидените черупки скърцаха под краката ми. Не отидоха много далеч. Наблизо имаше друга къща, скрита между дърветата. И едва тук си дадох сметка, че вече няколко пъти бях видяла това момиче — едро, хубаво, напето, с великолепни тъмни коси.

Върнах се на стъпалата и седях там цяла нощ в състояние, което ми е невъзможно да опиша достоверно, но мисля, че чувствата, които

изпитах онази нощ, са същите, които щях да изпитам години по-късно — и към себе си, и към други: нараненото честолюбие, нелогичното усещане, че си отхвърлена от мъж, който всъщност изобщо не ти е обърнал внимание и няма основание да ти обръща. Когато си млад, възможно е да изпитваш противоречиви чувства и да не осъзнаваш, че са противоречиви: в един миг се смятах за най-голямото нищожество, а в следващия си мислех, че съм достатъчно силна, за да си отмъстя, като убия Уили. Главата и тялото ми сякаш бяха отделени и не можеха да понесат бремето, което бях самата аз. После реших да отмъстя на себе си, както щеше да ми се иска и след това. Когато слънцето се подаде, станах от стъпалата, без вече да изпитвам страх от тресавищата. По пътя надолу се препънах о една змия и окото ми не трепна — аз, която години по-късно просто припадах при вида на змия дори в зоологическата градина. След няколко часа ме взе камион и ме откара до Нови Орлеан. Ала сметките ми, изглежда, са били криви. С Уили се видяхме отново едва след пет години и ако той се е разтревожил от моето изчезване през тази нощ, никога не стана дума за това.

Подир три-четири години в един юлски ден баща ми попита майка ми на плажа:

— Каква е присъдата над Уили?

Той всъщност питаше какво говори нейният род за Уили.

— На мен ми е мъчно за него — каза тя.

— Не се съмнявам, но аз друго питам.

— Какво могат да сторят те — каза тя както винаги, когато баща ми се нахвърляше срещу нейната фамилия. — Те ли са виновни, че той изгуби всичко?

— Те са ти забранили да се виждаш с него, нали?

— Хайде, хайде.

— Ясно, значи, са ти забранили.

— Ще се виждам с него според както ми диктува съвестта — каза майка ми. — Но тъй или инак, не искам да имам разправии.

Бях вече достатъчно голяма, за да си позволя да се намеся в разговора:

— Какво всъщност се е случило с него?

— Изпратил с Хачи Мур цял кораб оръжия, предназначени за Кристмас. Но корабът бил спрял и станал скандал — отговори баща

ми.

— Оръжия, за да усмири туземците ли?

— Да.

— И ти гледаш благосклонно на това, така ли? — запитах аз.

— Такива действия винаги са били позорни — отвърна баща ми, човек с убеждения на ляв радикал, който се възхищаваше от победителите капиталисти. — Но това не е дело единствено на Уили. Той просто е действал от името на компанията. И се е случило да го пипнат. Поради което са го изритали. На тия, новите, не им допада досегашното трепане. Правят се на по-човеколюбиви. Затова Уили изгоря.

— И на теб ти е жал за него, нали?

— Жал ми е, разбира се — каза баща ми. — Той е напълно разорен. А някога ми помогна.

— Той е убиец — отсякох аз.

— Ох, господи — простена майка ми, — всички ние сме слаби същества.

Понеже вече учех в колеж, през тези години все по-рядко посещавахме Нови Орлеан — да сме ходили три-четири пъти за по месец. При всяко отиване там майка ми посещаваше леля Лили, но аз нито веднъж не влязох през главния вход на къщата. Обикновено се промъквах откъм кухнята, за да се видя с Каролайн Дъки, и последния път това стана, няколко месеца преди тя да почине. В онзи жарък юнски ден изглеждаше чудесно и беше по-оживена от всякога. Очевидно смяташе, че зная всичко онова, което всеки знаеше: Уили го изхвърлили от „голямата компания“, създад своя собствена фирма за внос на плодове, но според мълвата в Нови Орлеан работата му не вървяла. Кой знае как, в предприятието отново били включени пари на леля ми, но това ми се стори нелогично — не можех да си обясня нито защо му ги е дала, нито как той ги е поискал от нея. Но тогава бях толкова млада — само на осемнайсет, и толкова много от постъпките на възрастните ми се виждаха нелогични, че вече не им обръщах внимание и предпочитах да вниквам в постъпките на литературните герои — едно по-плодотворно занимание.

При едно от гостуванията ми при Каролайн Дъки тя попита:

— Да си виждала чичо си Уили?

— Не съм.

— Кажи-речи, и аз не го виждам. Той идва тук понякога, веднъж в месеца, да вземе нещо и спи в кабинета си.

— Или с онова момиче.

— Кое момиче? Онова ли, от французки произход, дето има и негърска кръв?

— Не зная — отвърнах. — И не ме интересува дали има негърска кръв.

— А мен, малка глупачко, това ме интересува — викна Каролайн Дъки.

По това време вече бях изкачила до средата опасно хлъзгавия склон на либерализма.

— Според мен в крайна сметка това може би е единственото разрешение: бели и черни...

Голямата кошница за шевни пособия на Каролайн Дъки прелетя досами главата ми. Старицата беше много яка и като видя, че не ме е улучила, скочи и ме смъкна от стола.

— Я какво направи! Веднага да събереш всичко!

Докато пълзах по пода и събирах игли, калерчета и напръстници, тя каза:

— Хубава е тая кошница. Подарък ми е от майка ти. Като умра, ще я оставя на теб.

— Не ти ща кошницата. И не обичам да ме замерят с разни неща.

— Ще има да патиш ти — рече тя. — У теб има нещо свястно, но има и трески за дялане. Ти си като леля си Лили. Тя направи тия лайна, а сега се чуди как да се измъкне от мръсотията.

На тази възраст вече знаех какво жените приемат за мъдрост, та казах:

— Не й е било лесно на леля Лили. Чичо Уили да й взима парите, пък и тия негови момичета и какво ли не. Така поне говорят хората.

— Хората са лайна.

С течение на годините Каролайн Дъки бе започнала да употребява тази дума повече от всеки друг — ако не се смята главният дърводелец на стария театър „Лайсиъм“ в Ростър, Ню Йорк.

— Уили си получава пая — продължи старицата. — Откъде и защо мислиш, че идва тоя морфин тука?

От възбуда изпуснах кълбото, което навивах, и една успях да се овладея.

— Кой морфин, дето докторът го дава на леля Лили за главобола ли?

— Докторът не ѝ дава морфин, щото тя няма никакъв главобол. Но иначе е зле, няма да изкара дълго — изкиска се Каролайн Дъки. (Тя грешеше, леля Лили живя още двацет и три години.) Старицата, струва ми се, предвкусваше смъртта на леля Лили, защото продължи да се киска. После добави: — Тоя Питърс не е чист негър. Дядо му е жабарин, държал е дюкян на Рампарт стрийт. Жабарите разбират от тия работи.

— От кои работи?

— От морфин — изкряска тя. — Ох, ще ме умориш. Ама бива си ги като мъже, пустите му жабари. Питърс от много отдавна върши работа на леля ти Лили, но преди го беше хванала Мона Симпсън, дето живее по-надолу.

След трийсет години и повече, когато бе поставена и публикувана „Играчките на тавана“, получих писмо от Сладура — навярно е бил излязъл поне временно от лудницата в Мобил, защото писмото носеше печат от Сан Диего. Питаше дали съм ходила в Сан Диего, където все още живеели лелите ми, и дали посещавам Нови Орлеан; той самият не стъпвал вече там, макар къщата на Сейнт Чарлс авеню да била все още негова собственост, и — съвсем между другото — дали героинята мисис Прайн не е всъщност майка му, а нейният възлюбен — Питърс. Дори да било така, той нямал нищо против, само искал да разбере.

Преди да получа писмото на Сладура, не ми беше минавало през ум, че семената на госпожа Прайн наистина са долетели от прочутите гардении на леля Лили в друга една градина, но реших, че няма да е благоразумно да си го призная пред луд човек като Сладура. Показах опровержението си на Хамът, който ме убеди да не изпращам писмото и каза, че колкото по-малко връзки поддържам със Сладура, толкова по-добре.

Хамът имаше основание за такова отношение, защото леля Лили и Сладура ни бяха гостували два пъти във фермата в Плезантвил по времето, когато тя правеше редовните си годишни посещения в Ню Йорк, за да вилнее на пазара и да граби бижута, тоалети и мебели. Това беше доста години, преди да получа писмото от Сладура, и много години след последната ми среща с Каролайн Дъки. Защо ги поканих,

не зная — може би още ме глождеше някогашното любопитство, а може и да съм искала да запълня ония липсващи части от собственото ми аз.

Първото посещение мина сравнително добре, при все че Сладура ми се видя по-налудничав, отколкото го помнех, и стана дума за нервните му разстройства. След като си отидоха, готвачката ни съобщи, че го видяла как ритнал най-големия ни пудел, взел му недояденото парче шоколадова торта и го пъхнал в джоба си.

Няколко години по-късно леля Лили и Сладура се изтърсиха една неделна утрин заедно с баща ми. Двамата със Сладура отидохме да поплуваме, после му показах конюшните, където той раздражни едно необуздало пони, което го ритна. На обед разговорът беше несвързан. Леля ми както обикновено не яде почти нищо, но Сладура четири пъти си пълни чинията.

— Добър капацитет имаш, Сладур — каза баща ми. — Рибата е много хубава, но как можеш да ядеш другия буламач?

— Другият буламач е „зауербратен“ — обадох се аз. — Готвя го за първи път само за да ти доставя удоволствие. Това е немско ястие, задушено с оцетен сос, и мислех, че ще ти хареса.

— Не може да бъде немско, еврейско е — тросна се баща ми. — Само се чудя откъде ги учиш тия безвкусни еврейски гозби.

Даш се разсмя, а аз отворих уста да кажа нещо по въпроса за произхода си, но ме прекъсна леля Лили, която посъветва Сладура:

— Иди да повърнеш, миличък.

— Не искам — опъна се той.

Леля Лили въздъхна. После се обърна към баща ми:

— Виждаш ли се със съпруга ми, така наречения ми съпруг?

— Ще ми се да се видим, но вече почти не ходя в Нови Орлеан, а Уили изобщо не идва в Ню Йорк.

— Как да не идва? — възрази леля Лили. — Непрекъснато идва. Само че не иска да се вижда с теб. Той няма уважение към никого.

Баща ми пламна от яд.

— Той не идва на север, защото няма пукната пара и ти много добре знаеш това.

— Точно така е — обади се Сладура с пълна уста. — Мама му взе всичките пари. Казва, че са за нея, а пък ги дава на Питърс.

Леля Лили сякаш бе задрямала, та Сладура повтори думите си. И понеже тя отново не реагира, той ги потрети и добави:

— Дава му ги, защото я клати.

Баща ми се засмя.

— Внимавай, Сладур, говориш пред дъщеря ми. — После се обърна към Даш: — Какъв идиот. — И стана от масата да си вземе парче „зауербратен“.

— Баща ти, уж не можеше да гледа тоя буламач, а изяде четири парчета от него — каза Даш.

— Човек трябва да опита всяко нещо, за да разбере, харесва ли му, или не — отвърна баща ми.

— Не ми харесват тия приказки — обърна се леля Лили към Сладура. — Засрами се!

— Никога не наказвай детето за това, че казва истината — каза баща ми на леля Лили. — Не е ли било това принцип в живота ми, Лилиан?

— И не само това — отвърнах аз.

После баща ми се обърна към Даш:

— Лилиан се е метнала на майчиния си род. Хората от моята фамилия са добродушни. Погледнете какво прави Сладура.

Излязъл в коридора, Сладура се беше изправил на глава. Леля Лили обясни:

— По този начин си оправя стомаха. Докторът ми каза, че Уили страда от сифилис.

— О, боже — възкликна баща ми, обръщайки се към мен, — щом някой от рода на майка ти загази с нещо, с шантави деца или калпави акции и облигации, все други виновни, че му закачили сифилис.

— Не ти вярвам — казах аз на леля Лили. — Чичо Уили е прекрасен човек. Аз му се възхищавам.

— Внимавай — предупреди ме Даш, — после да не съжеляваш за тези си думи.

Наскоро след обета леля Лили попита има ли някъде свободна стая, че ѝ се искало да си полегне. Заведох я на горния етаж, Даш се прибра в стаята си, а баща ми и аз седнахме да четем. От време на време поглеждах през прозореца да видя какво прави Сладура, но той кротко дремеше на полянката. Към четири часа дойде колата им и аз

отидох да съобщя това на леля Лили. Не получих отговор на почукването, но когато отворих вратата, видях, че леля Лили не спеше: седнала на креслото, тя беше вперила поглед навън към върха на едно дърво. Повиках я няколко пъти, минах пред нея, надвесих се над главата ѝ. Никакъв знак, че ме е забелязала, никакъв отговор. Излязох да повикам Сладура. Той вече беше седнал в колата. Преди да заговоря, той каза:

— Не ѝ е за първи път.

— Но какво ѝ става?

— Питърс има грижата за това, не аз. Ще го изпратя утре.

— А ти къде отиваш?

— В Ню Йорк. Имам среща.

Казах на шофьора:

— Почакайте за минутка, ако обичате. Господинът не е в състояние да плати таксито, ако не дойде майка му.

Отидох да повикам Хамът. Той остави книгата си и дойде с мен в стаята, където седеше леля Лили. Примъкна един стол и седна до нея.

— Вие сте много хубав мъж — каза тя. — Хубавите хора лесно се справят в долината на сълзите.

— Таксито ви чака — подкани я той.

— Надявам се, че се отнасяте добре с моята племенница. Нали се отнасяте добре с... — и тя се запъна в името ми.

— По-добре, отколкото заслужава — каза Даш. — Ставайте, моля ви. Аз ще ви заведа до колата.

— При нас, на юг — каза тя, — когато жената позволи да ѝ говорят на първо име, това се смята за израз на доверие. Наричайте ме Лили.

— О, не, една ми стига — отвърна Даш и като я хвана за ръцете, изправи я на крака. Но той не беше преценил състоянието ѝ, защото тя се дръпна рязко, приближи се до бюрото и се вкопчи здраво в него.

И сякаш едва сега ме забеляза.

— Какво търсиш тук? — попита тя. — Щом Уили ти харесва, значи, не си стока.

— Ще говорим за това друг път — каза Даш и побърза да грабне чантата от крокодилска кожа, заради която тя бе отишла до бюрото.

— Дай ми веднага чантата — викна тя. — Пълна е с бижута.

— И не само с бижута — засмя се Даш. — Да вървим.

Последвах ги надолу по стълбата и останах на входа, докато Даш я отведе по алеята към колата. В един миг тя се препъна и когато той я хвана, за да не падне, тя отблъсна ръката му и се отдалечи с обиденото достойнство на пиян човек.

След като Даш затвори вратата на таксито, Сладура се разсмя, а после, на минаване покрай входа, ми махна с ръка.

— Ох, дано не се появят повече — въздъхна Даш.

— Ти какво подметна във връзка с бижутата?

— Тя явно искаше някакъв наркотик. Не знам какъв и не ме интересува. Калпави хора са тия двамата. Защо не ги отрежеш веднъж завинаги?

— Когато казах, че чичо Уили е прекрасен човек, ти рече, че ще съжалявам за тези си думи. Какво имаше предвид?

— Ти си ми казвала, че още като дете си ненавиждала действията на неговата компания, убийствата, които са те отвращавали.

— Но никога не съм казвала, че Уили е извършвал тези убийства. Той е добър човек. Мисля, че просто е правил това, което животът му е диктувал.

— Не ще и дума. Хайде да отложим този разговор за друг път или изобщо да го оставим.

— Защо да го оставяме? Ти все така говориш, когато...

— Защото искам да го оставим — натърти той. — И дано някой ден сама разбереш защо.

Мислих по този въпрос няколко дни, ядосвах се, после престанах да се занимавам с него и го забравих.

Година след това се преместихме с Даш в Холивуд за четири-пет месеца — всеки от нас имаше да пише сценарий. Наскоро, след като се настанихме там, настъпи една от поредните наши раздели. Хамът пиеше на провала, което беше опасно. Втръсна ми и от него, и от самата мен и една събота се вдигнах да видя лелите си в Нови Орлеан. Не бих могла да издържа при тях много дълго, но всякога ми доставяше удоволствие да споделя за няколко дни скромния ми порядъчен живот в поразнебитената им къщица — за по-хубава нямаха средства, защото вече не работеха. След разкоша на Холивуд приятно ми беше да спя на походно легло в грозната дневна, натъпкана с вещи,

които бедняците нямат сърце да изхвърлят, приятно ми беше да кроим планове за специалната вечеря, на която щеше да бъде поканена една от многото стари дами, та да могат лелите ми да се поизфукат с мен. Но най-приятното беше да взема малка пачка от купчината холивудски пари и да купя на лелите нови зимни палта и рокли от „Мезон бланш“, които да им се изпратят, след като замина, за да не могат да ми ги върнат, после да отида до изискания „Солари“ и да натоваря едно такси с ония лакомства, които те обичаха, но не можеха да си купят, да чуя как Джени протестира, задето съм донесла любимата ѝ пача от телешки крачета, да видя лакомото пламъче в очите на Хана, което опровергава думите ѝ за консервите от едри белгийски аспержи.

С шофьора на таксито вече товарехме покупките от „Солари“, когато забелязах Уили — наблюдаваше ме от отсрещния тротоар. Видя ми се много остарял: едрото тяло се бе отпуснало, косата бе оредяла, а масивното лице, вече сбръчкано, имаше болнав цвят. Прекосих улицата и го целунах. Той ме прегърна с една ръка и притисна главата ми до рамото си. После каза много тихо:

— Значи, ти си станала писателка. Хайде, ела да обядваме заедно.

Плати на шофьора на таксито, за да откара продуктите до къщата на лелите, след което двамата тръгнахме към Дикейтър стрийт и свърнахме в една стара сграда с изглед към реката и с голяма фирма: „Гуакоста — компания за внос на плодове“. Докато се качвахме по стълбите, Уили каза:

— Това е моята компания, аз пак забогатях. Нуждаеш ли се от нещо, което може да се купи с пари?

Точно срещу стълбищната площадка имаше огромна стая, запълнена от край до край от грамадна маса. Върху масата на разстояния бяха наредени дванайсет табелки с печатни надписи: „Френска“, „Мексиканска“, „Немска“, „Креолска“, „Бифтеци, пържоли“, а около масата седяха — къде на групички от по четирима-петима, къде по един — може би над двайсет души, които напомняха хората, които бях виждала преди толкова години на неделните трапези в къщата на Уили.

Той сложи ръка на рамото ми и каза:

— Каква кухня ще си избереш, малката? За всяка има отделен готвач.

Спрях се на креолска и той прошепна нещо на двамата мъже, които седяха в съответния сектор, те станаха и се преместиха на друго място. Сигурно сме пили много вино, защото, когато всички вече бяха напуснали, ние все още обядвахме и аз се прибрах чак към шест вечерта, и то в такова състояние, че лелите ми щяха да повикат лекар, ако не бях ги разубедила, а през нощта не мигнаха — през тънките стени се чуваше как си говорят — и Хана на два пъти идва да пали лампата и да ме погледне.

На другата сутрин, докато се къпех под душа, на вратата на банята се почука и Уили извика:

— Хайде! Заминаваме.

Когато излязох на двора, видях лелите ми в градината. Извиках им „довиждане“ и Хана махна с ръка, но Джени ми обърна гръб и ръката на Хана увисна.

Към обед минахме през градчето Хамънд и Уили каза:

— Само още няколко минути.

Дългата автомобилна алея, оградена с мъхнати дъбове, завършваше пред плантаторска къща с дълги покрити балкони.

— Вече сме у дома — каза Уили.

Намирахме се в красива полупразна къща с овални стаи в нежни цветове. Отвъд просторната поляна пред къщата се виждаха яagodови насаждения, а в далечината десетина коня се разхождаха бавно из полето.

— Обичам си фермата в Плезантвил — казах аз. — Но южната земя никъде я няма или поне на мен така ми се струва. Все още я чувствам като родна.

— Ще ти подаря това имение — каза той. — С най-голямо удоволствие.

Късно следобед, след дълга разходка из ягодарниците, казах, че лелите ми ще се обидят, ако за вечеря не бъда с тях. Поспорихме по този въпрос и накрая поехме обратно към Нови Орлеан. Уили караше неуверено и аз се сетих, че беше пил много през деня. След като взехме един завой, забелязах, че дреме на волана. Уили спря колата, каза, че е по-добре да карам аз и после спа по целия път до покрайнините на Нови Орлеан.

— Спри за минутка — каза най-неочаквано той и аз се стреснах не само от гласа му, но и от трезвия му тон.

Спряхме в низината, която тогава тъкмо започваха да загрозяват.

— Кога заминаваш за Лос Анджелис?

— Утре сутрин.

— Неотложно ли е?

— Не. Нямам никаква належаща работа — казах аз, като вярвах, както съм вярвала цял живот, че казвам истината, или го вярвах поне за момента.

— Излъгах те. Беден съм като църковна мишка. Пълен банкрут. Хубавата къща, която видя, ще отиде тази седмица и нямам пари да платя дори месечния наем за кантората. Задлъжнял съм на всички оттук до Коста Рика.

— Сега имам пари — казах аз.

— Дума да не става! — възрази той остро. — Да не си повторила това!

Уили излезе от колата, заобиколи я и дойде откъм моя прозорец. Лицето му беше пак весело, ухилено.

— В петък заминавам за Централна Америка. Ще следвам пътя, който някога, като момче, изминах с мулета. Аз съм най-добрият изкупвач на банани в света. Стигна ли там, в Сан Хосе, Картаго, не е проблем да взема толкова пари, колкото са ми нужни. Какъв див и красив е онзи край! Защо не дойдеш с мен? Ще ти покажа такива неща, каквито без мен никога не можеш да видиш. Отначало мулето те натъртва, но ако бях на твоите години... — Той докосна ръката ми. — Във всеки случай, време е да завършим това, което вече сме започнали. Ела с мен.

На вечеря съобщих на лелите ми, че няма да замина по-рано от петък. Хана се зарадва, но Джени не каза нищо. На другата сутрин, когато влязох в трапезарията, Джени ми посочи голяма цветарска кутия и под зоркия ѝ поглед аз разопаковах десетина орхидеи. Тя ми събщи, че Уили се обади по телефона и оставил адреса на някакъв обущар, който правел чудесни ботуши за езда, Уили ми бил поръчал два чифта и аз трябвало веднага да отида да ги пробвам, а после да отида в кантората му за обяд. Джени ме гледаше с такова изражение, че ми стана неловко, но все пак отидох да се облека. Когато се върнах, тя седеше в коридора пред моята врата, а до нея стоеше Хана. Джени вдигна ръка и Хана изчезна.

— На езда ли ще ходиш?

— Да.

— Зная те как яздиш, само ботуши по поръчка ти липсват.

— Заминавам за Централна Америка за няколко месеца.

Джени имаше ревматизъм и се движеше трудно. Стана от креслото и се хвана за масата. Когато понечих да ѝ помогна, тя се отдръпна от мен.

— В такъв случай — изрече бавно тя — ти нямаш повече място тук. Била си ни като наше дете, дори нещо повече, но отсега нататък нямаш място тук.

— Джени! Джени! — извиках аз, но тя се промъкна край мен и затръшна вратата на кухнята.

Лежах на леглото доста време, но после станах, стегнах си багажа и излязох да търся такси. Понеже ръмеше, не се намираше свободно и докато да стигна до Сейнт Чарлс авеню, ръмежът се превърна в страхотен порой — нещо обикновено за Нови Орлеан. Влязох в един ресторант и си поръчах питие. От ресторанта телефонирах в къщата в Бевърли Хилс и казах на Хамът.

— Обаждам се от Нови Орлеан. За известно време няма да се връщам в Холивуд, но ти не се безпокой.

— Как се чувстваш? — попита той.

— Добре, а ти?

— И аз. Липсваш ми.

— И ти ми липсваш. Има ли някоя дама в спалнята ми?

— Мисля, че няма — засмя се той. — Знаеш ли, за разлика от теб те идват и си отиват. А ти само си отиваш.

— Имам основание за това.

— Да — каза той, — наистина имаш.

— Както и да е, след няколко месеца ще се върна. Грижи се за себе си. Като се върна, ще ти се обадя. Тогава може би няма да е нужно да говорим за основания, а просто ще си устроим една хубава вечеря.

— Не — каза той, — тая няма да я бъде. Аз не тичам по жени, които спят с убийци.

— Не съм спала с него. А освен това той никого не е убил.

— Да, не е — възрази той, — само наемаше други да вършат убийства вместо него. Тая дейност ми е добре позната и трябва да ти кажа, че никак не ми харесва. Прави, каквото знаеш — въздъхна той. — Приятно прекарване. И не ми се обаждай.

Същата вечер заминах за Лос Анджелис. Не телефонирах на Даш, но някой трябва да му е казал, че съм там, защото след десетина дни той ми се обади, каза, че отново го е хванал запоя и си уредихме среща за вечерта, която прекарахме много приятно. Повече не видях Уили, нито получих отговор на писмото, което му бях пуснала в Нови Орлеан.

За рождения си ден същата година получих от лелите ми ръчно плетен пуловер и обичайната кутия карамелизирани ядки, с едно писъмце, в което изказвах обичайните благопожелания и добавяха — като послепис, — че Уили се разорил и едва не влязъл в затвора, но не могли да разберат причините. Няколко месеца след това по телефона ми се обади мой познат, който работеше в един новоорлеански вестник. Той ми събщи, че на път към Хамънд и ягодовата плантация Уили катастрофирал заедно с още двама души. И тримата загинали. Моят познат питаше дали искам да добавя нещо към некролога.

Години по-късно внучката на Каролайн Дъки, която бе работила като чистачка при Уили, обясни, че нямало нищо загадъчно в тая катастрофа — Уили тръгнал мъртво пиян от мизерната си стаичка, която бил наел на Бърбън стрийт.

[1] Джамбалая — креолско ястие, приготвено от ориз, скариди, миди, раци, шунка и пилешко, с много подправки. — Б.пр. ↑

ДЖУЛИЯ

Повечето имена тук са променени. Тази предпазливост е може би излишна, но мисля, че едрата жена от влака е все още жива и живее в Кьолн, а германците и до ден-днешен, струва ми се, не обичат своите ранозрели антинацисти. Обаче по-важното е, че е жива майката на Джулия и по всяка вероятност — дъщерята на Джулия. А бащата на дъщерята — това е почти сигурно — живее в Сан Франциско.

В 1937, след като бях написала „Часът на децата“ и „Бъдни дни“, получих покана за театралния фестивал в Москва. В миналото, колкото и пъти да съм писала за това пътешествие, все съм пропускала да разкажа за минаването през Берлин, защото просто няха сили да пиша за Джулия.

През същия онзи август за Европа заминаваха Дороти Паркър и мъжът ѝ, Алън Паркър, тъй че прекосихме заедно океана на борда на старата „Нормандия“ — едно приятно пътуване, въпреки че Камбъл и неговите уж незлобиви подмятания по адрес на жените винаги са ме карали да се чувствам като на тръни.

Когато пристигнахме в Париж, все още се колебаех дали да продължа за Москва. Докато се бавех, имах щастието да се запозная с Джералд и Сара Мърфи, с Хемингуей, който дойде от Испания, и с Джеймс Ларднър, сина на Ринг Ларднър, който скоро щеше да се запише в Интернационалната бригада и да загине след няколко месеца в Испания.

Мърфи ми харесаха. И винаги щях да ги харесвам и да проявявам интерес към тях, но за мен те не бяха това, което са били за по-старото поколение. Калвин Томкинс вероятно съвсем точно ги е представил в биографията си: те бяха стилни, Джералд бе надарен с остър ум, а Сара — с изящество и хитрост, и през онова лято, скоро след загубата и на двамата си сина, те се държаха със скръбно достойнство. Но в течение на дългите години, през които поддържахме връзки, аз стигнах до убеждението, че те не са чак толкова корави, колкото ги смятаха, че и те имат проблеми помежду си, а дълго преди

края — искам да кажа, края на нашето общуване, който настъпи няколко години преди смъртта на Джералд, когато те почти не се виждаха вече със старите си приятели — започнах да мисля, че прекалено голяма част от живота си те бяха отдали на усилието да бъдат стилни. Стилът е страшно приятно нещо за онези, които се облагодетелстват от него, ала може би невинаги е от полза за тези, които го създават и после се съобразяват с неговите задължителни и строги правила.

Онова лято в Париж се бяха събрали много други именити и богати хора, които канеха Доти на приеми и излети, на тенис — а тя не играеше тенис, — на плувни басейни, в които тя не влизаше. Всички я ухахваха и това ми доставяше удоволствие — и тогава, и винаги след това. С дълбок интерес наблюдавах нейните извънмерно добри обноски, нещо като маска, зад която тя криеше презрението и ненавистта си към тези, които я отрупваха с ласкателства, изпросени от самата нея. Имаше ли достатъчно пиене, добрите обноски ставаха толкова добри, че стигаха до глупост, но тогава тя пускаше в ход саркастичния си език, за да покаже на себе си — а и на мен, струва ми се, — че никой не може да я купи. Грешеше: тя можеше да бъде купена и бе купувана години наред. Но купувачите получиха билет, с който не можаха да влязат изцяло в нейния живот и в края на краищата тя умря на собствения си път.

За мен това беше един нов свят. В Ню Йорк и Холивуд любезничеха с мен, както любезничат с всеки, който е постигнал някакъв успех в театъра и е още толкова млад, че не е бил излаган на показ прекалено дълго. Но всичко това е второстепенна работа в сравнение с поклонниците, които преследваха Доти през онзи месец в Париж. Прекарвах чудесно времето си, по-хубави мигове рядко съм изживявала. Но един ден, след тежко пиянство предната нощ, дойде краят на туй време. Аз бях дете на Депресията^[1], нещо като пуритан — социалистка — при все че да се даде такова определение, означава да се придадат на нещата много по-ясни очертания, отколкото те имаха — и бях изпълнена с въодушевлението, което началният период от управлението на Рузвелт бе събудил у мнозина. Доти се отнасяше със същото въодушевление към обществото на бъдещето, както всички го наричахме, но разликата между нас не се свеждаше само до разлика между две поколения: тя отдавна се бе сраснала с редица неща, към

които аз изобщо не се стремях. Вярно е, че Доти винаги се обръщаше против знатните и богатите, които я привличаха, но за мен тези хора никога не са били достатъчно симпатични, за да имам някакво отношение към тях.

През онзи месец бях говорила няколко пъти по телефона с любимата си приятелка от ученическите години Джулия, която следваше медицина във Виена, тъй че на сутринта след тежкото пиянство ѝ се обадох пак, за да я предупредя, че на път за Москва ще се отбия във Виена. Обаче късно вечерта тя ми позвъни и каза:

— Имам за теб една важна задача. Може да я изпълниш, може и да не я изпълниш. Но моля те, остани в Париж още няколко дни, за да се срещне с теб един мой приятел. Ако работата се уреди, както аз се надявам, ще заминеш за Москва през Берлин, а на връщане ще се срещнем.

Казах ѝ, че нищо не разбирам, запитах какъв е тоя приятел и защо през Берлин, на което тя отвърна:

— Не мога да отговарям на никакви въпроси. Извади немска виза още утре. Ти сама ще си решиш, но не говори сега за това.

И през ум не би ми минало да не изпълня указанията ѝ, защото нашите отношения открай време бяха такива. И тъй, на другата сутрин тръгнах за Германското консулство, за да извадя виза. Консултът обеща да ми издаде транзитна виза, с която обаче, предупреди той, нямах право да остана в Берлин дори дващсет и четири часа; а както обясни после руският консул, немците се отнасяли обикновено така с хората, които пътуват за Москва.

Изчаках два дни и на третия сутринта, когато тръгнах да закузвам в хотел „Морис“, вече се готвех да се обадя отново на Джулия. (През тези дни отбягвах Доти и Алън, които все ме канеха някъде, и се обезпокоих от два подозрителни и хапливи въпроса на Алън — какво съм замисляла пак и защо съм се заключвала в стаята си.) Момчето в хотела побърза да ми каже, че господинът на пейката чакал мен.

От пейката се надигна висок човек на средна възраст и каза:

— Мадам Хелман? Идвам да ви предам билетите и да поговоря с вас за плановете ви. Госпожица Джулия ме помоли да ви донеса и дипляни за пътуването.

Влязохме в трапезарията и когато го попитах какво ще закусва, той отвърна на немски:

— Ако е възможно, едно яйце, чаша топло мляко и кифла. Имайте предвид, че нямам никакви пари.

След като келнерът се отдалечи, човекът каза:

— Занапред не се допуска да разбирате немски. Грешката беше моя.

— Моят немски е толкова слаб, че едва ли би обезпокоил някого — отговорих аз, но той не реагира и се зачете в диплянците, докато ни сервираха.

После изяде закуската много бързо, като все се усмихваше, сякаш си спомняше нещо приятно от много отдавнашно време. Когато свърши, подаде ми бележка, в която пишеше: „Това е Йохан, мой приятел. Той ще ти обясни всичко. Но, предупреждавам те, не се напъвай. Ако не можеш, не можеш, никой няма да те обвини за това. Каквото и да е, ще се видим скоро. С обич: Джулия“.

— Благодаря ви за чудесната закуска — каза Йохан. — Искате ли да се поразходим сега из градините на Тюйлери?

Когато влязохме в градините, той ме попита какво зная за Бенджамин Франклин. Отговорих, че не зная почти нищо. Той се прекланял пред Франклин. Дали някой ден не бих могла да му пратя от Америка една хубава фотография на Франклин? После Йохан се тръшна изведнъж на една пейка и обърса потта от челото си в този студен и влажен ден.

— Сдобихте ли се с немска виза?

— Транзитна. Само колкото да сменя влаковете. Нямам право да преспя дори една нощ в Берлин.

— Бихте ли ни направили една услуга: да пренесете петдесет хиляди долара? Смятаме, че няма да имате неприятности, но не гарантираме. Ако пренесете парите, ще ни помогнете да освободим мнозина, които сега са в затвора, и мнозина други, които тепърва ще бъдат прибрани. Ние сме малка група, убедени заговорници против Хитлер. Не се ръководим от общи убеждения или общи религиозни схващания. Хората, които ще ви посрещнат, за да вземат парите, бяха преди дребни издатели. Между нас има католици, комунисти, всякакви. Джулия каза да ви напомня от нейно име, че вие се боите да

се боите и затова понякога се нагърбвате със задачи, които не са по силите ви. А това може да се окаже опасно и за вас, и за нас.

Започнах да ровя в чантата си, после запалих цигара и пак зарових безцелно из чантата. Той седеше отпуснат, с разперени ръце на облегалката, сякаш бе много уморен. След малко казах:

— Да идем да пийнем нещо.

— Повтарям — подзе той, — според нас всичко ще мине благополучно, но не са изключени неприятни изненади. Джулия каза да ви предупредя за това. И ако нямаме вест от вас до момента, в който би трябвало да сте стигнали Варшава, тя ще използва семейните си връзки и по-точно чичо си Джон пред американския посланик там.

— Аз зная хората от нейния род. Беше време, когато им нямаше много вяра.

— Тя очакваше да реагирате така. Затова ме помоли да ви кажа, че чичо ѝ Джон сега е губернатор. Той не я обича, но не отблъсква нейните пари, които са му нужни за кариерата. Трябва да ви кажа още, че майка ѝ се е развела и поради това също е зависима от Джулия във финансово отношение.

Засмях се, като си представих как Джулия държи в ръцете си и командва хората от богатия си род. Не се бяхме виждали с нея може би повече от десет-дванайсет години, откак бяхме осемнайсетгодишни, и времето явно беше донесло промени, за които аз не знаех. След като напусна колежа, Джулия отиде в Оксфорд, после замина за Виена, за да учи медицина, и беше станала пациентка и ученичка на Фройд. През последните десет години се случи веднъж да прекараме заедно коледните празници и едно лято плавахме цял месец с нейната малка яхта по водите край Масачузетс, но от писмата, които сме си разменили през тези години, никоя от нас не бе научила за другата нещо повече от някои голи житейски факти, тъй че не знаех нищо за всекидневието ѝ, а тъкмо то носи истината, то е същественото.

Знаех например че тя е станала — а може би винаги е била социалистка, че живее с идеите си в едностайна квартира в бедняшки район на Виена и раздава огромното си състояние всекиму, който се нуждае от средства. Самата тя не се простираше нашироко, задоволяваше се с малко. Кой знае защо, подаръците за мен не бяха подчинени на това правило: получавах много, и то богати подаръци. Видеше ли нещо, което би ми харесало, пращаше ми го веднага: стара,

фина английска керамика, рисунка на Тулуз Лотрек, едно обшито с кожи палто, което веднъж бяхме видели заедно в Париж, пълно събрание на произведенията на Балзак и едно рядко хубаво писалище в стил ампир, великолепен набор английски накити от XVIII век, за който се чудя как беше намерила време да го издири.

Казах на прошарения Йохан:

— Може ли да помисля няколко часа? Джулия това има предвид.

— Не мислете много — отговори той. — За работа като тази по-добре човек да не е прекалено подготвен. Утре сутрин аз ще бъда на гарата. Ако се съгласите да пренесете парите, ще ми кажете „здравей“. Ако ли не, просто ще ме отминете. Каквото и да решите, не се притеснявайте. — И той ми подаде ръка, поклони се и се отдалечи.

Прекарах част от деня в Сен Шапел и наоколо, опитах се да обядвам, после да вечерям, но все не ми се ядеше и се прибрах в хотела само след като се уверих, че Доти и Алън са отишли на вечеря у Мърфи. Оставих им бележка, че заминавам рано сутринта и ще се видим след завръщането ми от Москва. Давах си сметка, че денят бе преминал в обърканост и нерешителност. Сега легнах, решена да не заспивам, преди да съм сложила в ред мислите си. Но необходимостта да вземам решения особено когато са важни, винаги ми е действало приспивателно, може би защото съзнавам, че трябва да ги вземам интуитивно, а премислям ли, върша онова, което другите ми внушават. Във всеки случай проспях цялата нощ и когато станах, трябваше да бързам, за да не изпусна сутрешния влак.

За мое неудоволствие Доти и Алън ме чакаха във фойето, за да ме изпратят до гарата. Възраженията ми бяха толкова твърди и същевременно толкова неубедителни, че Алън, който имаше изключителен нюх за всяка измама, попита направо каква е причината да не искам да дойдат с мен до гарата. Когато той излезе да вземе такси, казах на Доти:

— Извинявай, ако съм се държала грубо. Но Алън понякога ми действа на нервите.

— Драга моя — усмихна се тя, — ако не ти действа така, значи си вече луда.

На гарата, след като предадох багажа си, настоях да ме оставят и да си вървят, но нещо беше накарало Алън да се оживи, може би моята нервност; но във всеки случай не и това, че както обясни той, аз съм

била първият им познат, който заминавал за Москва. Алън пускаше една след друга ехидни шеги — какво не бивало да казвам на руските актьори, как да съм пренасяла контрабандно хайвер и всякакви други дивотии, каквито хора като Алън казват, когато искат да кажат нещо съвсем друго.

Видях Йохан да се задава по перона. Когато ни наближи, Алън попита:

— Не беше ли този човекът, с който те видях вчера в градините на Тюйлери?

Обърнах се да отговоря нещо на Алън — сама не зная какво щеше да бъде то — и в този миг Йохан мина край нас и се насочи обратно към сградата на гарата. Спуснах се след него.

— Мистър Йохан! Моля ви, мистър Йохан!

Когато той се обърна, аз съвсем обезумях и извикал:

— Моля ви, не си отивайте! Много ви моля!

Той се спря смръщен и остана така дълго време или поне на мен тъй ми се стори. После се приближи бавно, някак предпазливо, сякаш се колебаеше.

В този миг се сетих:

— Исках да ви кажа само едно здравейте. Здравейте, мистър Йохан, здравейте!

— Здравейте, мадам Хелман.

Алън стоеше вече до нас. Налагаше се да отправя някакво предупреждение.

— Това са Алън Камбъл и Дороти Паркър. Мистър Камбъл току-що каза, че ни е видял вчера и сега ще ме пита кой сте вие и нима сме толкова близки, че сте дошли да ме изпратите чак на гарата.

Без да се двоуми нито за миг, мистър Йохан каза:

— Уви, не е така. Истината е, че търся племенника си, който заминава за Полша. Няма го във вагона му, явно е закъснял както обикновено. Той се казва В. Франц, четвърти вагон, втора класа и ако не го открия, ще ви помоля да му съобщите, че съм идвал на гарата. — Той учтиво свали шапка. — Много се радвам, мадам Хелман, че имахме възможност да се видим.

— И аз се радвам, наистина се радвам.

След като Йохан си отиде, Алън каза:

— Ама че смешен разговор. Ти говореше като чужденка.

— Извинявай — отвърнах, — извинявай, че не говоря така изискано, както ти говориш в твоята Вирджиния.

Доти се разсмя, аз я целунах и скочих във влака. Бях толкова нервна, че обърках посоката. Докато кондукторът ме упъти и ми обясни къде е моето купе, влакът вече излизаше от гарата. Преди да стигна до вагона, на платформата се натъкнах на млад човек, натоварен с пакети и чанта.

— Аз съм В. Франц, племенникът, четвърти вагон, втора класа — представи се той. — Това е подарък за рождения ден от госпожица Джулия.

Той ми подаде кутия с бонбони и шапкарска кутия с надпис „Мадам Полин“. После се поклони и се отдалечи.

Занесох кутиите в моето купе, където на седалката отляво сварих да седят две млади жени. Едната, дребничка и слаба, държеше бастун. Другата, около двайсет и осем годишна, беше едра и в това меко време се беше навлякла с дебело палто. Усмяхнах им се и след като те ми кимнаха, седнах. Сложих пакетите до себе си и едва тогава забелязах, че на шапкарската кутия бе залепена бележка. Уплаших се, помислих си да занеса кутията до тоалетната, после реших, че това ще изглежда подозрително и я отворих. По онова време можех да запомням стихове, цели разговори, кое как изглежда, ала времето отдавна е замъглило паметта ми. Обаче и досега помня тази бележка дума по дума: „На границата остави кутията с бонбоните на седалката. Отвори тази кутия и сложи шапката на главата си. Не очаквай от никого благодарности за услугата. Нито дори от мен. Но знай, че имаш моята обич. Джулия“.

Седях дълго с бележката в ръка. Намирах се в състояние, което познавах, откак бях достатъчно пораснала, за да се познавам, и което до ден-дневен ме плаши и ме прави неспособна да помръдна дори пръст. Излишно е да проявявам глупава скромност за собствената си интелигентност: в повечето случаи тя е висока, но от дете зная, че когато съм изправена пред някаква проста проблема, понякога така я усложнявам сама, че изпадам в безизходица. Просто не виждам очевидни неща, които друг мозък би схванал мигновено. Ето и сега. Джулия не казваше къде да отворя кутията. Да я изнеса в коридора или в тоалетната? Ами нали това може да събуди подозрения у двете жени. И тъй, седях дълго безпомощна, докато се сетих и друго: че не зная

кога ще прекосим границата, след минути ли, след часове ли. Трябваше да взема решение, а не можех.

За разлика от повечето хора аз нямам много живи спомени от детството си. Когато то свърши, обърнах му гръб и макар да не зная каква точно е причината за това, сигурна съм, че тя не е обичайната — безрадостно детство. Скъсването с детските години ме смущаваше дълго време, докато не открих, че рядко може да се вярва на разказите на някогашните деца. За разтуха някои хора доста преувеличават минали победи и удоволствия, а други все говорят за някогашните несгоди, действителни или въображаеми, за да оправдаят високото си положение.

Винаги, струва ми се, съм била наясно с паметта си. Зная кога мога да ѝ се доверя и кога някаква мечта или фантазия се намесва в живота и тогава мечтата, необходимостта от мечта, води до изопачаване на действителността. И тъй, отрано бях разбрала, че яростните изблици на едно-единствено дете са изопачени кошмари на действителността. Обаче на всеки свой спомен за Джулия вярвам безусловно.

Сега, след толкова години, бих могла да изкача стъпалата на тъмно, да се движа нощем из огромната претъпкана къща на дядо ѝ и баба ѝ на Пето авеню, из безбройните стаи, хем шикарни, хем охлузени; стените им бяха покрити с картини, а масите — отрупани с вещи, чиято стойност не дооценявах. Вярно, не мога да си спомня какво сме говорили и правили в тази къща, ако не се смята първата нощ, когато ме оставиха да спя там. Ние с Джулия бяхме дванайсетгодишни и в онази новогодишна вечер седнахме късно край масата, на която се поднасяха ястия от риба и различни меса, а помежду тях шербети за промяна на вкуса или за „изчистване на небцето“, както казваше баба ѝ; освен това за нас имаше разводнено вино, а за старите — бяло, червено и шампанско. (Стари ли бяха те? Не зная, те просто бяха нейните дядо и баба.) Не си спомням разговора на масата, но след вечерята ни разрешиха да влезем с тях в музикалния салон. Един от прислужниците вече беше сложил на грамофона „И нека овчиците кротко пасат“ и четиримата слушахме плочата, после Джулия стана, целуна ръка на баба си, а дядо си — по челото, и като ми даде знак да я следвам, излезе. Всичко това ми се стори един

странен ритуал, част от живота на много богатите, който за мен беше необясним.

Оттогава насетне всяка Нова година извиква у мен спомена за тази нощ. Ние с Джулия се изтегнахме в еднакви легла и тя взе да рецитира куплети от стихове (сегиз-тогиз спираше и караше и мен да рецитирам, но аз нищо не знаех), Данте на италиански, Хайне на немски и макар да не разбирах тези езици, самото им звучене бе толкова приятно, че ме изпълваше с една сладостна тъга — сякаш много нещо ме очакваше на тоя свят, нещо, което щеше да бъде прекрасно и да осмисли живота ми, ако можех да намеря пътя към него. Ето че и аз декламирах — детското стихче за гъската, а тя завърши с „Джулия“ на Дън^[2] и се засмя от удоволствие, че авторът ѝ е оказал такава чест. Мен ме досрамя да попитам това шега ли е или истина.

Беше много късно, когато тя извърна глава и се приготви да спи, но аз се примолех: „Още, Джулия, моля те! Не знаеш ли други?“. И тя запали отново лампата и рецитира нещо от Овидий и от Катул — за мен само имена, които не свързвах с никоя страна.

Не зная кога престанах да слушам, погълната от вида на прекрасното ѝ лице върху възглавницата — лампата хвърляше мека светлина върху гъстите ѝ тъмни коси. Сега не мога да кажа дали съм изрекла някакви думи, нежни, гальовни или силни, но в онази нощ наистина си помислих, че по-красиво лице никога не бях виждала. След години вече никога не мислех как изглежда тя, при все че, когато пораснахме, други хора казваха за нея „особена красота“ или „не прилича на никоя друга“, а един фукльо веднъж изтърси „лице а ла Бърн-Джоунз“, макар, разбира се, нейното лице да нямаше нищо общо с женските образи на Бърн-Джоунз^[3], сиреч с една псевдооухотвореност.

Между онази новогодишна вечер и влака, който пътуваше към Германия, лежаха много години, почти двайсет. През тези години, а и в годините след смъртта на Джулия съм имала достатъчно време да мисля за обичта, която изпитвах към нея, обич, премного силна и премного сложна, за да бъде определена само като сексуален порив на едно момиче към друго. Да, положително имаше и нещо такова. Но не

зная, никога не съм се замисляла, а да мисля сега, би било безцелна главоблъсканица. Това, че нито веднъж не сме се целунали, още нищо не значи; дори когато на погребалната церемония в Лондон се наведох да целуна обезобразеното ѝ и отвратително скърпено лице, стреснаха ме не ужасните белези: понеже никога не бях я целувала, помислих си, че тя вероятно не би желала това, и само докоснах с пръсти лицето.

Няколко години след онази новогодишна вечер ме преместиха в общинско училище (баща ми беше закъсал и нямаше повече възможност да плаща за частни училища). Но продължих да се виждам почти всеки ден с Джулия, а всяка събота вечер спях у тях, в къщата на баба ѝ и дядо ѝ. След време обаче в живота ни настъпиха промени: Джулия започна да пътува през летните и зимните ваканции и когато се завръщаше, отговаряше с вдигане на рамене на всички мои въпроси за забележителностите на Европа и ми показваше лоши снимки на неща, които интересуваха само нея — две слепи дечица в Кайро (обясни ми, че са ослепели от мръсотииите, пренасяни от мухите), хора, които лочат от каналите в Техеран, не, да речем, Сан Марко, а мизерната дупка на някакъв гондолиер във Венеция. И нито дума за великолепие то на изкуството във Ватикана, а само разкази за беднотията на Трастевере.

Веднъж се върна с поставена в рамка фотография на красива жена — майка ѝ, с някакъв англичанин — мъжа на майка ѝ. Попитах я какво е изпитала, като е видяла майка си (през всички тези години не бях я чувала да спомене нещо за майка си), а тя ме погледна втренчено и отговори, че майка ѝ притежавала „фантастичен замък“ и новият ѝ съпруг разливал питиета на всички титулувани личности, които обичат да пият на аванта, но спомена също имена като Ивлин Уо, Хърбърт Уелс. Нанси Кънард и когато я помолих да ми разкаже нещо за тях, тя рече, че не знае нищо, те само се здрависали с нея, а тя не искала нищо друго, освен да се измъкне и да се прибере в стаята си.

— Но аз нямах стая — добави тя. Имах апартамент, както всички останали, а четиринадесетте слуги се тъпчат някъде под земята и само някои от тях имат прозорчета на килиите си, които майка ми нарича стаи, да не говорим, че всички те се къпят в една-единствена вонлива баня.

Веднъж — тогава бяхме около шестнайсетгодишни — отидохме по Великден с дядо ѝ и баба ѝ в планините Адирондак, където имаха

вила, голяма и похабена, както всяко жилище, което те обитаваха. Старите пиеха много — мисля, че това им беше навик, но аз едва почвах да го забелязвам, лягаха да дремнат след всяко ядене. Но вечер седяха до късно и на две маси от отделни парченца стъкмяваха някакви картинки, внесени от Франция, като, който подредеше пръв картината, даваше тлъст чек на другия.

Не помня Джулия да е искала разрешение от тях за нашите лагерувания край езерото Шамплейн. Това не бяха истински лагерувания, макар да мъкнехме одеяла, чисти чорапи, резервни обувки, консерви. Ходехме по много, аз често ловях пъстърва, а веднъж, когато изкачвахме един висок рид, Джулия улови с мрежа заек, като тичаше след него с грация и бързина, каквито дотогава не бях виждала у момиче. После ми показа как се дере заек. Сготвихме го още същата вечер, увит в бекон, и това е едно от най-вкусните неща, които съм яла, може би защото „Робинзон Крузо“ е една от най-хубавите книги, които съм чела. Дори сега, видя ли остров, сещам се за този заек и си представям как ще се справя сама с него без подслон и сечива.

Когато обикаляхме наоколо или ловяхме риба, рядко вървахме редом. Тя предпочиташе това и аз го приемах на драго сърце, защото виждах, че си мисли за неща, които аз не разбирах и в които не бива да се меся, или може би защото още тогава си давах сметка, че тя не обича да върви редом с когото и да било.

Вечер, увити в одеялата, ние разговаряхме край огъня. По-точно говореше тя, а аз само задавах въпроси. Тя беше една от малкото между моите приятели и познати, която можеше да те запознае с даден предмет, без да ти изнася лекция. Сякаш вчера беше, когато тя ми обясняваше какво е написал Фройд, чието име само бях чувала; и че Карл Маркс и Фридрих Енгелс са големи теоретици, чието значение не се изчерпва с една фраза за Манифеста в учебника. Но както всички млади момичета, ние говорехме също за бъдещи ухажори, съпрузи и бебета, за наследствеността и жизнената среда, обсъждахме може ли да трае дълго една романтична любов и от всичко това излизаше една смесица, доставяща удоволствие на момичета, които бяха на път да станат жени.

Една вечер бяхме замлъкнали за дълго, защото тя, облакътена до огъня, четеше немска граматика: и когато повтори на глас няколко

изречения, техният звук ме накара да се засмея.

— О, ти не разбираш — каза тя. — Хората биват или учители, или ученици. Ти си ученичка.

— А добра ученичка ли съм?

— Когато разбереш какво искаш, ще станеш много добра.

Пресегнах се и докоснах ръката ѝ.

— Много те обичам, Джулия.

Тя се вгледа в мен, взе ръката ми и я сложи върху лицето си.

Карахме деветнайсетата си година, когато тя замина за Оксфорд. След две години ѝ отидох на гости. Има жени, които в даден момент от живота си разцъфват, лицето им става неповторимо красиво, тялото им — неповторимо гъвкаво и силно. Тогава Джулия бе достигнала този момент, но не съзнаваше това, както някога не съзнаваше, че е красиво дете. Носеше грозни дрехи, халтави и опърпани, а обувките ѝ сякаш бяха откраднати от някой старец. Никой не стъпваше в квартирата ѝ, защото, както ми каза един смачкан млад индиец, тя не канеше никого. А нея я канеха навсякъде в Оксфорд и Лондон, но единствените имена, които помня, че произнасяше с уважение, бяха Джордж Бърнал^[4] и Джон Халдейн^[5]. Един-два пъти ходихме на театър в Лондон, но по средата на пиесите тя започваше да пухти и казваше, че няма вкус към театъра, обичала само да чете Шекспир, и то невинаги.

На другата година тя ми писа, че напуска Англия, за да учи медицина във Виена, с напразната надежда един ден Фройд да я приеме за студентка.

Същата година ѝ писах няколко писма, но от нея получих само една телеграма по случай рождения ми ден и рисунката на Тулуз Лотрек, която и досега стои на стената вкъщи. Тя очевидно мислеше, че аз разбирам изкуството на този художник и това ме радваше, макар да не беше вярно; наложи се то да ми бъде разяснено от един състудент, който често ми купуваше сандвичи само за да може да ми разказва — така поне ми се струва — за хомосексуалните си похождения. (През Втората световна война той получи много ордени за храброст и падна убит една седмица преди края ѝ.)

Няколко месеца по-късно получих писмо от Ан-Мари Травърс, едно момиче, което двете с Джулия познавахме от училище, но аз го познавах по-добре, защото бяхме ходили заедно на онзи отвратителен летен лагер. Възпитана и интелигентна, Ан-Мари обичаше да

флиртува и притежаваше онова външно, отрано заучено спокойствие, което при жените често служи за прикриване на гнева. Сега тя очевидно живееше във Виена или някъде наоколо и в неочакваното си писмо — мисля, че не бяхме се виждали четири-пет години — пишеше, че се сблъскала на улицата с Джулия, която се държала хладно, но тя после научила от други, че Джулия води странен живот, занимава се усилено с политическа дейност, прави се на бедна и живее във Флорисдорф, бедняшкия работнически район на социалистите. Както ѝ казали, Джулия била втора по успех на приемния изпит за медицина, а пръв бил също американец, но от немски произход, някакъв изключителен младеж от Сан Франциско, красавец от норвежки тип, което не ѝ допадало. Човек трябваше да познава добре Ан-Мари, за да разбере, че „немски“ и „норвежки“, употребени в едно и също изречение, означаваха съчетание от презрение и възхищение. Ан-Мари добавяше, че брат ѝ Сами напоследък опитал да се самоубие и все още се разкъсвал — писател ли да стане или архитект? Имаше нещо особено в това писмо, някакво внушение, някакъв тон, които не разбирах и които не ми харесваха. Но аз го забравих и не се сетих за него цял месец, докато един ден не ми позвъни Сами, за да ме покани на вечеря, добавяйки, че живеел на остров Елба и непрекъснато мислел за мен. Той повтори това на вечерята, след като беше изпил четири чаши уиски, които прокарваше с бира, и ме попита дали съм девствена. Това не беше в неговия стил, а освен това той не проявяваше интерес към мен, затуй предусетих, че ще последва нещо друго. Към четири сутринта, когато седяхме в един бар в Харлем и Сами беше изпил още много уиски и бири, той ме попита дали съм получила развод и защо не се омъжа за неговия по-голям брат Елиът, чиято богата жена била изгубила всичките си пари по време на Депресията, тъй че сега Елиът чакал кандидатки и бил подходящ за мен, макар че Сами лично го смятал само за един красив досадник. Той добави, че повече обичал сестра си Ан-Мари, защото бил спал с нея, когато тя била на шестнайсет, а той на осемнайсет. После, може би защото понечих да кажа нещо, той избухна: за каква, по дяволите, се смятам, та нали всички знаят за мен и Джулия!

Една от странните промени в американските обичаи се свежда до това, че по мое време често се случваше пияни да се ударят, но никога не се биеха с ножове, както става днес в баровете. (Веднъж Джеймс

Търбър запрати по мен чаша уиски в прочутото заведение „Тони“ и когато Дашиъл го избута към стената, той грабна друга чаша от една маса, но не улучи Дашиъл, а удари келнера, който беше братовчед на Тони. Тогава Тони повика полицията, като непрекъснато повтаряше, че му е дошло до гуша от Търбър. Всички бяха единодушни, че Тони е прав, но когато полицията дойде, ние се стъписахме и отидохме до участъка, за да заявим, че нищо особено не се е случило — само една счупена чаша след дребно пиянско спречкване. След този случай мисля, че Търбър не можеше да ме понася, но той, струва ми се, и преди това не ме понасяше. Тъй или иначе, никой от нас не спомена повече за случилото се.) А нямаше нищо чудно в това, което направих тогава на масата в барчето. Наведох се напред, зашлевих един шамар на Сами, станах, обърнах масата и си отидох. На другия ден ми се обади една позната, за да ми предаде извиненията на Сами, който изобщо не помнел какво е говорил, а вечерта получих огромен букет цветя. След няколко дни познатата се обади повторно. Казах й, че не се сърдя, но че на двайсет и пет години Сами е по-голям глупак, отколкото беше на седемнайсет. Тя обеща да му предаде това.

Писах на Ан-Мари, че каквото и да мисли или върши Джулия, то непременно ще е интересно и че не искам да чувам нападки против нейните убеждения и начин на живот. Това писмо ми се върна неразпечатано и едва след една година щях да разбера защо.

Не след дълго получих писмо от Джулия, в което предлагаше да й отида на гости във Виена и обясняваше, че Фройд я е приел и че аз трябва да науча маса неща за „настъпващото всесъжение“. Отговорих й, че живея с Хамът и не ми се ще да замина сега, но може би догодина. В следващите си писма тя говореше за Хитлер, за евреите, за радикалите, за Мусолини. В течение на една година 1933–1934, разменихме много писма и аз й съобщих, че се опитвам да напиша пиеса, от която не очаквам кой знае какво, но Хамът все ме ръчка да я довърша. Питах я дали й харесва заглавие като „Часът на децата“ и ме заболя, когато тя забрави да ми отговори в следващото си писмо, в което се гневеше за въоръжените политически шайки в Австрия, угрозата от Хитлер и „престъпната вина на англичаните и французите, които не съзират опасностите от германския тип фашизъм, другият е цвете“. В писмото имаше много неща, които не разбирах, макар по това време всички да съзнавахме, че нацизмът ще накърни живота ни.

Не съм в състояние да опиша историята на онези години, тъй както ние я виждахме. Или по-точно, както аз я виждах. Защото нямам записки и дори не зная кога си дадох сметка за това. Зная, че Хитлер (Мусолини не беше за нас нещо повече от един дърдорко с глупава униформа) беше тласнал мнозина от нас към радикализма или нещо, което ние наричахме радикализъм, и че нашите незрели, нови убеждения щяха да доведат след време до раздори и грозни крамоли. Но в началото на трийсетте хората, които познавах, се задоволяваха само да събират подписи, да слушат потресаващите разкази на малцината емигранти от Германия, дошли в Ню Йорк или Холивуд, и да дават пари за една или друга кауза. Тревожеше ни антисемитизмът, който не беше нещо ново в Германия, но някои от нас бяха достатъчно прозорливи да го видят в развитие. За мнозина обаче той се свеждаше единствено до неграмотните словоизстъпления на един бояджия и неговата долнопробна свита, които според тях положително щяха да бъдат отхвърлени от германците — един „напреднал и културен“ народ в очите на моето поколение.

Но към 1935 или 1936 полуразбраните, откъслечни и далечни истории се превърнаха в чудовищна трагедия, та се налагаше човек да подложи на незабавна преоценка и веруюто си, и дейността си. Бунтарите от двайсетте години, от поколението преди моето, сега изглеждаха бунтари само в Скотфицджералдовия смисъл: те бяха пропилили кръвта си слепи за бъдещето, което биха могли да надушат, ако не беше толкова силен мирисът на алкохола. Самият Скот разбираше това и с основание се опълчваше против онези от старите си приятели, които се бяха превърнали в нови радикали. Но бунтарите от двайсетте години винаги са ми изглеждали странни: аз безпощадно си мислих, че те не са нищо повече от елегантна сбирщина превъзходни комици, които изнасят почти безплатни представления за богатшите. Надеждите си възлагах единствено на новия радикализъм.

През 1934 наехме с Хамът една великолепно къща на Лонг Айланд и започнахме да пилеем парите от „Слабакът“. Това беше година на усилено пиене и за двама ни. Аз пиех почти толкова, колкото Хамът и постоянните ни гости, но бях по-млада от повечето от тях и никак не се харесвах, когато пиех. Във всеки случай работата върху „Часът на децата“ не вървеше и Хамът, който имаше приятен характер, изготви нов, по-лек режим за пиене: нищо друго, освен херес, порто и

бира. При този режим той пиеше повече от всякога, ядеше по-малко от всякога и стана заядлив и раздразнителен. Искаше ми се да се махна някъде. Хамът ми даде пари да замина за Европа.

Понеже смятах да не се връщам, докато не завърша пиесата, трябваше да внимавам с парите, за да изкарам колкото е възможно по-дълго. Пристигнах направо в Париж, настаних се в малкия и евтин хотел „Жакоб“ и реших да не се виждам с никого. Веднъж на ден излизах на разходка, два пъти дневно се хранех в работнически гостилници и се мъчех с френските вестници и списания. От тях не научавах кой знае колко, но научих все пак за създаването на Народния фронт. През тази година в Париж имаше и тепърва щеше да има фашистки изстъпления. Както за повечето американци, политическите сътресения в Европа ми се струваха твърде далеч от моя живот и съвсем далеч от пиесата за едно момиченце, което съсипва живота на две жени в едно частно училище в Нова Англия.

Но след като не се видях с никого цял месец, почувствах се самотна и уморена от работа. Телефонирах на Джулия — през първите ми седмици в Париж бяхме разговаряли няколко пъти — и й казах, че ми се ще да отида при нея във Виена за няколко дни. Тя отговори, че засега това е неудобно, както е неудобно и да говорим по телефона, защото разговорите се подслушват; но ще се видим, тя щяла да ми извести кога и къде. Тогава, мисля, за първи път чух, че може да се подслушват телефонни разговори, че някой може да наднича в живота ти. Това ме порази и удиви.

Чаках, ала от Джулия не идваше никаква вест. Но ето че един ден, две седмици след последния ни разговор, вестниците оповестиха, че австрийски военни части, подпомогнати от местни нацисти, са нападнали с бомби Карл Маркс Хоф във виенския район Флорисдорф. Работниците социалисти, които населяват квартала, се отбранявали, но двеста от тях паднали убити. Прочетох тази новина в една гостилничка на име „Четвъртата Република“, зарязах яденето и хукнах към хотела за бележника си с адресите. Но в адреса на Джулия нямаше ни Карл Маркс Хоф, ни Флорисдорф и аз си легнах, като си казах, че не бива да давам воля на фантазията си. В пет часа сутринта се обади от Виена някой си Фон Цимер: Джулия била в болница.

Не помня нищо от това пътуване до Виена, нито от града, който повече не видях, не помня и името на болницата, нито как и на какъв

език съм се оправила до нея. Но оттам нататък помня всичко. Болницата беше малка, в една схлупена част на града. В стаята имаше към четиридесет души. Леглото на Джулия беше първото зад вратата. Главата ѝ беше така бинтована, че се виждаха само устата и лявото ѝ око. Дясната ѝ ръка лежеше извън завивката, а десният крак — върху подложка, която не се забелязваше. В стаята имаше двама-трима думи с болнична униформа, но повечето от обслужващите носеха обикновени дрехи. Един от тях, малко дванайсет-тринайсетгодишно момче, ми поднесе стол и каза на Джулия на немски: „Приятелката ви дойде“, при което тя обърна глава така, че да може да ме гледа с лявото око. Докато ме гледаше, нито окото ѝ трепна, нито ръката и никоя от нас не продума. Не, не съм забравила разговора при това посещение, просто нямаше разговор. След малко тя вдигна шепата си ръка накъм средата на стаята и аз видях момченцето с кофа в ръка да говори нещо на една от сестрите. После сестрата се приближи до леглото, обърна главата на Джулия на другата страна и ми каза, че е по-добре да дойда на другия ден. На излизане ме пресрещна момченцето и ме посъветва да се настаня в хотел „Захер“. На рецепцията в хотела — толкова невъзможно скъп, че ми идваше да си грабна чантата и да потърся друг — ме чакаше бележка. В нея се казваше, че ми е ангажирана стая в „Захер“, защото това е най-безопасното място, а и най-удобно за Джулия. Бележката беше подписана от Джон Фон Цимер.

Отправих се отново към болницата още същата вечер и когато слязох от тролейбуса, видях нещо, което не бях забелязала сутринта. Кварталът бе плътно обграден от полицаи и хора с други, неполицейски униформи. В болницата не ме пуснаха при Джулия, казаха, че спяла след операцията. Когато попитах каква операция, запитаха ме каква съм на болната, но моят немски, пък и не само той, отказа да ми служи. Опитах се да разбера дали не знаят адреса на Джон Фон Цимер, но ми отговориха, че никога не са чували това име.

Не ме пуснаха в болницата нито на другия, нито на следващия ден. На третия една хубава бременна жена с износено палто, което ѝ беше много тясно, ме заведе до стаята на Джулия. Същото момченце ми поднесе същия стол и внимателно обърна главата на Джулия към мен. Под десния ѝ крак вече нямаше подложка и това ме накара да мисля, че положението ѝ се е подобрило. След няколко минути този път тя вдигна десница и ме погали по ръката. Аз вперих поглед в

нейната: тя беше прекалено голяма дори за такова високо момиче като нея, прекалено груба, прекалено тежка, грозна. Тя я отдръпна, сякаш разбра какво си мисля, но аз я поех отново. Седяхме тъй известно време, после тя посочи към устата си — искаше да каже, че бинтовете ѝ пречат да говори. Сетне вдигна ръка и посочи към прозореца с движение, като че избутваше нещо.

— Не разбирам — казах аз и в същия миг съзнах, че не бях говорила с нея от години.

Тя повтори движението и след това затвори окото си, сякаш нямаше сили да продължи повече. Не след дълго аз заспах на стола, подпряла глава на стената. Следобед дойде една сестра и ме подкани да си вървя. Джулия беше изнесена заедно с леглото и доколкото си спомням, сестрата ми каза, че ѝ правели „процедури“.

През трите дни и нощи, откак бях пристигнала във Виена, не бях ходила никъде, дори на разходка. Веднъж на ден се отбивах само в една гостилничка на една пряка от болницата, чийто стар съдържател говореше английски и ми обясни, че някога е живял в Питсбърг. Струва ми се, че не разбирах нито къде се намирам, нито какво става в този град, нито защо става и бях дотолкова уплашена от неразбираемостта, че го преживявах тихо и кротко. (Страхът винаги ме е правил неспособна да говоря и да се движа и ми е действал приспивателно.) Непрекъснато мислех как да открия човека на име Фон Цимер и всеки ден си внушавах, че той непременно ще се появи. На четвъртия ден към десет часа вечерта вече нямаше какво да чета, не можех и да заспя, защото бях много неспокойна и нервна и затова тръгнах пеша към гостилничката, до която имаше доста път. Тя беше затворена и аз тръгнах отново пеша — вече минаваше полунощ, — като си мислех колко малко знам за живота на Джулия, колко рядко се бяхме виждали с нея през последните години и как почти нямам представа какво става с нея сега.

Когато стигнах до хотела, на отсрещния тротоар стоеше момченцето от болницата. Забелязах го веднага и го изчаках. То ми подаде сгънат лист хартия, поклони се и изчезна.

Във фойето на хотела отворих бележката, написана с неуверен почерк: „Нужно е нещо друго. Утре ще ме преместят в друга болница. Връщай се незабавно в Париж и остави адреса си в «Захер». С обич: Джулия“.

Чак след завръщането ми в Париж си спомних, че като ученички, когато учехме по латински, се редувахме с нея да превеждаме и после да поправяме преведеното. И често едната казваше на другата: „Нужно е нещо друго“; толкова често повтаряхме това, че то се беше превърнало в наша смешка.

Цял месец в Париж не се получи никаква вест. Тогава помолих една приятелка германка да се обади от мое име в болницата. Казаха й, че не познават такова лице и че то изобщо не фигурира в списъците. Приятелката ми се обажда два пъти и в университета, за да пита за Джон фон Цимер, но единия път й отговориха, че той е прекъснал следването, а втория — че нямат сведения за адреса му.

И тъй аз се върнах в Ню Йорк, довърших „Часът на децата“ и три дни след успешната ѝ премиера се обадох по телефона на бабата на Джулия. Тя, изглежда, беше пияна — това често ѝ се случваше още когато с Джулия бяхме малки, — защото много дълго трябваше да ѝ обяснявам коя съм и накрая тя отвърна, че няма никакво значение коя съм, тя не знаела нищо за Джулия, не знаела нито и банката „Морган“, която изпращала огромни суми за нея из цяла Европа, и ако искам да знам, Джулия е направо луда.

След година получих писмо от Джулия, което сега не мога да намеря. Помня съдържанието му, но никак не мога да възпроизведа начина, по който бе написано — Джулия вече пишеше така, сякаш английският беше почти чужд за нея език, и ми казваше нещо, което явно мислеше, че зная отнапред. В писмото се говореше за нацизма и Германия, за необходимостта от световна социалистическа революция, за бебето, което ѝ се родило и което нарекла Лили; то, изглежда, харесвало името си, но нали е бебе, добавяше тя, на него всичко му харесва. Адрес нямала, но да съм праскала писмата до Париж, улица „Университетска“ 16, чрез апартамент 3. Писах ѝ незабавно, за да ѝ благодаря, че е почела името ми, после ѝ писах още два пъти и едва тогава получих от нея пощенска картичка с клеймо от Цюрих.

Не помня колко време след това ми се обади Ан-Мари, за да ме покани на вечеря. Бях на път да приема, когато тя продължи: Джулия се занимавала с нещо много опасно, наречено антифашистка дейност, пилеела на вятъра парите си и имала бебе, не е ли това лудост, горкото нежелано, незаконородено дете. Казах ѝ, че заминавам извън града и не мога да се отзова на поканата ѝ. Ан-Мари изрази съжаленията си,

защото те не идвали често в Ню Йорк, но се случили на премиерата на „Бъдни дни“ и откровено казано, моята пиеса не им харесала. Отговорих ѝ, че това не е задължително, че само малцина са я харесали, после говорихме още за Джулия, нещо за крака ѝ, което не разбрах, след това Ан-Мари каза, че нека да ме запознае със съпруга си, който, сигурно зная това, е бил състудент на Джулия в медицинския факултет във Виена, а сега станал преуспяващ хирург в Сан Франциско. Бил зашеметяващ, истински красавец. Никога не съм обичала жени, които говорят за външния вид на мъжете — „толкова привлекателен“ беше дежурната фраза по мое време — и за да прикрия раздражението си, обясних, че зная, че се е омъжила, но не зная името на мъжа ѝ. Джон фон Цимер, каза тя. Аз ахнах и тя, убедена съм, чу това, защото се разсмя и каза, че когато другия път дойдат в Ню Йорк, непременно ще ми се обади; и защо не съм се видела някой път с брат ѝ, Сами, който не се отказвал от опитите за самоубийство. Никога вече не видях Сами, но той положително не е успял да се самоубие, защото само преди два-три месеца прочетох нещо за него в една от клюкарските колони на вестниците.

През всичките последвали години видях само още веднъж Ан-Мари този път заедно с Джон фон Цимер — това бе през 1970, когато преподавах в Баркли. Натъкнах се на тях в един ресторант в Сан Франциско, където те седяха с още шест-седем души, все модно облечени. Ан-Мари ме целуна, издърдори куп глупости и накрая си разменихме адресите. През това време Фон Цимер мълчеше, вперил поглед над главата ми в отсрещната стена. С Ан-Мари не се чухме на другия ден по телефона, както си бяхме обещали, но на мене много ми се щеше да се видя с Фон Цимер: отдавна исках да му задам един въпрос и затова няколко дни след срещата ни в ресторанта се запътих към кабинета му. Ала когато стигнах до голямата къща във викториански стил, промених намеренията си. И дори сега се радвам, че не зададох въпроса, на който положително нямаше да получа отговор.

А в онзи ден на 1937 седях във влака, който летеше към германската граница, и не свалях поглед от шапкарската кутия. Едрото момиче четеше сега „Франкфуртер цайтунг“, а слабичката държеше в

скута си книга, която изобщо не бе отворила. Мисля, че поканата за закуска ме накара да се откъсна от миналото и да взема палтото си, което обаче веднага оставих.

— Хубаво палто. Топло, да? От каква кожа? — попита слабичката.

— Тюленова. Да, държи топло.

— Шапката ви също кожена? — попита тя, като посочи към кутията.

Понечих да отговоря, че не зная, съзнах колко съм вцепенена, реших, че така не може да продължава и отворих кутията. От нея извадих висока пухкава шапка от сива лисица и двете почти хлъцнаха от възхищение. Аз не свалих поглед от шапката, докато едрата не каза:

— Сложете я. Хубава с палтото.

Макар решителният момент да бе още далеч, част от тревогата ми, предполагам, се дължеше на това, че не знаех какво да правя с плетената шапчица на главата ми. Свалих я и застанах пред продълговатото огледало между прозорците, за да сложа кожената. Тя беше много плътна и когато пъхнах ръка вътре, напипах дълбоко връзан шев, а около него — някакви дебели пачки. Шапката ми беше неудобна, та понечих да я сваля, но си спомних написаното в бележката: че трябва да я нося.

Докато се двоумях, едрото момиче каза, че отива да закусва и ме попита искам ли да ми донесе един сандвич.

— Предпочитам да отида до вагон-ресторанта, но не зная кога минаваме границата — отвърнах аз и мигом съзнах, че тези думи бяха глупави и може би дори опасни.

Слабичката обясни, че ще минем границата едва късно следобед — тя беше отворила малка кутия и ядеше парче месо — и ако се тревожа за багажа, тя щяла да остане в купето, защото в ресторанта било прекалено скъпо за нея. Едрата каза, че и за нея е скъпо, но докторът ѝ предписал да взима лекарството си с топла храна и чаша вино. И тъй, тръгнах с нея към вагон-ресторанта, като оставих палтото метнато върху кутията с бонбоните. Седнахме на маса с още двама души и тя ми каза, че учела в Париж, където „прихванала“ белодробна болест, та затова се прибирала у дома в Кьолн. Чудела се какво ще стане с докторската ѝ дисертация, защото белодробната болест била засегнала и костите. Несвързаният поток от думи беше предназначен,

струва ми се, повече за двамината на нашата маса, но дори когато те станаха, тя продължи да бърбри, като помежду изреченията въртеше нервно глава и оглеждаше всички. Олекна ми, когато свършихме закуската — толкова се тревожех за кутията с бонбоните, но при влизането в купето видях, че тя си стои на мястото непокътната. Слабичката, която беше заспала, се събуди и каза на немски на едрата, че влакът е претъпкан, като я нарече Луиза. Това беше първото указание, че те се познават, и аз дълго седях мълчалива, питайки се защо двете ме карат да се чувствам неспокойна. После си казах, че ако всяко нещо продължава да ме прави нервна, сигурно ще припадна, когато наистина дойде време да нервнича.

През следващите няколко часа трите дремехме или четяхме, докато в един миг слабичката ме побутна по коляното и каза, че след пет-десет минути минаваме границата. Всеки, мисля, се страхува по различен начин, а колкото до мен — винаги ми става или много горещо, или много студено и това няма нищо общо с времето. Този път ми стана много горещо. Когато влакът спря, понечих да изляза, без да взема палтото и шапката. Хората вече слизаха от влака, за да минат през контролния пункт, други пък идваха към влака, за да проверят багажа в предните вагони. Почти бях прекрачила прага на купето, когато слабичката каза:

— Ще ви трябва вашето палто и шапка. Навън е ветровито.

— Благодаря, но не ми е студено.

Гласът ѝ се промени рязко:

— Палтото непременно ще ви трябва. А шапката много, много ви отива.

Въздържах се да задавам въпроси, защото отговорът се съдържаше в тона ѝ. Върнах се, наметнах палтото, сложих шапката, която сега ми се стори още по-тежка с тия пачки под хастара, и пропуснах двете да минат покрай мен, докато я намествах на главата си пред огледалото. Когато излязох на перона, двете вече вървяха напред и от тях ме разделяха няколко души, слезли от другите купета. Едрата продължи да върви, а слабичката изтърва чантичката си и след като я вдигна, отстъпи встрани и мина непосредствено зад мен. Не разговаряхме, докато чакахме на опашка, за да стигнем до двамата униформени на контролния пункт. Едва след като провериха паспорта на човека пред мен, слабичката каза:

— Ако сте с транзитна виза, ще вземе повече време. Но това няма значение. Не се тревожете.

Не отне повече време. Минах толкова бързо, колкото и всички останали, и се влях в стройната редица на другите пътници, които се връщаха към влака. Слабичката вървеше непосредствено след мен, но когато стигнахме до вагона, каза „моля“, избута ме встрани и се качи първа. Едрата вече се беше настанила в купето и се вслушваше в думите на двамата митничари в съседното купе, които бърбеха добродушно с човека, чийто багаж се готвеха да проверят.

— Много се бавят с багажа — каза слабичката и докато изрече това, наведе се и взе кутията с бонбоните. После развърза панделката и добави: — Благодаря. Умирам за шоколад. Много мило.

— Чакайте, чакайте — извиках аз с пълното съзнание, че никога не мога да се справям с такива положения. Те са подарък за една приятелка. Моля ви, не ги отваряйте.

При влизането на митничарите в нашето купе слабичката вече дъвчеше един бонбон и държеше кутията отворена на скута си. Не знаех какво точно стана през следващите няколко минути, освен че всичкият багаж биде свален от багажниците и проверката на моя отне повече време, отколкото проверката на техния. Доколкото си спомням, едрата говореше неспирно, спомена нещо за моята виза и обясни, че отивам на театрален фестивал, защото пиша пиеси. (Едва след два дни ми дойде наум, че не бях говорила пред тях нищо нито за фестивала в Москва, нито за себе си.) В разговора, който разбирах само наполовина, тя произнесе и името Хелман. Единият от митничарите каза: „Еврейка“, а тя му обясни, че това име не е непременно еврейско и даде примери с имена на хора и местности, които не можах да схвана. После митничарите ни благодариха, подредиха всичко на място, поклониха се и излязоха.

По някое време през следващите няколко часа престанаха да ме побиват студени или горещи тръпки и до края на деня не ме обзе страх. Слабичката вече беше превързала отново кутията с бонбоните, но май не проговорихме повече, докато влакът не влезе в гарата. Когато носачите дойдоха за багажа, рекох си, че сега не е време да нервнича, че дори ако парите са били открити на граничния пункт, нищо по-страшно не би могло да ми се случи, защото съм все още близо до Франция. Следователно сега бе време за предпазливост,

съобразителност и опасения в границите на разумното. Но не. И аз се надсмях над онова дяволче в мен, което толкова често ме кара да се паникьосвам без нужда и толкова често ме прави безучастна и заспала при близостта на истинска опасност.

Във всеки случай през този ден не се случи нищо опасно. Слабичката отново се озова след мен по дългия път към изхода на гарата, по който хората се целуваха и ръкостискаха. Мъж и жена, около петдесетгодишни, се завтекоха към мен, жената разпери ръце и каза на английски:

— Лилиан! Боже, колко се радвам! Но това на нищо не прилича — да стоиш само няколко часа, и все пак ще имаме време да се видим и...

През това време слабичката, почти долепила се до мен, ми подшушна:

— Дайте ѝ бонбоните.

— И аз много се радвам — казах аз. — Нося ви един малък подарък... Но кутията вече бе изчезнала от ръцете ми и потокът ме влечеше към изхода. Много преди да стигнем до него, жената и слабичкото момиче бяха изчезнали също.

Мъжът каза:

— Като стигнете до изхода, попитайте човека, който стои там, дали има ресторант близо до гарата. Ако ви упъти към „Алберт“, идете в този ресторант. Ако ви посочи друг, идете до него, хвърлете му един поглед и се върнете към „Алберт“, който е точно срещу гарата.

Докато питах за ресторанта железничаря на изхода, мъжът се измъкна покрай мен. Железничарят ме помоли да отстъпя встрани, в момента бил зает, но след минута щял да ми услужи. Понеже не ми се чакаше, прекосих улицата към „Алберт“. Минах през въртящата се врата и така се стъписах, като видях Джулия на една от масите, че се заковах на място. Тя се понадигна, повика ме тихичко и аз се завтекох към нея, обляна в сълзи, които не можех да спра, защото видях до нея две патерици и се убедих в нещо, което преди просто не исках да приема. Полустанала, подпряна на масата, тя каза:

— Чудесно, чудесно! Поръчала съм хайвер, за да отпразнуваме случая, Алберт изпрати някого да го вземе, няма да чакаме много. — Тя задържа ръката ми известно време, после добави: — Чудесно.

Всичко мина чудесно. Сега вече няма страшно. Да ядем, да пием и да си поговорим. Толкова години минаха.

— С колко време разполагаме? — попитах аз. — Далеч ли е другата гара, от която тръгва влакът за Москва?

— Ти имаш два часа, но за двете ни остават по-малко, защото трябва да те придружат до гарата, а на придружителите ти ще е нужно време, за да намерят човека, който ще те съпровожда във влака до Варшава.

— Джулия, ти си несравнима. Сега изглеждаш още по-хубава — казах аз.

— Престани да ревеш за крака ми — рече тя. Отрязаха го, но изкуственият е толкова несклопно направен, че след два-три месеца, при първа възможност ще замина за Ню Йорк, за да се сдобия с по-хубав. Не плачи за мен, Лили! Стига с тия сълзи! Сега трябва да свършим работа. Свали шапката, все едно че ти е много топло с нея и не можеш да я търпиш. После се срещи и остави шапката помежду ни.

Палтото ѝ беше разкопчано и щом оставих шапката, Джулия мигновено я грабна и я прикачи навътре в палтото си с готова за целта безопасна.

— Сега отивам до тоалетната — каза тя. — Ако келнерът понечи да ми помогне, дай му да разбере, че това е излишно и ме придружи ти. Тоалетната се заключва. Ако някой се опита да влезе, почукай на вратата и ме повикай. Но мисля, че няма да стане нужда.

Тя стана, взе една от патериците и ме накара да я подкрепям от другата страна. Когато прекосяхме дългото помещение, каза нещо на немски на някакъв човек, който вероятно беше Алберт. При влизането в тоалетната, вратата някак захвапа патерицата и Джулия я измъкна с раздразнение.

Излезе усмихната. На връщане към масата говореше високо, каза на немски нещо за тоалетната, после на английски:

— Забравих, че не знаеш немски. Обяснявах, че обществените тоалетни в Германия са винаги чисти, много по-чисти от нашите, особено при новия режим. Гадовете му с гадове, убийци!

На масата ни очакваха хайвер и вино. Джулия се пошегува нещо с келнера, а когато той се отдалечи, каза:

— Чудесно, Лили, чудесно! Сега вече можем да бъдем спокойни. И мога да ти кажа, че парите, които пренесе, са мои и се надяваме да

спасим с тях петстотин, а може би и хиляда души, ако се спазарим добре. Тъй че, повярвай, ти си не само добра приятелка, а много повече, ти извърши нещо много важно.

— Евреи ли са?

— Около половината. И политически. Социалисти, комунисти, дори католици. Евреите не са единствените репресирани тук. — Тя въздъхна. — Хайде стига по този въпрос. Правим това, което можем, а днес ти направи много за нас. Пие ли ти се нещо по-силно от вино?

— Не — отговорих аз.

— Добре, а сега да говорим бързо, нямаме време, разказвай, разказвай.

Казах ѝ за развода си и за годините, прекарани с Хамът. Тя, както обясни, прочела „Часът на децата“ и се гордеела с мен, а каква ще бъде следващата стъпка?

— Тя вече е направена — отговорих аз. — Втора пиеса, истински провал. Разкажи ми сега за бебето.

— То е дебело и хубаво. Вече престанах да се дразня от това, че прилича на майка ми.

— Много ми се иска да видя дъщеричката ти.

— Ще я видиш — каза Джулия. — Ще я доведе в Ню Йорк, когато дойда за новия крак, и мога да я оставя при теб, ако не възразяваш.

— Не може ли да я видя още сега? — попитах наивно аз.

— Ти луда ли си? Представяш ли си да я доведе тук. Не ми ли стига, че излагам теб на опасност? Ще има да те мисля и довечера, и утре... — После се усмихна. — Оставила съм я в Мълхаус при едни добри хора. Виждам я всеки път, когато минавам границата. Когато си дойда за крака, може би ще я оставя при теб. Не бива да стои в Европа. Сега тук не е за дечица.

— Нямам нито къща, нито дори някаква постоянна квартира — казах аз, — но ако я доведеш, ще купя някакво жилище.

— Не се съмнявам. Но това не е най-същественото. По-важното е, че ще бъдеш добра към нея. — Тя се засмя. — Все още ли си така ядовита, каквато беше като дете?

— Като че ли. Мъча се да не съм, но не успявам.

— Защо се мъчиш да не си?

— Ако живееш край мен, не би питала.

— Винаги ми е допадала твоята ядовитост — каза тя — и дори съм разчитала на нея.

— В такъв случай ти си някакво изключение.

— Не допускай да те отучат от тази ядовитост. Тя може да е неприятна за околните, но за теб е ценна. Та тъкмо тя те е накарала да пренесеш парите. Да, ще оставя бебето при теб. Баща му няма да те безпокои, той не ще и да чуе нито за него, нито за мен. Той е окей. Най-обикновен кариерист. Сама не зная защо направих това, Фройд ме разубеждаваше, но това е положението. А бебето е добричко. — Тя се усмихна и ме погали по ръката. Някой ден ще те заведе да те запозная с Фройд. Боже, какво говоря? Може би никога вече няма да го видя — не ми остава още много време в Европа. Патериците ме правят твърде забележима. Човекът, който ще те поеме, току-що се появи на улицата. Погледни през прозореца, виждаш ли го? Хайде ставай. Пресечи улицата, вземи такси и поискай да те откарат до Банхоф 200. Там ще те чака друг човек. Той трябва да се увери, че си се качила здрава и читава на влака и ще пътува с теб до пристигането във Варшава утре сутрин. Мястото му е във вагон „А“, купе 13. Я да видя твоя билет.

Подадох ѝ го.

— Мисля, че неговият вагон е пред твоя, вляво от твоя. — Тя се засмя. — Ляво, Лили, ляво. Правиш ли вече разлика между ляво и дясно, между север и юг?

— Не. Не искам да тръгна. До заминаването на влака има още цял час и повече. Нека останем заедно поне още няколко минути.

— Не — отсече тя. — Все още е възможно да стане някаква засечка и ако стане, ще ни е нужно време да оправим нещата. Аз ще бъда в Ню Йорк след няколко месеца. От Москва пиши до „Американ експрес“ в Париж. Всичко за мен се прибира там на всеки няколко седмици. — Тя взе ръката ми и я поднесе към устните си. — Най-любимата ми приятелка.

Не видях човека, който ме следваше до гарата. Не видях и другия във влака, при все че някакъв младеж мина на няколко пъти покрай моето купе, а на вечеря седна на празния стол до мен, без обаче да проговори.

Когато се върнах след вечеря в купето, кондукторът ме попита може ли да изнеса двете си чанти в коридора, та да не ме будят при проверката на германско-полската граница. Казах му, че във фургона

имах огромен куфар, дадох му ключа, за да го предаде на митничарите, и си легнах, вземайки за първи път в живота си приспивателно, което може би бе и причината да спя непробудно чак до Варшава, където влакът пристигна в седем сутринта. Вдигнах пердето да погледна навън. Блъсканица. Под прозореца ми стоеше младежът, който предната вечер седна до мен във вагон-ресторанта. Той ми направи някакъв знак с ръка, но аз не го разбрах и поклатих глава. После се огледа и посочи вдясно от себе си. Смутена, аз отново поклатих глава и той се махна от прозореца. След минута на вратата се почука и аз станах да отворя. През пролуката долетя английски акцент:

— Добро утро. Искан да ви кажа довиждане и приятно пътуване. — После едва чуто: — Немците са прибрали куфара ви. Но не ви грози никаква опасност, защото вече сте на полска територия. Няколко часа не предприемайте нищо, а после попитайте полския кондуктор за куфара. От Москва не се връщайте през Германия, изберете друг път. — На висок глас: — Много поздрави на семейството. — И изчезна.

Лежах още два часа, изпълнена със съмнения и опасения и разтревожена за дрехите си в куфара. После се облякох и попитах полския кондуктор дали немския му колега не му е предал ключа от моя куфар. Човекът ми съобщи разстроено, че немците са свалили куфара, това се случвало често, но положително щели да ми го изпратят в Москва след няколко дни; нищо необикновено, немската свиня така постъпвала.

И наистина след две седмици куфарът пристигна в Москва. Хастарът беше на парцали, преградите — потрошени, но липсваха само фотоапаратът и четири-пет книги. Не знаех тогава, не зная и сега дали задържането на куфара имаше нещо общо с Джулия, защото в Германия стъпих отново едва след трийсет години, а Джулия никога вече не видях.

Писах ѝ от Москва, после от Прага на път към Париж и трети път след завръщането ми в Ню Йорк от Гражданската война в Испания. След три-четири месеца получих картичка от Женева, в която пишеше: „Браво за отиването в Испания! Убеди ли се най-сетне? Ще говорим по този въпрос, като се върна в Ню Йорк през март“.

Но март мина, мина и април, а от Джулия нямаше вест. Телефонирах на баба ѝ, толкова ми беше умът. Старата каза, че от две години не знаели нищо за Джулия и ме наруга, задето съм я

безпокояла. Казах ѝ, че аз съм се видяла с Джулия през октомври и тя ми затвори телефона. Някъде по това време видях в едно списание снимка на майката на Джулия, която пак се беше омъжила, този път за аржентинец, чието име не се и опитах да запомня.

На 23 май 1938 получих телеграма от Лондон два дни след изпращането ѝ, защото адресът беше сбъркан. Телеграмата гласеше: „Джулия е убита точка моля обърнете се към дома за покойници Мур Уайтчапъл Роуд Лондон точка очакваме разпореждания точка моите съболезнования“. Беше подписана от Джон Уотсън, но адрес нямаше.

Никога не съм могла да плача в мигове, когато плачът би ме облекчил, затова два дни бях пияна и не помня нищо за тия дни. На третия сутринта отидох до бабата на Джулия. Камериерът, който излезе да говори с мен на улицата, сякаш представлявах опасност за този дом, ме осведоми, че старите били на околосветско пътешествие и щели да се върнат след два месеца. Попитах за името на парахода, той ми поиска едва ли не акредитивни писма и докато се оправим, аз вече крещях с все сила, че внучката е мъртва и пращах и камериера, и дъртите да вървят по дяволите.

Вечерта бях в такова състояние, че Даш, който никога не ме пускаше с готовност където и да било, каза, че ще е най-добре да замина веднага за Лондон.

Не съм водила бележки за това пътуване, виждам се само как стоя над труп със закърпено лице; кърпежът обаче не скриваше раната от нож, която просичаше лявата страна на лицето. Човекът от дома за покойници обясни, че се постарал да прикрие разреза, но трябвало да видя раните по тялото, за да разбере колко трудно е било това. Излязох и стоях известно време на улицата. Когато се върнах, човекът закусваше и ми подаде над масата бележка с такова съдържание: „Уважаема мис Хелман, очаквахме да пристигнете, но може би не сте имали възможност, затова изпращам копие от написаното тук на нюйоркския ви адрес. Никой от нас не знае какви желания има нейното семейство, къде искат да стане погребението, което би трябвало да бъде погребение на героиня. Ваше право е да знаете, че нацистите са я пипнали във Франкфурт, в квартирата на един колега. Докарахме я в Лондон с надежда да я спасим. Съжалявам, че не мога да остана тук, за да ви помогна. По-добре е да превърна в действие и дори в мъст

скръбта си по тази прекрасна жена. Ваш Джон Уотсън, който говори от името на много, много други. Салуд“.

Шлях се навън цял ден и надвечер се обадох по телефона на човека в дома за покойници, за да го питам не знае ли адреса на Джон Уотсън. Той отговори, че никога не е чувал това име, бил взел трупа от къщата на доктор Честър Лоу, 30 Дауншир Хил. На този адрес намерих къща, в която живееха различни семейства, но табелка с името на доктор Лоу нямаше и тогава за първи път ми дойде наум, че моите издирвания може да донесат беда на някои хора, които вероятно и без това са в опасност.

И тъй, пренесох останките на Джулия в Ню Йорк и се опитах този път да открия майка ѝ. Същият камериер ми каза, че не можел да ми даде адреса на майката, но знаел, че тя е била уведомена за смъртта на дъщеря си. Погрижих се за изгарянето на тялото. Прахът ѝ и сега почива там, дето го положих в онзи тъй далечен ден.

Разбира се, преди да си тръгна от Лондон, би трябвало да отида до Мълхаус, но не го сторих, дори не се сетих за това през онези ужасни дни в Лондон и после на кораба. След кремацията писах на бабата на Джулия: казах ѝ за бебето, казах ѝ, че то е оставено при някакви хора в Мълхаус и че макар да не зная нищо повече, Мълхаус едва ли е толкова голямо селище, та да не могат да открият в него едно американче. Както и предполагах, отговор не се получи, затова написах друго писмо, този път много остро, до един човек с префърцунено име от една префърцунена адвокатска фирма. В отговора се казваше, че „във връзка с този необикновен случай“ ще бъде направено всичко възможно за детето, в чието съществуване само аз вярвам, и ще бъде държана в течение на резултатите, „колкото и съмнителни да са те“.

През следващите няколко месеца Джулия се явяваше в сънищата ми всяка нощ и все като малка. Хамът казваше, че изглеждам ужасно, и щом съм толкова разстроена, защо не намеря някой адвокат или детектив в Мълхаус. Уилям Уайлър, филмовият режисьор, с когото бях правила два филма, беше родом от Мълхаус и близките му все още държаха там универсален магазин. Много вода изтече оттогава, та ми е трудно да кажа точно кога и как Уилям ми даде името на един адвокат

от Мълхаус, но във всеки случай адвокатът ми писа след известно време, че издирването се оказвало много трудно, но в края на краищата бебето, ако все още е там, положително щяло да бъде намерено.

След три месеца избухна войната и от Западна Европа нямаше ни вест, ни кост до март 1944, когато пристигнах в Лондон от Русия. Предстоеше ми да снимам документален филм, поръчан от английското правителство, за изпитанията на населението около доковете при бомбардировките с „Фау 2“. На втория ден се озовах някъде около дома за покойници. Познах мястото и намерих дома, ала от него бяха останали само развалини.

Друго не остана, освен... Да, един ден, някъде в началото на петдесетте, седях на един зид в имението на Рут и Маршъл, които устройваха пикник. Някакъв човек до мен говореше за някой си Онасис — тогава за първи път чух това име — и за делото, което американското правителство било завело против Онасис. Когато свърши разговора, човекът се обърна към мен и каза:

— Моят баща беше адвокатът, на когото писахте във връзка с Джулия. Аз съм трети братовчед на Джулия.

— Разбирам — отроних аз след известно мълчание.

— Баща ми почина миналата година — продължи той.

— Той не ми писа повече.

— Вижте, аз не съм адвокат, а banker.

— А какво стана с близките й? — попитах аз.

— Баба й и дядо й починаха. Майка й живее в Аржентина...

— Гадовете му с гадове!

— Те са мои братовчеди — усмихна се той.

— Това не ме интересува. Намери ли се детето, което те не искаха да намерят?

— Нищо не съм чувал за никакво дете.

— Не ви вярвам — казах аз, слязох от зида, оставих бележка на Рут, че не се чувствам добре, и подкарах колата към къщи.

[1] Голямата икономическа криза в САЩ през 30-те години. — Б.пр. ↑

[2] Дън (1573–1631) — английски поет метафизик. — Б.пр. ↑

[3] Едуард Коули Бърн-Джоунз (1833–1898) — английски художник. — Б.пр. ↑

[4] Джон Дезмънд Бърнал (1901) — виден английски физик и общественик. — Б.пр. ↑

[5] Джон Бърдън Сандерсън Халдейн (1892–1964) — английски биолог и писател. — Б.пр. ↑

ТЕАТЪР

Чудно ми е, че се намират толкова много хора, които обичат да слушат, когато толкова много други говорят за театъра. Има такива, които на малки събирания говорят за големи хонорари или за даром свършена работа, и техните разкази често пъти са занимателни и интересни, но те рядко биват хора, които са свършили нещо сериозно. А ето те тебе, ти си роден театрал, писал си, режисирал си, играл си или си правил декорите просто така, от вътрешна необходимост, и въпреки това за малко неща можеш да се произнесеш с увереност, защото почти всяко нещо в театъра противоречи на нещо друго. Хората се събират колкото случайно, толкова и планомерно, дават най-доброто, на което са способни, а понякога и най-лошото, спечелват или загубват, после се разотиват, като се вричат най-искрено да се видят още другата седмица, за да си кимнат отдалеч на някой прием няколко години подир това.

Ръкописът, думите върху листа е това, с което започваш, и това, което оставяш след себе си. Не ще и дума, постановката има голямо значение, единствено тя вдъхва живот на пиесата, но в края на краищата и тя отминава, а изписаните страници остават единствената стена, върху която можеш да проектираш бъдещето или да измерваш миналото.

Как се появяват тези страници тъкмо в този вид, тъкмо в този ред, е загадка, непосилна за разума. Ето защо никога не съм имала желание да пиша за театъра и намирам преподаването на английска литература за по-благодарна работа от преподаването на драма. (Драма обикновено означава „театъра“, историите около него, бръщолевеници за провали и успехи.) Когато си добър мореплавател, то е не само защото си учил за това, а защото водата е част от теб, защото ти е лесно с нея, защото страхът от нея и обичта към нея са разпределени така равномерно, че направляваш добре кораба, без много да разсъждаваш, и избягваш опасностите тъкмо защото не ти е необходимо да разсъждаваш много. Това е то, което разбираме под

инстинкт, но не е възможно да се обясни инстинктът към театъра, при все че тези, които го притежават, се разпознават един друг и между тях се създава връзка. Липсата на театрален инстинкт е вероятно причината толкова много добри писатели да бъдат съвсем слаби драматурзи — за тях просто не съществува светлинката, която роденият драматург може да види на тъмния път.

Има, разбира се, и други причини, поради които не съм писала за театъра: още преди години съм разбрала, че някаква част от мен се съпротивлява срещу това, а защо е така, не зная и то едва ли представлява интерес за друго, освен за мен. Винаги съм съзнавала, че с театрали рядко се чувствам като сред свои, макар в театъра да се чувствам като у дома си; а сега съм на възраст, когато трябва да се пазя от съживяването на стари вълнения и когато всяка фраза, която започва със „Спомням си“, ми се струва прекалено дълга, дори да излиза от собствената ми уста.

Запазила съм все пак някои картини, портрети и спомени от пиесите си. Това е всичко, което е останало от дългите години, удоволствието от работата и болките.

„Часът на децата“ беше първата ми пиеса. Не помня много неща около написването ѝ и актьорския състав, но добре си спомням една случка с Лий Шубърт, собственика на театъра, който бе собственик и на много други театри в Ню Йорк. При една от репетициите бях седнала наред с салона, вдигнала крака върху предния стол. Той се завтече по пътеката, застана точно пред мен и каза:

— Свалете мръсните си обувки от моя стол!

— Обувките ми не докосват стола, мистър Шубърт — отвърнах аз, но след минута той хвана десния ми крак и го бутна на пода.

— Не обичам чужди хора да си играят с крака ми — казах аз. — Да не сте ме пипнали втори път!

Мистър Шубърт повика Хърман Шумлин, режисьора, който седеше на първия ред. Те се срещнаха на пътеката и аз чух Шумлин да казва:

— Това момиче, както ти го наричаш, е авторката на пиесата.

После той се върна към работата си. След около половин час мистър Шубърт, който стоеше прав най-отзад и гледаше пиесата, в

която бе вложил средства, се приближи и седна зад мен.

— Тази пиеса — каза той на тила ми — може да прати всички ни в дранголника.

В момента се играеше сцената с изповедта, признанието в любов на една жена към друга.

— Сега ям кренвирш и нямам желание да мисля за дранголника — отвърнах. — Искате ли да ви дам малко?

— Само да сте посмели да омацате столовете ми с горчица! — тросна се той.

Видях го втори път чак когато пиесата се играеше вече шести месец и тогава го чух да пита контролата коя съм.

Винаги съм си казвала, че на премиерата на „Часът на децата“ бях толкова пияна само защото бях започнала да пия две вечери преди това. Тогава излязох на вечеря с майка ми и баща ми, които не бяха чели пиесата, не бяха гледали нито една репетиция и не задаваха въпроси, но очевидно бяха разговаряли насаме върху тази тема. И двамата се гордееха с мен, но в нашето семейство не се даваше изява на такива чувства, а освен това и двамата, струва ми се, се бояха за мен, защото живеях в един непознат за тях свят.

Тъй или иначе, майка ми, която често изтърсваше нещо, без никаква връзка с казаното преди това, рече в пространството:

— Друго не зная, но ти беше най-благоуханното бебе в Нови Орлеан.

Тя неведнъж ми беше разправяла тази история: как две непознати дами се спрели веднъж пред нашата къща и се вторачили в детската количка, после се навели и ме подушили. И едната възкликнала: „Това е най-благоуханното бебе в града“. А другата добавила: „В цял Нови Орлеан“. И когато майка ми се похвалила с това на съседката, съседката рекла *ама разбира се, точно така*, и обяснила, че винаги съм миришела на току-що откъснато цвете. Не знаех, че до тази вечер майка ми не беше разказвала за това на баща ми или ако беше, той сигурно не е бил толкова нервен, колкото сега, две вечери преди премиерата. И когато тя повтори казаното, той запита:

— Кой е бил най-благоуханното бебе в Нови Орлеан?

— Лилиан.

— Лилиан ли? Лилиан ли? — изрече той. — Аз съм бил най-благоуханното бебе в Нови Орлеан, а ти си узнала това от майка ми и

сестрите ми и си го присвоила.

— Присвоила ли съм го? — ахна майка ми. — Никога в живота си не съм присвоявала каквото и да било и ти най-добре го знаеш. Лилиан беше най-благоуханното бебе в Нови Орлеан и мога да ти го докажа.

— Това, което вършиш, е позорно — каза баща ми. — Вземаш казаното за мен, нещо, което хората винаги са казвали само за мен, и го приписваш на своето дете.

— То е и твоє дете — отвърна майка ми.

— Това не ти дава право да лъжеш и да присвояваш — рече баща ми. — По-добре да вземеш думите си назад и никога вече да не го повтаряш.

Майка ми беше кротка женица, готова почти на всичко, само и само да няма кавга, но този път се наежи така, както не бях я виждала никога.

— Нищо няма да вземам назад. Ти лишаваш собственото си дете от една заслужена похвала и точно това е позорното.

Баща ми стана от масата.

— Ей сега ще се обадя на Джени и ще ти докажа, че не си права.

Когато вече казваше на телефонистката номера на сестрите си в Нови Орлеан, майка ми изкрещя:

— Джени и Хана са готови да потвърдят всичко, което ти им кажеш. Не на мене тия. Лилиан беше най-благоуханното бебе в Нови Орлеан и толкоз! — Тя се разплака.

— Вие май и двамата сте луди — казах аз, отидох до бюфета и си налях голямо уиски, чисто.

Баща ми, все още със слушалка в ръка, се обърна към мен:

— Благоуханна, а? От години вече ухаеш само на уиски.

— Не му обръщай никакво внимание, миличко — обади се майка ми. — Това човек ли е, да се отрича от собственото си дете.

Излязох си преди разговора на баща ми със сестрите му и едва след месеци разбрах, че той и майка ми не бяха си продумали няколко дни след това, въпреки че дойдоха заедно на премиерата и ме целунаха.

Следобедът на другия ден след премиерата на „Часът на децата“ убих махмурлука с коняк. Мисля, че гледах пиесата от задния край на салона, облеганата на перилото, но не съм сигурна. Помня само

последната завеса и виковете на публиката: „Авторката, авторката!“. Не излязох на сцената не само от скромност — не бих могла да стигна до нея, без да падна. Съжалявам, че не можах да се порадвам на шумната възбуда, която избликва само когато авторът е още неизвестен и никога не се повтаря така щедро. Спомням си как Робърт Бенчли ми стисна ръка и кимна одобрително, минавайки край мен на излизане от театъра. Такова отношение от страна на един критик е приятно, но мисля, че тогава не оцених значението на жеста му. Половината от преживелиците през тази нощ ми се губят. Отидох в хотел „Плаза“, но не помия кои седяха на масата; отидох в „Тони“ с някакви хора, които бяха в „Плаза“; после се озовах в апартамента на Хърман и той ми каза, че вестниците ни хвалели, че сме щели да имаме огромен успех и че ужасно го боляла глава. За следващите няколко часа не мога да дам отчет. После се намерих в някакъв непознат бар — нещо не толкова необичайно за мен в онези дни, — където разговарях с един мъж и две жени. Или по-скоро те разговаряха с мен и разговорът се въртеше около сърмения фестон на полите на по-младата жена. После съм заспала, седнала на кушетката си в хотел „Елисей“. Когато се събудих, едната от жените поливаше цветята на прозореца, а другата плачеше, облегната на стената. Попитах мъжа:

— Тези сестри ли са ви?

Той се разсмя.

— Какво е толкова смешно?

— К’ви ги говори — каза той. — К’ви ги говори.

— Аз ще се женя за него — обясни облегнатата на стената, — но това е дивотия. Всеки изпуска влака, винаги, винаги, винаги става така.

— Ш-ш-шт! Имам да давам много пари на този хотел — каза аз.

— Всеки — скимтеше тя, — всеки изпуска влака.

Тя продължи да хленчи, а аз отидох да направя кафе и когато се върнах, бъдещите младоженци седяха на кушетката, хванати за ръце, а онази, която поливаше цветята, четеше на бюрото поздравителните телеграми по случай премиерата. (След няколко години щях да я срещна отново. Тя беше хубава жена с момчешки вид и неизменно присъстваше на всички литературни коктейли във висшето общество. Казваше се Емили Вандербилт и се ожени за Раул Уитфийлд, автор на криминални разкази. Няколко години след женитбата тя бе убита в ранчото, което си бяха купили в Ню Мексико, и нито специалистът по

криминални истории, нито полиция успяха да открият убиеца.) Всички мълчаха до момента, в който бъдещата булка бутна годеника си от кушетката и жената, която четеше телеграмите, изписка:

— Мокси! Мокси!

Тогава аз казах — мисля, че в онези години много често прибягвах до тази фраза:

— Що не си вървите у дома?

Мъжът вече се беше вдигнал от пода и си пълнеше чашата, Мокси и приятелката й спореха дявол знае за какво, а аз се прибрах в спалнята, изкрещях оттам:

— Що не си вървите у дома? — И заключих вратата.

Беше още тъмно, може би към шест часа, когато се събудих с ужасно главоболие и напълно изтръпнали крака и се сетих, че трябваше да се обадя на Хамът, който беше в Холивуд, и да му кажа за успеха на пиесата. Допи ми се студена бира и минах през дневната, за да взема една бутилка. В дневната уж нямаше никой, но когато се връщах към спалнята с бирата в ръка, видях мъжа да седи пред бюрото, вперил поглед навън през прозореца. Покашлях се и той се обърна към мен и вдигна празната си чаша.

— Ще му ударим ли по едно?

— Какво стана с дамите ви?

— На мен наистина ми се ще да пийна.

— А на мен ми е зле. Имам и работа. Трябва да се обадя по телефона. Снощи имах премиера.

— Вие все това повтаряте — каза той. — Аз съм лекар.

— Лекар ли?

— Да, другата седмица откривам кабинет на ъгъла на Осемдесета улица и парка. Заедно с чичо ми, който е специалист по сърдечни болести. Елате ми на гости някой път.

Казах му, че това едва ли ще стане и дадох поръчка за разговор с Хамът, който живееше под наем в една къща в Пасифик палисейдс, обзаведена с бар за безалкохолни напитки. След доста време се обади някаква жена, която се представи за секретарка на Хамът, и ме упрекна, че се обаждам в такъв необикновен час. Седнах на кушетката и като се замислих върху това, усетих, че главата ми се върти от бирата.

— Как се казвате? — попита докторът.

Върнах се в спалнята, затворих вратата и съзнах, че този въпрос ме е отрезвил. Миналата вечер би трябвало да бъде най-хубавата в живота ми, а аз я бях пропиляла. И тогава възненавидях и ненавиждам и досега онези, които си развалят удоволствието и радостта не толкова, защото не искат да ги приемат — това са друг сой хора, — а защото не са в състояние да ги осъзнаят или ги пренебрегват заради глупости. Аз бях направила точно това и сега исках да си обясня защо е станало тъй.

Докторът отвори вратата.

— Искате ли да отидем да закусим някъде или да се разходим до Атлантик сити? Как се казвате?

— А вие как се казвате? — попитах аз.

— Перъгрин Пери. От някогашния лорд Пери.

— Нима ви наричат Пери Пери?

— О, господи — възкликна той, — значи, не остава друго, освен да чакам.

Той затвори вратата, а когато се събудих следобед, в апартамента нямаше никой.

(Десет години по-късно купих една къща на Осемдесет и втора улица и съвсем наскоро след това го видях да излиза от един кабинет с надпис „Д-р П. Джон Пери“ и да влиза в колата си, карана от шофьор.)

Но много преди това, два дни след като онази жена ми беше казала, че е секретарка на Хамът, си дадох сметка, че бях търсила Хамът в три часа сутринта по калифорнийско време и че той нямаше секретарка. През тези дни бяхме разговаряли по телефона няколко пъти — той много се радваше за „Часът на децата“ и се гордееше, че всичките му главоболия с мен не са били напразни, — но в деня, в който ми дойде наум за секретарката и за обаждането в три часа, взех първия самолет за Лос Анджелис. Докато стигна до къщата в Пасифик палисейдс, беше вече нощ и бях пила доста. Насочих се мигновено към барчето за безалкохолни напитки — Хамът беше наел къщата от Харолд Лойд, — разбих го на пух и прах и заминах обратно за Ню Йорк с един късен самолет.

Провалът на една втора творба е според мен по-съкрушителен за писателя от всеки друг провал. Именно тогава успехът на първото произведение започва да ти се струва случаен и ако страховете, които

си изпитвал при написването му, са били разсеяни от похвалите, сега се сещаш, че тези похвали невинаги са идвали от най-добрите умове, а дори да са идвали от тях, възможно е тия хора да не са били искрени или успехът ти да се е дължал на хитроумни трикове. А младостта, творческата младост, ти е попречила да разбереш, че истинско значение има само мнението на ограничен кръг хора; и само те, макар че след време съставът им може да се промени, ще стоят зад гърба ти и при сполуки, и при несполуки, винаги. Но провалът в театъра е по-публичен, лъсва повече и изглежда някак по-неправдоподобен, отколкото във всяка друга област. И понеже славословието обикновено не знае граници — снимките, интервютата, „появите“, поканите за приеми се редуват с такава бързина и така те зашеметяват, че пристъпваш към втората работа със самоувереност, каквато при мъничко разум никога не би имал.

„Бъдни дни“ написах в Принстън, Ню Джърси. Хамът, който не обичаше да живее в Ню Йорк, беше наел прекрасната къща на един богат професор, чиято специалност бе Наполеон. Обзаведена в прекалено строгия стил на директорията, тя всяка вечер се пълнеше със студенти, които обичаха Хамът, но още повече обичаха безплатния алкохол и забутаните кътчета, където можеха да поспят или да се гушат с приятелките си. Това напомня днешни дни, когато студентите често пъти са интелигентни младежи, обаче не: те бяха едно невзрачно поколение, но Даш не се вглеждаше много-много в хората, на които говореше, щом биваше достатъчно пиан, за да може изобщо да говори.

Мъките, които преживях при премиерата на „Бъдни дни“, и досега ме карат да се чудя. Най-остроумните шеги и анекдоти в театъра се раждат почти неизменно от надживените злополучия, а нея вечер имаше толкова много злополучия, че след време те би трябвало да прераснат в комедия: внимателно подготвените светлинни сигнали работеха така, сякаш бяха предназначени за друга пиеса; бутафорията, не много сложна, щръкваше там, където никой не очакваше, и се разпадаше или отказваше да се разпадне със злобата на одушевено същество; през първите двамайсет минути добрите актьори разбраха, че са изгубили публиката и се превърнаха в слаби актьори; публиката, може би благоразположена в началото, скоро стана неспокойна и взе да

нервничи. Атмосферата в театъра никога не лъже: нещата вървят или както трябва, или наопаки. Този път всичко вървеше наопаки. Застанала в задния край на салона до страничната пътека, аз повърнах, без да усетя преди това, че ми прилошава, и отидох у дома да се преоблека. Разбира се, щеше ми се да си легна и да не стана, но бях толкова млада, че ми се струваше срамно да проявя малодушие, и се върнах точно навреме, за да видя как Уилям Рандолф Хърст и поканените от него шест души напускат театъра насред второто действие, разговаряйки на много висок глас.

След толкова много години все още ми е трудно да повярвам, че съм изпитвала такава дълбоко чувство за вина, каквото изпитвах за провала на „Бъдни дни“; нишките от тези нишки се точат до ден-днешен. Чувството за вина е често пъти оправдание за липсата на творческа мисъл и вероятно тъкмо такъв бе и моят случай. Но тъй или иначе, изминаха цели две години, преди да мога да напиша следващата си пиеса, „Лисичета“, и когато се заех с нея, бях все още толкова уплашена, че я преработвах девет пъти.

До преди година „Бъдни дни“ си оставаше за мен пиесата, която ме е научила да не повръщам. (Действително не съм повръщала никога след това.) Но като я препрочетох тогава, за да я включа в сборника мои пиеси, тя ми хареса. Наистина тя бъка от действащи лица и е пресилена, но представлява добра характеристика на богатите либерали от трийсетте години, на един работнически водач, който вниква в тяхната същност, на една съвременна леконравна дама и съдържа точно предвиждане за консерватизма, в който ще изпадне американското работническо движение.

Наскоро след „Часът на децата“ получих предложение да пиша киносценарии за Самюъл Голдуин. Когато се запознах с него, мистър Голдуин ще да е бил над петдесетте, но беше толкова енергичен и подвижен, че дори години след това нямах представа за неговата възраст. Подобно на мнозина от онези прозорливи, неудържими и дръзки хора, които първи съзряха възможностите на филмовата камера, той беше човек с голяма сила. Често пъти тази сила се извисяваше до необяснимо писклив панически гняв, когато биваше ядосан или разочарован, а след минути можеше да спадне до шепотното измъчено морализаторство на някой налудничав свещеник, който хленчи, че бог го е изоставил. Това, което най-много харесвах у

господин Голдуин, не бяха промените, внасяни от него в някои изрази, при все че много от тях бяха невероятно сполучливи и понякога подобри от оригинала. Наистина неговото „Приемам всичко това с високи резерви“ не беше лишено от дълбочина; а по-известното „Едип вербален договор не си струва хартията, на която е написан“ беше достатъчно смислено; той просто искаше да бъде любезен, когато от палубата на кораба, с който заминаваше, извика на изпращачите: „Бон воаяж на всички!“; а когато наскоро след войната го помолиха да каже наздравица за фелдмаршал Монтгомъри, той стана, вдигна чашата и извика: „Да живее гвардията на маршал Фелд Монтгомъри!“, всички го разбраха. Но на мен най-много ми харесваха умишлените му чудатости. Когато се нуждаеше от някаква услуга или му предстоеше да склучи трудна сделка и съзнаваше, че една първа крачка от негова страна би отслабила позициите му, той беше ненадминат. Случих се в кабинета му, когато се готвеше да привлече един актьор да играе във филм на Дарил Занук и накара секретарката на Занук да го повика от едно съвещание. След като изчака доста време, мистър Голдуин каза в слушалката: „Ти ли си, Дарил? С какво мога да ти помогна днес?“. А един ден, няколко години след периода на Макарти, през който достъпът ми до Холивуд бе забранен, телефонът ми в Мартас Винярд звънна и се обади секретарката на мистър Голдуин, с която толкова отдавна не бяхме се чували; каза, че от два дни се мъчела да се свърже с мен, за да ме пита искам ли да екранизирам „Порги и Бес“. След доста време долетя гласът на господин Голдуин: „Здравей, Лилиан, здравей! Много мило, че ми се обаждаш след толкова години. Мога ли да ти помогна с нещо?“.

Във всеки случай мисля, че още от първите дни съвместната ни работа вървеше добре, защото аз бях чепата млада жена, за която парите не бяха най-важното, както за другите около мен, и по една случайност налучках правилния път през първите месеци на работата ми при мистър Голдуин. Той ме взе, за да преработя една стара глупост, която се надявах да направя достатъчно сполучлива за режисурата на Синди Франклин, известна фигура, създавала много от филмите на Норма Ширер. Тогаваше обичайно, както е и сега, седмици и месеци наред да се водят разговори, преди авторът да седне пред пишещата машина. Да пречупиш гръбнака на разказа — така се наричаха тези обсъждания и това е наистина едно точно определение.

Ние — един симпатичен английски драматург на име Мордонт Шеърп и аз, пристигахме в къщата на Франклин всяка сутрин в десет, след няколко часа получавахме хубав здравословен обед и си отивахме в пет. На другия ден това, което бяхме решили, понякога биваше променяно, а понякога отпаднаше, защото се оказваше, че Франклин се е съветвал с някакъв приятел предната вечер или е разисквал решенията ни с партньорите си по бридж. След като продължавахме шест-седем седмици по този начин, Франклин ме упрекна, че е неприлично да се търкалям по цял ден на дивана му с гръб към него и да дрема. Съжалявам, казах, може да е неприлично, но аз не мога да работя така. И напуснах дома му. Взех първия нощен самолет за Ню Йорк, затворих се у дома с няколко книги и първият телефонен звън след два дни дойде от мистър Голдуин, който каза, че ако се върна веднага, мога да се настаня в самостоятелна стая и да започна да пиша, а той ще ми повиши хонорара. Отвърнах, че ще си помисля и без много да му мисля, заминах за Париж. Когато след седмица той ме откри там, предложи ми дългосрочен договор, чиито изгодни клаузи предвиждаха да пиша само това, което ми допада, и да го пиша, където и когато искам. Бях станала ценна за мистър Голдуин, защото го бях напуснала по причини, които той не можеше да си обясни. Това ми създаде име на недостижима жена — толкова желана, колкото са такива жени в един друг контекст.

Това бяха хубави години и работата с мистър Голдуин почти винаги ми доставяше удоволствие. Небивалите противоречия у един човек, който искаше да прави „хубаво кино“ и да влезе в образованите среди и в „обществото“, докато в същото време се бореше със собствената си природа, огрубяла от някогашната бедност и по-късно закоравяла от многото пари, ме забавляваха и го правеха далеч по-интересен от повечето „цивилизовани“ мъже от рода на Ървинг Талбърг. (Никога не съм могла да разбера обрисовката на Талбърг в Скотфицджералдовия „Последният магнат“: според мен романтизмът, вложен в този портрет, няма почти нищо общо с прототипа, който веднъж ми беше предложил работа, обяснявайки ми какво щастие ще бъде за мен да творим заедно.) Но както и в театъра, помня твърде малко неща от истинската ми работа в киното, макар да съм запазила ярки спомени за всичко, което ставаше извън работата. Ала в последна сметка не е ли това едно и също?

Познавах Джордж Хейт още от Ню Йорк като даровит младеж, завършил Йейлския университет, който бе написал комедията „Сбогом още веднъж“. Един от неговите приятели и състуденти, Хенри С. Потър, с когото, струва ми се, бяха живели в една стая в общежитието, беше вече режисьор и сега и тримата живеехме в Холивуд, като Джордж работеше при Голдуин нещо като ръководител. Надали двама души биха могли да бъдат по-различни от Хейт и Потър. Джордж беше отпуснат, неугледен, духовит, майстор на какви ли не фокуси и винаги пълен с вицове. Потър, внук на свещеник, бе по ученически спретнат и хубав и много сериозен — изобщо човек, когото с изненада срещаш в театралния свят или в Холивуд. Зарадвах се, като разбрах, че Джордж работи при Голдуин: приятно ми бе да вляза в неговия кабинет и в продължение на цял час той да ми демонстрира най-новите си фокуси с карти или да го поканя при мен и да му ударим един дълъг следобеден сън.

Една година — не помня вече коя — отидох да летувам в Куба след премиерата на някаква моя пиеса — също не помня коя — и тъкмо преди написването на един сценарий — и него не го помня. По онова време в някои краища на Европа и почти в цяла Латинска Америка бе излязла мода да се продават кибрити със снимки на кинозвезди. Не зная на кой рекламен отдел бе хрумнало да прати снимки на Хенри С. Потър на дявол знае коя кибритена фабрика — на вид той наистина бе олицетворение на идеален младеж, — но попаднах на две кибритени кутии с неговия лик и за да доставя удоволствие на Джордж Хейт, дадох на пиколото в хотел „Национал“ пет долара да търси такива кутии, като му обещах допълнително по долар за всяка. Върнах се в Холивуд с девет кибритени кутии с лика на Хенри С. Потър и Джордж ги пръсна върху бюрото си и дни наред размишляваше над тях. Накрая ми съобщи, че след няколко седмици Потър давал коктейл и той, Джордж, измислил нещо подходящо за случая: щяхме да подпечатаме двайсет и седем презерватива с думите „С почитания от Хенри С. Потър“, да ги напъхаме по три в кутийка и на коктейла Джордж щеше да ги разхвърля по масите. Тъй като Джордж беше много сръчен и знаеше откъде се купуват всички необходими джунджурии, в деня на това радостно откритие и през ум не ни мина каква ужасна работа ни предстои.

Джордж купи печати, резци, котлонче за топене на восъка, който щеше да използва за изписването, и презервативи — от дрогерията срещу студиото. Аз съм непохватна, но за моя изненада и той се оказа не много сръчен. Грижливо изрязаните печати съсипваха презервативите, защото топлият восък ги пробиваше. А студеният не хващаше. Не след дълго презервативите в нашата дрогерия се свършиха и една от най-трайните картини, която все още е пред очите ми, е удивлението по лицето на собственика на дрогерията, когато Джордж изкупи и последната дузина.

След като Джордж не успя да ме убеди, че било мой ред да търся презервативи, настъпи охлаждане в отношенията ни и цял ден не си говорихме. Но на другата сутрин той се появи с още една дузина, с нови печати, с още по-тънък резец и с нова теория за технологията. На третия или четвъртия ден от втората седмица вече бяхме зарязали всяка друга работа. Още от самото начало секретарката на Джордж бе поставена на страж, за да не допуска посетители, но сега аз отказах да се явя на две заседания с мистър Голдуин, като се аргументирах с това, че първо трябва да сверя часовника си с Хейт (а той нямаше нищо общо със сценария, който пишех). Междувременно ние с него вече не се погаждахме — аз смятах, че той не е толкова сръчен, колкото беше някога, а той казваше, че съм къпава и се чудеше как не е разбрал това много по-рано. И ето че един ден, нещастни и уморени, ние така се скарахме, че хората от музикалния отдел точно в сградата зад студиото, се скупчиха на прозорците и ни видяха да размахваме негодни презервативи, но аз им креснах да си гледат работата.

Не помня вече как разрешихме проблема с печатите, но го разрешихме и на масата пред нас най-сетне лежаха двайсет и седем презерватива, всеки от тях с идеален надпис в зелено: „С почитания от Хенри С. Потър“. Този ден приключихме работа рано, но след като пихме достатъчно, за да отпразнуваме случая, забравихме защо бяхме излезли от студиото, отидохме да играем хазарт в клуб „Кловър“ и се върнахме към пет сутринта, защото Джордж се сети, че до коктейла остават само още два дни и че сме изхарчили достатъчно много от парите на мистър Голдуин. И добре че се върнахме толкова рано, защото ни очакваше ново изпитание: как да спретнем тия пущини по такъв начин, че във всяка кутийка да се сместят три или поне два? Навивахме ги около клечки за зъби, цепихме клечици, подостряхме

моливи, изправяхме кламери и фиби, но напразно — те все не можеха да се поберат в кибритените кутийки.

Бяха тежки дни, а положението ни ставаше опасно: от юрисконсултския отдел на Голдуин поискаха да ме видят за нещо си и аз им казах, че имам зъбен абсцес и не излизам, а те съобщили това на Голдуин. Същия ден обаче той ме видял да пристигам в студиото на мотоциклета на Уилям Уайлър и когато ме попита по телефона защо не отида незабавно на зъболекар, аз забравих какво бях казала на юрисконсултския отдел и отвърнах, че не виждам как един зъболекар може да излекува напълно схванатия ми врат. Интересно, рече Сам, но не мога ли все пак да отида веднага при него, защото ставало нещо странно. Джордж ме нарече глупачка; отвърнах му, че нямам намерение цял живот да се занимавам с презервативи и ще зарежа тази игра; сега пък ме нарече предателка и докато се ядяхме, на вратата се появи секретарката ми — възрастничка жена, чиято единствена задача през тези дни бе да казва, че отсъствам — и съобщи, че неговата секретарка се чувствала зле и нямало да дойде на работа, при което облещи очи срещу презервативите. Тя беше недружелюбен човек, но въпреки това Джордж ѝ каза:

— Имаме една трудност. Навивали ли сте някога презерватив?

Аз излязох от кабинета и се скрих в тоалетната, а когато се върнах, тя вече беше разрешила задачата: не трябвало да навиваме презервативите, а да ги прегънем веднъж надлъж, после напречно и така да ги напъхаме в кутийките.

Джордж занесе кибритите на коктейла, но или Потър изобщо не разбра какъв номер сме му изиграли, или беше достатъчно хитър да се направи, че не е забелязал, и по този начин развали удоволствието на Джордж. Във всеки случай ние с Джордж никога вече не отворихме дума за презервативите.

Десет от дванайсетте мои и пиеси са свързани с Хамът (докато работех върху една, той служеше на Алеутските острови по време на Втората световна война, а когато пишех последната, беше починал), но „Лисичета“ е пиесата, върху която той е оказал най-силно влияние. Живеехме заедно в една къща и той не беше зает с нищо, но след смъртта му, когато много неща ми се изясниха, разбрах, че се трудил

здравата за мен, защото „Бъдни дни“ ме беше наплашила, а беше накарала и него да се плаши за моето бъдеще.

Ако това е така има вероятност да преувеличавам неговото влияние, — то е толкова по-забележително, защото тогава изживявахме особен период от съвместния ни живот. Не зная дали му го връщах за случайните му изневери през първите ни години — на ревнивата душа ѝ е нужно много време, за да разбере, че такива изневери са допустими, но тогава имах сериозни или полусериозни отношения с друг мъж и Хамът знаеше това. Никой от нас не беше отварял дума по този въпрос, докато един ден не казах на Даш, че съм решила да не се омъжвам за тоя човек. Той ме изгледа изненадано.

— *Ти* си решила? Боже, та никога не е имало и най-малка вероятност да се омъжиш за него.

— Това беше почти уредено — казах аз. — Бяхме определили дори деня и мястото. Мислех, че знаеш.

— Аз никога не бих позволил това. Никога!

Засмях се и той разбра защо се смеех, понеже след няколко дни каза:

— Щеше да сбъркаш. И то много. Но видя ли, че един брак ще ти се отрази добре, разрешавам ти го.

— Благодаря ти — казах аз, — обаче, ако нещата опрат дотам, няма да ти искам разрешение и следователно няма да ти дължа благодарности за това, че си ми разрешил.

— Без мое разрешение такова нещо няма да стане. Така да знаеш.

Години след този случай аз имах навика да подхвърлям фрази като: „Ще ми разрешиш ли днес да отида до фризьорката, после до библиотеката и на връщане да си купя сладолед във фунийка?“. Но Хамът не беше докачлив и с течение на времето разбрах, че е бил прав.

„Лисичета“ е пиесата, която съм написала най-трудно. Първите варианти вървяха мудро, ту прибавях, ту изваждах персонажи, украси, декорации и все повече и повече се уморявах, след като трябваше да изхвърлим сцени, действия, че и три напълно завършени варианта.

Част от мъчнотиите идваше от това, че пиесата имаше някаква далечна връзка с майчиния ми род, тъй че всичко, което бях чула и видяла или си бях представяла, се оплиташе в една огромна джунгла на времето и аз не можех да се движа из нея, без да се препъвам в

стари корени и без да чувам далечни гласове, нашепващи бивалици, станали далеч преди моето време.

Понеже пиесата отразяваше действителни събития, в първите й три варианта Хорис Гидънс страдаше от сифилис. Когато жена му Риджайна, която дълго е отказвала да го приеме в леглото си, открива това, тя пребоядисва една съборетина, използвана някога за жилище на робите, и го държи там до края на живота му, защото мисли, че той може да зарази децата. Бяха ми разказвали, че истинската Риджайна говорела с пяна на уста за изневярата на мъжа си, а после се смеела до припадък на собствените си думи. В деня на неговата смърт тя дори не се престорила на опечалена, ами излязла на езда по време на погребението. На пръв поглед всичко това пасваше добре в пиесата. Но не: животът бе твърде голям и твърде объркан и не се поддаваше на точно описание. Затуй сифилисът се превърна в сърдечна болест. И изхвърлих постройката за робите и дългите обяснения за първите дни от съвместния живот на Риджайна и Хорис.

Едва когато работех върху осмия вариант на пиесата, Хамът кимна одобрително и каза, че според него от нея може би ще излезе нещо, стига да махна тия „арабски бръщолевеници“. Още тогава разбирах, че остротата на критиката и студенината на похвалите му доставяха известно удоволствие. И още тогава аз, която съм невъздържана, се възхищавах от нежеланието му да разкроява нещата, да оправдава и успокоява — мен или когото и да било друг. Всичко това идваше от една честност, над която той просто трепереше, сякаш една само лъжа би окаляла целия му мир. И ако тази честност бе примесена с острота, това не ме засягаше особено, то не беше моя работа. У повечето хора се крие желанието да бъдат нашляпани сегиз-тогиз, но в повечето случаи то е неоснователно и безсмислено, както е безсмислено удоволствието от един бонбон. Дори когато зад това желание стоят разум и душевно равновесие, то пак е непристойно, но е безопасно, а често пъти може да бъде и полезно. За мен то беше полезно и аз го знаех.

Подборът на актьорите се оказа труден. Предложихме главната роля на Ина Клеър и Джудит Андерсън. И двете намериха благовиден предлог да откажат: ролята не извиквала съчувствие — нещо, от което всички актриси се страхуваха, преди тази мода да изживее времето си. Хърман Шумлин ме пита какво мисля за Талула Банкхед, но аз не бях я

гледала нито у нас, нито в Англия, където се бе прославила. Тя се беше завърнала в Ню Йорк в 1939 и след провал в две пиеси се беше омъжила за един красив глупчо, актьор на име Джон Емъри. Талула живееше в същия хотел, в който живеех и аз. Бях заспала, когато Хърман позвъни след първата си шестчасова среща с нея на горния етаж. Каза, че го боли глава и е изтощен от жизнеността на мис Банкхед, но според него щяла да ни свърши чудесна работа, само че в бъдеще той трябвало да избягва сцени като тази, на която току-що бил свидетел: актрисата била луда за нашата пиеса, толкова луда, че настояла да обсъждат въпроса, докато тя лежала в леглото с Джон Емъри и една бутилка. Шумлин се съмняваше, че това хрумване е било приятно на Емъри, но беше сигурен, че горкият Емъри е бил напълно неподготвен за репликата ѝ към самия него, когато Шумлин вече си тръгвал: „Почакайте за минутка, драги, само за минутка. Искам да ви покажа нещо“. И тя отхвърлила завивките, посочила към голия нещастен Емъри и каза: „Кажете ми само едно, драги, виждали ли сте някога такава голяма пишка?“. Не зная какво е отвърнал Хърман, но то сигурно я е задоволило, защото тази нощ горе нямаше кавга и не се случи нищо, което да предвещава какво ни чака.

В дневника ми все още стои един пасаж, написан няколко дни по-късно, в който се питам дали размера на мъжкия орган не занимава главно хомосексуалистите; ако нещата не са зле в друго отношение, съмнявам се дали този въпрос би вълнувал една жена. И почти сигурно е, че нито размерът, нито функцията са занимавали Талула — шокиращи приказки от този род просто са били модни по нейно време.

За мнозина именити люде е характерно, че не са в състояние да се оттеглят, когато са достигнали зенита си: в техни очи онова, което е печелило публиката някога, би трябвало винаги да я печели. През деветнайсетте и двайсетте години Талула беше най-предизвикателната актриса, но през 1939 някогашната ѝ дързост и дори безстрашие предизвикваха вече раздражение и досада. В светлината на икономическите бедствия, сполетели онези, които никога не са били галеници, животът на галениците на света на изкуството и на обществото изглеждаше отживял времето си. Нещата не се променят за един ден, годините на Депресията носеха много следи от старото, но влакът бе направил остър исторически завой и на този фон „елитът“, неговият начин на живот и нрави изпъкваха крещящи и неуместни.

През първите месеци след поставянето на пиесата Талула се представяше чудесно и пожъна напълно заслужен успех. Но беше тъжно да гледаш как дарованието запада и се превръща в циркаджийство — на сцената и в живота. Дълго преди смъртта си — това, струва ми се, започна с моята пиеса — тя взе да прахосва таланта си, за да забавлява педерастчетата, които идваха на всяка премиера да видят как тя доказва правотата на техните разбирания за жените. Когато се запознахме, не съзнавах напълно всичко това, но разбирах, че макар разликата ни да беше само пет години и макар да имахме сходен южняшки произход (нейният род бе от едно градче в Алабама близо до градчето на майка ми), нас ни делеше цяло поколение. За първи път осъзнах тази разлика, когато все още правехме репетиции, около една седмица преди пиесата да започне да се играе в Балтимор.

Талула, Хърман и аз вечеряхме в стария клуб на артистите и писателите. По едно време Талула извади две шишенца от чантата си, сложи ги на масата и като че ли ги забрави. Когато вече ставахме, за да се върнем на репетиция, тя взе едното шишенце и го надигна, за да си сложи капки в очите. После стана от масата, прибра шишенцата, поведе ни към вратата и изведнъж изписка така, че целият ресторант скочи. Хърман се втурна към нея, тя го отблъсна, завтекоха се и други хора, тя се насочи към вратата, но се поколеба и каза тихо, без да се обръща определено към някого:

— Сбъркала съм капките.

Хърман хукна към телефонната кабина, тя изкрещя след него, за да го спре, той ѝ викна, че ще търси лекар, тя му каза да си гледа работата и внезапно, сред виковете и суматохата ме грабна за ръката, помъкна ме към тоалетната и рече:

— Махни Хърман от този телефон. Сложила съм си кокаин в очите и нямам намерение да обяснявам това нито на лекари, нито на който и да било друг. И му кажи да си затваря устата, иначе няма да се върна на репетиция.

После седна на една маса и като се усмихваше на всеки, поръча си чаша уиски. Аз се промъкнах до телефона и казах на Хърман за кокаина. Той се приближи бавно към нея и каза:

— Остави това уиски и излизай!

Навън Хърман продължи:

— Тия номера не ми харесват. Първото представление ще се играе в уречения ден. И престани с твоите глупости!

Талула отвърна със сдържан театрален гняв:

— Аз съм човек със свободна професия. Не е твоя работа как се държа. И да не си посмял да ми говориш втори път по този начин!

Докато тя спираше едно такси, Хърман ѝ каза:

— Ако до половин час не дойдеш на репетиция, не се връщай изобщо.

Тя тръшна вратата на таксито, а ние с Хърман се върнахме в театъра и след десет минути Талула се появи на сцената.

За кокаина повече не стана дума до приема, който тя даде по случай премиерата в хотела си в Балтимор. Каква вечер беше това! От Вашингтон бяха дошли баща ѝ, председател на Камарата на представителите, и чичо ѝ, виден сенатор. Няколко дни преди това бе пристигнал Хамът, а след него — Дороти Паркър с мъжа си Алан Камбъл и Сара и Джералд Мърфи. Компанията, актьори и гости, бе твърде разнообразна и хората едва успяваха да се промъкват в помещението, което се оказа тясно. След време и след доста чаши стана шумно, сенаторът запя стари негърски песни и някаква песен от гражданската война, докато придирчивият Джералд Мърфи не го спря с думите:

— Великолепно! Но сега трябва да дадете малко отмора на нежните си гласни струни.

Талула седеше сред голяма група и произнасяше монолог — нейната представа за разговор. Аз се чувствах уморена, щеше ми се да се прибера в стаята си и, изглежда, съм се прозявала доста често, защото се опита да ме подразни с присъщия ѝ досаден начин, към който прибегваше, щом забележеше, че някой иска да я напусне. Един от келнерите, млад негър, сновеше напред-назад и разнасяше напитки и когато се приближи до нас, тя го попита с кого предпочита да спи — с нея или с мен. Той се вкамени от уплаха. Тя го придърпа към себе си и го целуна.

Казах на келнера:

— По-добре се махайте оттук. Тя се шегува, но все пак това е Мериленд.

Той забърза към вратата, Талула се спусна след него и пътем се опита да ме удари, а Хамът хукна след нея. Когато нещата се

уталожиха, тя обвини ръце около Хамът и обеща да му прости, защото оглупявала напълно пред красиви мъже. Хамът ѝ благодари за комплимента, но добави, че не обичал хора, които вземат опиати — когато бил детектив, от такива се страхувал повече, отколкото от убийци. Продължиха да разговарят на тази тема, но аз изгубих нишката, докато по едно време я чух да му крещи:

— Ти нищо не разбираш от тия работи. Казвам ти, че кокаинът не се превръща в навик, зная това, защото го вземам от години.

При моя продължителен смях тя отново се захвана с мен и тогава Джералд Мърфи каза, че най-спокойно ще се чувствам в леглото.

За нещастие моята стая беше в съседство и аз бях до пет сутринта. После се унесох в сън, но бях събудена от някаква кавга, която ставаше току зад леглото ми. Талула и една жена, която срещнах на приема — бивша нейна секретарка или нещо подобно, се караха: кой трябвало да плати данъка за общия доход и какво била направила тя с парите на Талула. (Доколкото си спомням, няколко години покъсно двете се съдиха.) Изкресях им през вратата, че искам да спя. Отвъд долетяха ругатни по мой адрес, след което двете настояха да отида при тях, за да пием. Казах им, че не ми се пие и попитах защо не отидат да се бият на покрива на хотела. Тогава една от тях взе да блъска по вратата ми, изглежда, с бутилка и след малко блъскането, съпроводено с кикот, се превърна в такт за „Америка, красивата“. Станах, облякох се и реших да ида да поседна в парка, но преди да изляза, разбих писалищния стол о вратата им.

На другия ден Талула беше проводила пратеници, за да се извинят от нейно име и да ме заведат на репетиция, но аз, заедно с Дороти, Алан, Сара и Джералд се заседях в ресторанта на хотела от десет сутринта, докато го затвориха в полунощ. Този ден бе един от най-приятните в живота ми. Караше ме на сън и ме изпълваше задоволство: отзивите за пиесата бяха възторжени, имахме достатъчно пиене и никой не говореше нито за пиесата, нито за театъра. Помня, че бях позадрямала на масата и ме сепна гласът на Джералд, който казваше:

— Това театърът не е лесна работа.

После се обади Дороти:

— Лили все избира най-трудния път. Защо не вземе да напише нещо подходящо за Харпо Маркс, а не за Талула?

Това бе последвано от дълга дискусия за генерал Шерман, който беше дядо на Сара Мърфи.

Във всяко изкуство добрите критици са малко, а в областта на съвременния театър те почти липсват. Интелигентните измежду тях не са достатъчно запознати с действияния театър, а посредствените гледат пиесите, сякаш гледат сутрешна тренировка на хиподрума. Така се получава доста обърквана картина. Един критик, който писа, че „Лисичета“ е кошмарна пиеса, по-късно я нарече американска класика, без да обясни защо е променил становището си.

В течение на много години „Ню Йорк таймс“ беше единственият вестник, чието гледище имаше значение за успеха на дадена пиеса. Вестникът не може да бъде виновен за това състояние на нещата, но то не допринася за утвърждаването на нови форми в театралното изкуство. А сега, при Клайв Барнс, положението стана още по-лошо: една благоприятна негова рецензия вече не гарантира успех, докато една отрицателна прави поразии. „Ню Йорк таймс“ разполагаше с дълга поредица от старателни, честни, но не и бележити критици. Уолтър Кър е, струва ми се, единственият, който напредваше и преуспяваше. А господин Барнс е първият от тази поредица, който се мъчеше да върви в крак с модерното, но подобно на повечето други не можеше да схване напълно къде се крие то.

Аз знаех много от достойнствата и недостатъците на „Лисичета“ още преди пиесата да започне да се играе. Обаче търсех, нуждаех се от интересен критически ум, който да ми каже нещо повече от това, което сама виждах. Но и похвалите, и критиките ми се струаха неубедителни и това, мисля, е една от причините, поради която големият успех на пиесата ме хвърли в бездействие и глупава депресия. Месеци наред след премиерата аз седях, пиех и се мъчех да си обясня какво съм искала да кажа и защо част от него се е изгубила.

Ставах все по-безпокойна, почти болнава и се ровех в случайните спомени, които съзнателно или полусъзнателно бяха вложени в основата на пиесата. Чрез Алигандра, младото момиче от пиесата, бях искала да се понадсмея над собствената си младежка високомерна невинност; бях искала да накарам хората да се посмеят на тъжния, слаб Бърди и да му съчувстват, но не и да ги накарам да

плачат; бях искала публиката да види част от себе си в алчните за пари Хъбардови, а не да ги мисли за злодеи, с които тя няма нищо общо.

По майчина линия бях свързана с род на банкери и търговци на едро от Алабама и някогашните неделни вечери биваха многолюдни — четири сестри и трима братя от поколението на баба ми, техните деца и неколцина братовчеди и братовчедки на моя възраст. Тези вечери траеха дълго, по-възрастните се разгорещяваха и се смееха, разказвайки кой на кого какъв номер погодил, кой от добрите негри се съгласил на трийсет процентен дял от събраната от него памукова реколта и кой от лошите се повъзпротивил, кой от новите съдружници бил надхитрен, какви изгоди е донесла годината от бизнеса на Юг, позанемарен заради печалбите от Севера, към които те имали благоразумието да се насочат.

Когато бях на четиринайсет години — тогава бях изпаднала в един от многото си религиозни периоди, — изкрещях през неделната трапеза на една от сестрите на баба ми:

— Лицето ти е като шпатула, за да можеш да ровиш в тинята за пари. Дано бог ти прости.

Тя стана, обиколи масата и ме цапна със салфетката си.

— Някой ден ще ти го върна, освен ако всевишният не ми помогне да овладее злия дух на отмъщението — казах аз и избягах от стаята, а кротката ми майка се разплака.

Но по-късно същата вечер тя почука на заключената ми врата и ме подкани да изляза, за да съм хапнела гълъб за вечеря. Баща ми беше в Ню Йорк, обаче, очевидно уведомен за драмата от майка ми, ми писа, че се надявал да бъде достатъчно благоразумна и да не отмъщявам на лелята, докато не стана висока и здрава, колкото нея.

Няколко години по-късно, след като думата „шпатула“ вече не ми беше интересна, настъпи промяна, която и сега не мога да си обясня: започнах да си мисля, че алчността и обичайният ѝ спътник измамата са не само грозни, но и комични и взеха да ми харесват семейните вечери, на които се говореше кой на кого какъв номер погодил. С особено нетърпение очаквах събирането — два пъти годишно, — на което сестрите и братята теглеха жребий за „диаманта“, оставен почти преди трийсет години в имението на прабаба ми. Понякога те използваша ивица вестник, за да определят печелившия, други път хвърляха ези-тура, а веднъж допуснаха и мен да участвам и аз

трябваше да избира някоя цифра от едно до осем; който познаеше, той щеше да получи диаманта. Ала доколкото ми е известно, никой никога не успя да се добере до него. Едва обявен печелившия, някой започваше да роптае, друг бързаше да го успокои, а трети се заемаше с главното събитие на деня: повдигаше обвинение в измама. Ивицата вестник, монетата, цифрата — всичко това бе предварително нагласено и подсторено. Щура смехория. А най-смешното беше, че роднините от поколението на майка ми седяха преbledнели, понякога със сълзи на очи, ужасени от това, което ставаше, и завиждаха на енергията на родителите си, полусъзнавайки, че те бяха съкрушени души, които виждаха несъвършенствата на света, но така стръвно се стремяха да получат наследството, че не протестираха.

Бях около осемнайсетгодишна, когато чичо Джейк, брат на баба ми, взе думата на една вечеря, за да разкаже как той и съдружникът му закупили цяла улица бордеи в централната част на Ню Йорк. По време на обедната почивка, когато подписвали договора за съдружие, той махнал всички клозетни чинии от закупените сгради и ги продал за петдесет долара.

— Но какво ще правят без клозетни чинии бедните хора, които живеят там? — попита една от племенничките на майка ми.

— Позволи ми да отговоря нагледно на въпроса ти — каза Джейк. — Ела с мен до банята, където аз ще изпразня червата си, и сама ще видиш как бедняците вършат това.

Когато той протегна ръка, за да я поведе към това представление, братовчедка ми, все болнава, се разплака на глас. Тогава майка й я смъмри:

— Върви веднага с чичо си Джейк! Що за неуважение!

Всичко това, струва ми се, представляваше гневната комедия, която исках да съчетая с драма.

А гневната комедия избра друг път. Докато се играеше „Лисичета“, за първи път се сблъсках с гоненията срещу червените, които по-късно превърнаха живота ми в хаос и ме разориха.

Испанската гражданска война — бях ходила в Испания по време на войната — достигна трагичния ден на Франковата победа и мнозина републиканци се оказаха в Интербригадата. Някои от тях бяха мои приятели, а други само знаех. Животът на тези хора бе в опасност. Ние изпратихме всичките пари, с които разполагахме или можахме да

съберем, и търсехме начини да изпратим бързо още средства. Така с Хърман Шумлин решихме да попитаме актьорите, които играеха в „Лисичета“, съгласни ли са да изнесем едно благотворително представление в полза на бежанците от Испания. Талула и другите от състава, макар и любезно, отказаха, което си беше тяхно право, и за благотворителни представления повече не стана дума. Този въпрос се повдигна отново едва когато русите влязоха във Финландия.

През 1937 година бях за две седмици в Хелзинки и всеки ден трябваше да извърщам глава от огромните плакати с образа на Хитлер, разлепени по стената на моя хотел. Една вечер един от нашите олимпийци, човек от фински произход, ме заведе на голям митинг на привърженици на Хитлер и се зае да ми превежда техните хвалебствени речи. Но за вдигнатите ръце, кресливите възгласи и „Хорст весел“ не се нуждаех от преводач.

Финландският посланик във Вашингтон, красив, обаятелен мъж, се беше запознал с Талула на един прием. На другия ден след запознанството им Талула оповести, че ще бъде изнесено благотворително представление на „Лисичета“ в полза на финландските бежанци. А на следния ден ние с Шумлин оповестихме, че такова представление няма да има. Не помня вече дали обяснихме, че когато се отнасяше за Испания, подобно представление ни беше отказано, но много добре си спомням, че това, което отначало беше само една театрална междуособица, се превърна в политическа атака: трябваше да се създаде впечатление, че ние одобряваме нашествието във Финландия, отказваме да подпомогнем истинските демократи и следователно самите ние сме опасни комунисти. Аз за първи път се сблъсках с такива машинации и никак не можех да се досетя, че изявленията на Талула пред печата, по-обиграни от нашите и повече „в крак с времето“, се подготвяха от опитния в тия дела посланик. При все че нейният гняв — тя често проявяваше праведност, характерна за застаряваща грешница — веднъж предизвикан, не се нуждаеше от подготовка и издържаше срещу всякаква логика. На мен пък никой не е успял да ми се наложи, когато съм чувствала, че с мен са постъпили несправедливо. Истината е, че всяка несправедливост ме хвърля в смут — отначало просто не ми се вярва, после се вцепенявам, после тя не излиза от ума ми и накрая се изпълвам с увереност като Великия

инквизитор, че бог иска от мен, праведната и святата, да се вдигна срещу неправдата. Ама че двойка бяхме с Талула в онези дни!

И тъй не си проговорихме с нея близо трийсет години. После я срещнах на един прием и неочаквано за самата мен казах:

— Може би е време поне да се поздравим.

Лицето ѝ, белязано от годините на физически и душевни удари, остана безизразно.

— Аз съм Лилиан Хелман — казах и Талула се хвърли към мен с писък от най-сърдечни приветствия и водопад от целувки.

През първия половин час тази среща ми беше приятна. Но помирението може да бъде толкова шумно, колкото и кавгите, довели до него.

Единствено двата дневника, писани към края на 1938, могат да ме убедят сега, че първоизточникът на „Страж на Рейн“ е Хенри Джеймс, въпреки че носените от вятъра семена, техните неизбродни пътища, техните кръстосвания и мутации не са нещо ново за писателите и дори те карат да се надяваш, че и собствените ти семена ще се разнесат и ще попаднат на тези, които идват след теб.

Връщах се с колата във фермата и се мъчех да не слушам шума, който идваше от двата коша с патки, и тъкмо тогава се замислих за „Американецът“ и „Европейците“ на Хенри Джеймс. Много скоро след неговата смърт Съединените щати се бяха превърнали в господстваща държава не само що се отнася до пари и власт, но и в това, че налагаха на други един морал, предназначен отчасти да прикрие собственото им себелюбие. Нова американска игра ли беше това, или ние бяхме я научили от англичаните, изобретили я, за да държат в подчинение низшите класи? В черквата, вкъщи и в университета ние все още говорим като закъснели последователи на Кромвел, но колкото повече забелязваме безпорядъка и корупцията у нас, толкова по-упорито твърдим, че нацията ни е чиста и неопетнена.

След като Хитлер завзе властта през трийсетте години, много европейци се преселиха в щатите. Почти никой не ги питаше за миналото им или за сегашните им убеждения, защото ние предварително бяхме приели, че те бягаха било поради страх от преследвания, било за да издигнат смел протестен глас. Смятахме ги за

едни от нас. И на мен ми беше нужно много време, за да открия, че мнозина от тях имаха по-особени жития и че хората, които ги бяха приели в домовете си или бяха гарантирали за тях, познаваха изцяло тяхното минало. Оказа се, че двамина от може би осем-девет, с които се бях запознала, бяха емигрирали по съвсем неочаквани причини: в единия случай дядото искал да запази ценната си картинна сбирка от новите варвари, които вдигаха застрашителна врява срещу съвременната живопис; в другия подкупът не бе успял да скрие някогашната еврейска вяра въпреки извършеното още през деветнайсетия век Покръстване. Аз имах някаква далечна родствена връзка с това семейство и когато попитах какво вярно има в това, синът не ми проговори повече. А след няколко седмици получих писмо от майката, в което тя изразяваше изненадата се, че някои евреи в Америка изтъквали кръвна връзка с нейния род, когато те нямали „нито законно, нито морално право“ да постъпват така. Тъй като не бях застрашена от нищо, няхах право да изпитвам озлобление срещу такива хора, а го изпитвах, но пък по това време — 1938, вече бях преминала през живота и смъртта на приятелката ми Джулия, бях ходила в Испания през Гражданската война и се бях вълнувала от хората, готови да умрат за това, в което вярваха.

Исках да напиша пиеса за добрите, либерални американци, чийто живот щеше да бъде разтърсен от европейците, от един свят, в който фашистите се бяха наложили, защото старите ценности отдавна бяха мъртви. Избрах за място на действието един градец в Охайо. Но нищо не излезе от това. После, една нощ, събуждайки се от дълъг сън, понесъл ме из лондонските улици, разбрах, че упорито съм се връщала към хората и мястото на „Бъдни дни“. Сънят дотолкова ме беше завладял, че един месец не писах и започнах отново едва когато открих корените му; тогава пренесох мястото на действието във Вашингтон, в къщата на богатско либерално семейство, на което предстоеше да се срещне със зетя, немски антифашист, воювал в Испания. Той, разбира се, беше разновидност на Джулия.

Сънят ме беше върнал към една вечер в Лондон през 1936, когато по телефона ми се обади прочутата Марго Аскуит. Дотогава не бях срещала лейди Аскуит, но помня, че Дороти Паркър пишеше по повод на нейната „Автобиография“: „Аферата между Марго Аскуит и Марго Аскуит ще остане като една от най-красивите любовни истории в

литературата“. Лейди Аскуит ми каза, че романистът Чарлс Морган искал да се запознае с мен, и ме покани на вечеря. Това бе една необикновена вечер. От мига, в който икономът отвори вратата на Бейкър стрийт и възкликна: „О, вие сте дяволски млада“, аз имах чувството, че плувам в бурни води и трябва да драскам здравата, за да достигна отново брега.

На вечерята присъстваха лейди Аскуит, синът ѝ Антъни, един филмов режисьор, дъщеря ѝ Елизабет, принцеса Бибеско и съпругът ѝ, румънският принц Антоан Бибеско. Принцесата бе написала няколко книги и много ми се искаше да поговоря с нея, тъй като по това време се отнасях с дълбоко уважение към женските произведения, в които обикновено звучаха нежните обертонове на тъгата. Чарлс Морган го нямаше и лейди Аскуит дори се учуди, че съм очаквала да го видя тук, но по средата на вечерята дойде и седна до мен много висок млад мъж, чието име така и не разбрах поради захаросания му английски, обаче чух да се споменават някакви негови братовчеди от кралски произход.

Тони Аскуит беше изключително приятен, но майка му се мръщеше насреща ми, сякаш не разбираше какво търся тук, а принц Бибеско, доколкото си спомням, не отрони дума. Прислугата беше многобройна, а разговорът — мудар; човек имаше чувството, че всички са болни, и когато Бибеско стана, бутна настрана чинията си и каза, че ще ни чака на горния етаж, приех това за деликатен начин да избегне безвкусната храна.

Когато оставихме следяститея — този навик на английската висша класа да затиска безвкусното с още по-безвкусно, — присъединихме се към принца в една малка стая до приемната. Голяма маса за покер с купчини чипове върху нея изпълваше стаята. Бибеско не вдигна очи от играта, която сам разиграваше. Лейди Аскуит каза, че я чака заседание на една парламентарна комисия, сбогува се с мен, като ме нарече госпожа Дилман, и ни остави да гледаме как принцът играе сам. След като третата му игра излезе много сполучлива, той ме поглади по рамото и попита дали играя покер.

— Да, обичам тази игра — отвърнах аз.

— Аз също — каза той, — но вече играя много рядко и съм загубил навика.

Джентълменът с полукралски произход се покашля, но аз взех това за сигнал, че в стаята влизат господин и госпожа Еди-кои си.

След няколко минути всички седнахме на покер. Само принцеса Бибеско не играеше и четеше нещо в съседната стая. През първия половин час от играта съпругът ѝ си правеше шеги, обяснявайки как се цепели картите и в каква посока се раздавали, после извади флош, след това фул и към полунощ аз вече бях изгубила близо триста лири, а полукралската особа — над петстотин. Не помия какво стана с двамата непознати, но мисля, че те изгубиха или спечелиха много малко, макар мъжът да кихаше доста често. Додето се усетих, че загубата ми далеч не отговаря на кесията, бях научила, че Бибеско е румънският посланик във Вашингтон и редовно участва в игрите, устройвани от вицепрезидента Чарлс Къртис, прочут покерджия. И бях чула достатъчно, за да разбера, че към мен ги беше привлякла не литературната ми слава, а едно съобщение в „Ню Йорк Хералд Трибюн“, в което се казваше, че момчетата от прочутия нюйоркски покер клуб „Ганатопсис“ възнамерявали да ме поканят за член, но в крайна сметка решили, че членството на една жена в клуба ще създаде лош прецедент. Това бе потвърдено от роднината на кралския двор, който ме откара до хотела с мощната си спортна кола. Той беше възхитителен, когато хем натъжен, хем развеселен ми обясняваше, че бил слаб играч и все се заклевал да не участва в игри с такива високи залози, но щом го поканели веднага се съгласявал. Тази игра на покер занимаваше съзнанието ми дълги години след това, докато започна да ми се струва, че вечерята, Бибеско и самата лейди Аскуит бяха персонажи, които при второто действие седяха в приемната, понеже сценичните работници бяха забравили да им кажат, че сцената се е преместила до ръба на вулканичен кратер.

„Страж на Рейн“ беше едно приятно изживяване. Има пиеси, които, независимо от достойнствата им, се появяват в необходимия момент, а в театъра и киното този момент е много съществен. Още от първата репетиция всичко потръгна. Актьорите бяха много трудолюбиви и мили хора, с изключение на Пол Лукас, най-способния от тях; но неговите щуротии бяха открити и смешни. (Той ми каза, че бил доверен последовател на унгарския комунист Бела Кун и една седмица преди падането на Кун се присъединил към неговите врагове. Сега той не виждаше нищо неестествено в това, да играе ролята на всеотдаен антифашист.) Джон Лодж, тогава актьор, а по-късно наш посланик в Испания (когато Дороти Паркър разбра за назначаването

му на дипломатически пост, каза: „Лили, нека като добри патриоти се наловим за ръце и се издавим“) остана изумен, когато разбра, че Пол го мами на тенис, а Ерик Робъртс, който играеше дванайсетгодишния син на Пол, дотолкова го ненавиждаше, че или се налапваше с чесън, преди да седне в скута на Пол, или си намазваше косата със зловонно китово масло. Спомням си за всичко това с удоволствие, макар дневникът да ми казва, че по това време сме имали с Шумлин обичайните кавги.

Премиерата на „Страж на Рейн“ в Балтимор мина много успешно и ми даде възможност да се видя с медика историк д-р Хенри Сигерист. Той беше един от героите на моя живот: специалист в медицината, който беше начетен и в много други области; радикал в политическо отношение и изкусен готвач, на чиято оценка често пъти разчитаха професионални дегустатори на чай и вино; човек с твърд характер и същевременно благ; човек тъжен, който не се оплакваше. И много умен политически наблюдател: предусетил какво предстои, беше напуснал Лайпцигския университет две години преди Хитлер да дойде на власт, а няколко години преди Джо Макарти да достигне апогея си, когато всички ние все още смятахме Макарти за палячо, Сигерист напусна университета „Джон Хопкинс“ и се прибра в родната си Швейцария.

В навечерието на заминаването си от Америка той ни дойде на гости във фермата в Плезантвил и заедно с приятеля ни Грегъри Зилборг стотви знаменита, много сложна гозба, и всички ядохме и пихме до насита и се радвахме един на друг.

След това се видяхме със Сигерист само още един път в 1953, когато си уредихме среща в Милано, защото той беше убеден, че ако отидех да гостувам на него и на жена му в Швейцария, Макарти щеше да използва против мен това обстоятелство (предишната година ме бяха викали пред Комисията за разследване на антиамериканската дейност, а същата година бях получила призовка да се явя на съд като обвиняема, но делото не се състоя).

В Милано прекарахме един чудесен ден. Някога Хенри бе учил в този град и сега му доставяше удоволствие да ми го покаже. Ходихме с колата до един отдалечен манастир със забележителни стари стенописи, където абатът и двамата стари свещеници явно се прекланяха пред този марксист и атеист; после отидохме до малък,

кацнал върху хълм замък, чиято млада собственица имаше платно от Каналето, което Хенри искаше да види още веднъж, и двамата разговаряха за дядо ѝ и баба ѝ; обядвахме и вечеряхме в малки уютни ресторанчета, чиито съдържатели познаваха Хенри и отказваха да им плати, а единият го помоли да си каже мнението за някакво ново вино; разгледахме грозната Миланска катедрала и той ми обясни разликата в развитието на северната и южната католическа църква; на сбогуване ми каза, че не е добре със здравето и ме покани да дойда в близко време пак, защото не му оставали много години да се вижда с приятелите си.

Той почина навреме, както бе вършил и всичко друго.

Единственото дете цял живот се съмнява в проявяваните към него добри чувства, дори в онези, които неведнъж са били доказани, затова година след година си казвах, че Сигерист е бил любезен и мил с мен, но аз не съм отишла да го видя, понеже съм се чувствала ненужна и излишна. И съзнах суетата зад привидната ми липса на суетност едва когато дъщеря му публикува част от неговия дневник, в който има доказателство за отношението му към мен. Всеки човек е предпазен от някаква глупост и аз съм предпазена от глупостта да обръщам внимание на това, което другите мислят за мен. Но дотолкова се интересувах от мнението на този забележителен човек, че изрязах от книгата пасажите, отнасящи се за мен, сложих ги в рамка и ги прибрах в касата.

Вчера, деветнайсет години по-късно, докато стоях на погребението на Едмънд Уилсън в Уелфлийтското гробище, сетих се за Хенри Сигерист и си обясних защо. Тези двама души, толкова различни по темперамент, по интереси и убеждения, единият — истински европейец, а другият — истински американец, си приличаха по всеобхватната си мисъл, рядка във времето на тясната специализация, приличаха си по характерното за миналия век убеждение, че широката култура — това е приложно любопитство. Спомних си как веднъж разказах на Едмънд, че съм попитала Сигерист дали е вярно, че знае тринайсет езика, и той беше отвърнал: „Не, не. Зная само девет. На други три мога само да чета, но не умея да кажа повече от едно изречение, и то не много правилно“. При тези думи Едмънд се усмихна, но след няколко минути ми съобщи, че учи

унгарски и аз разбрах, че разказаното от мен бе запалило у него съревнователния дух и бе го накарало да отмята на пръсти.

„Страж на Рейн“ е единствената ми пиеса, от която се получи едно цяло, сякаш бях заснела с поглед един пейзаж, без да преобразявам дърветата или менливите цветове на листата им. За мен всичките ми останали творби са накъсани, лов в открито поле, при който се стреля с различни пушки и се върви по дирята, но без ясна видимост и макар ловецът да се натоварва с дивеч, накрая остава с празни ръце, защото при препъването и лутането го е разпилял. Ала при тази пиеса за първи и последен път самата творба, актьорите, репетициите, успехът ѝ и дори трудностите, които вече съм забравила, съставляват едно приятно, изгубило се в миналото цяло. Истинските спомени от онова време не са за пиесата, а за хората, които в съзнанието си свързвам с нея. Един от тях беше президентът Рузвелт.

В онези дни бе обичайно всяка година да се избира някоя пиеса за галапредставление пред президента в полза на фонда за болните от детски паралич. Когато се получи покана да представим „Страж на Рейн“ във Вашингтон една неделя вечер в началото на 1912, това означаваше, че за първи път след обявяването на войната президентът Рузвелт щеше да се появи на публично място.

Джон Лодж беше морски офицер от запаса, комуто предстоеше да бъде мобилизиран, и през по-голямата част от пътуването с влака от Ню Йорк до Вашингтон ние се занимавахме с въпроса как да се облече той за приема в Белия дом след представлението. На едни им се струваше, че е рано да сложи военна униформа; други твърдяха, че обикновено вечерно облекло не е особено подходящо за потомъка на един знатен род, който щеше да служи на родината и може би да умре за нея. Като средно положение му предложих да се появи с червена лента през рамо и сабя, но Джон, комуто това хрумване явно допадна, каза, че ще е невъзможно да се намерят в неделен ден такива атрибути.

Докато актьорите репетираха със светлинните сигнали и изпробваха акустиката на театъра, аз успях да убедя един от ръководителите на театъра да се обади на един приятел, който работеше в реквизитен склад, и да му предложи петдесет долара, ако може да намери сабя и широка червена лента. След два-три часа вече гладех зад сцената вехтата изпомачкана лента и подрънквах със сабята. Това предизвика такъв смях, че Джон, който с такава радост бе

възприел идеята, сега се раздражни и упорито отказа да носи сабята. Това ми развали настроението и то се подобри едва когато президентът Рузвелт влезе в театъра. Изразителната му хубава глава излъчваше такава интелигентност и увереност, че инвалидната количка, в която седеше, изглеждаше не затруднение, а просто интересен начин за придвижване.

На вечерята Рузвелт си спомни, че веднъж го бях посетила в Уорм спрингс по една случайност в същия ден, в който при него беше дошъл и Хюей Лонг. Поговорихме за Лонг и за моята родна Луизиана, но той повече се интересуваше — няколко пъти ме попита за това — кога съм написала „Страж на Рейн“. Когато му казах, че съм я започнала година и половина преди войната, той поклати глава и се учуди защо юристът Морис Ернст му е казал, че до такава степен съм се противопоставяла на войната, та съм платила на съмишлениците си комунисти, за да поставят пикети около Белия дом в навечерието на нападението на Германия срещу Съветския съюз. Отговорих, че не зная защо и как господин Ернст е измислил тази глупост, но че неговото семейство отдавна има делови отношения с майчиния ми род, което само по себе си не говори добре за когото и да било. Мистър Рузвелт се разсмя и каза, че с удоволствие ще предаде тези мои думи на господин Ернст.

Ала историята за моя пръст в пикетите остана и често биваше повтаряна, когато „гонението на вещици“ достигна ураганна сила. По същото време рухнаха и някои от приятните спомени около „Страж на Рейн“: Лукас, който някога говореше така възторжено за пиесата, даде, гонен от страх, едно крайно недостойно интервю за някакъв вестник, а Лусил Уотсън, забележителна актриса, промени чувствата си към мен, засвидетелствани и писмено, когато дойде да играе в „Есенната градина“. Тя репетира три дни. На четвъртия изчезна. Беше казала на един от актьорите, че вероятно би могла да се погоди с мен, защото аз съм била „еврейка, израснала в саксия“, но не можела да се погоди с режисьора Харолд Клърман, защото той бил „чисто и просто евреин“. Урокът, който човек най-трудно научава в театъра, е да не приема прекалено сериозно никого.

Войната донесе резки промени в света и може би тъкмо затова оставаха незабелязани промените в дребните, по-странични неща. Сега, като хвърлям поглед назад, си мисля, че много от приятните

лудории и смехории на театъра бяха изчезнали, защото театърът, както и всичко останало в страната, бе станал скъп, прекалено прилежен и консервативен. Хора като Талула и Лукас се възприемаха трудно, но те принадлежаха на едно време, което повече ми харесваше. Каквато и да е причината за това, картините от периода след туй време, които пазя в мисления си взор, са откъслечни и би било безпредметно и недостовечно да ги поставям в някакъв ред, прибъгвайки до стари бележки или до спомените на други хора. Колкото до пиесите, които последваха този период, картините са налице, но повечето от тях представляват детайли, които естествено са част от цялото, обаче сега стоят сами за себе си.

От „Поривите на вятъра“ не ми е останало почти нищо, освен спомена за великолепия стар актьор Дъдли Дигес, който, докато се играеше пиесата, пристигаше всяка вечер в седем и половина, за да се срещне с Монтгомъри Клифт, надарен, но още неопитен млад актьор, комуто за първи път бе поверена голяма роля. Докато не удареше вторият звън преди вдигането на завесата, двамата седяха на сцената и се занимаваха с някой откъс от Шекспир, Ибсен или Чехов, или пък с някое стихотворение — изобщо, с каквото и да бе избрал Дигес, за да обучава Монти. Двамата бяха просто ненагледни и аз добих навика да ходя в театъра по няколко пъти седмично само за да стоя зад кулисите и да наблюдавам красивите отношения между всеотдайния старец и всеотдайния младеж. След като пиесата престана да се играе, почти не успях да се видя с Клифт, но през следващите години, повечето нещастни, както узнах, за него, той често ми се обаждаше някъде отдалеч по телефона и ние все си уреждахме среща, която все не се осъществяваше, но неизменно разговаряхме за Дъдли Дигес, който почина няколко години след „Поривите на вятъра“.

Винаги съм виждала „Лисичета“ като трилогия, защото бях попаднала в средата на жизненото поприще на Хъбардови и исках да го продължа. Но през 1946 реших, че ще е по-добре да се върна към тяхната младост, към майка им и баща им, към времето на Гражданската война. Вярвах да мога да изясня, че съм замислила

първата пиеса като един вид сатира. Опитах се да сторя това с „Другия край на гората“, но това, което за мен бе смешно и шокиращо, за критиците се оказа сухоежбина; това, което за мен бе язвително, за тях се оказа тъжно, затрогващо или заплетено и мелодраматично. Може би, както писа един критик, аз разбивам сцената на пух и прах, без да съзнавам това. Във всеки случай достави ми удоволствие да режисирам пиесата не защото имах такова желание, а защото ми беше омръзнало да се карам и да търся подходящ режисьор. Свърших добра работа, струва ми се, толкова добра, че изпаднах в заблудата да се мисля за режисьор, грешка, която щях да открия няколко години по-късно. Но и досега се радвам, че открих едно никому неизвестно момиче, Патриша Нийл, което пред очите ми израсна като добра актриса и изключителна жена.

За „Монсера“, която бях адаптирала от френската пиеса на Еманюел Роблес, не само подбрах състава с погрешното убеждение, че добрите актьори могат да играят всичко, но я и режисирах неуверено и страхливо, наплашена от Емлин Уилямс, английският актьор и писател, който играеше главната роля. Не обвинявам господин Уилямс за лошото му мнение за мен, макар той да го показваше по такъв начин, че оказваше зловредно влияние върху актьорите, а отгук и върху пиесата. Още от първите репетиции той трябва да е разбрал, че боязънта заразява и поражява всичко, до което се докосне. В театъра е най-добре да действаш самоуверено, колкото и малко основание да имаш за това. Режисьорството е особена, скъпоценна дарба, която обаче е достигнала сегашните си възможности само и главно в комедията и мюзикъла. Малко са драмите, които могат да издържат срещу друг един дързък талант дори когато той е по-голям от таланта на автора. Киното се е доближило до разрешаването на този проблем: сега режисьорът и писателят са често пъти едно и също лице или двама души, които сякаш действат като един. Но в театъра драмата, дори най-простата и скучна, е все още деликатен, нерешен въпрос между автор, режисьор и актьори.

* * *

Много писатели работят най-добре, когато имат неприятности: безпаричие, студ навън и вътре, дори болест и опасност от смърт. Но аз винаги съм знаела, че струпат ли ми се главоболия, трябва да ги преодоля незабавно и да действам бързо, при все че бързината е празноглава и понякога опустошителна. За такива нетърпеливи хора е нужно спокойствие за усилена работа — човъркане с дни и месеци, това им дай.

В такъв период писах „Есенната градина“. Бях вече зряла, живеях на фермата, която най-сетне вървеше благополучно, и знаех, че съм намерила най-доброто място за живеене, където можех да прекарам до края на живота си. И Хамът, и аз печелехме много пари — какво удоволствие! — не се интересувахме къде отиват. Свързваха ни близо двацет години, някои от тях лоши, други злощастни, но сега и двамата бяхме престанали да прием и възбудата от първите ни съвременни години бе улегнала в страстна привързаност, тъй неочаквана и за двамата ни, че станяхме свенливи и внимателни един към друг като деца, които се ухажват. Без да си го казваме, знаехме, че сме оцелели заради едно, най-хубавото — радостта един от друг.

Аз изгарях от нетърпение да чуя какво мисли той за новините в сутрешния вестник, за някоя книга, за някой наш току-що отишъл си гост, за днешния лов на птици и зайци, за едночасовата разходка из гората. И не познавам в живота си човек, който толкова много да е държал да стоя до него в стаята, да разговаряме досред нощ и да стане пръв сутринта. За мен това комай бе най-хубавото време и безсъмнено най-хубавото в съвместния ни живот. Сега си мисля, че дълбоко в себе си сме усещали, че трябва да го направим хубаво, защото то щеше да свърши — имаше признаци за това, сянката на Джо Макарти вече бе надвиснала над страната. Една година по-късно Хамът отиде в затвора; след две мястото, където възнамерявах да живея до края на живота си, трябваше да бъде продадено; след три-четири и двамата нямахме никакви пари; всичко това можеше все пак да се понесе, но най-лошото бе, че смъртта дебнеше Хамът на всяка крачка. И ако подушвахме бъдещето, добре че бяхме достатъчно благоразумни да не говорим за него.

Много пъти съм писала за одобрението, с което Даш посрещна „Есенната градина“. Дори в тази минута се чувам как се смея на ожесточението и яда, с които той произнасяше похвалите си, сякаш

ненавиждаше собствените си думи, сякаш те го смущаваха. И винаги бе готов да защитава пиесата — нещо, което преди не бе правил за моя или своя творба, — ако някой се изкажеше критично за нея. Малко след поставянето ѝ един ден бързах радостна към дома, за да му кажа, че Норман Мейлър се е произнесъл одобрително за нея. Норман беше казал, че пиесата е много хубава и би могла да бъде отлична, ако не съм загубила дързостта си.

— Всекиму се случва да изгуби дързост — сопна се Даш. — А ти почти не си я изгубила и това е важното, той това трябваше да ти каже.

През 1955 закъсах за пари. Уви, не мога да си кажа, че затова адаптирах „Чучулигата“ на Жан Ануи. Не парите бяха причината: имах желанието да върша безобразия, а причината за безобразието все още съществува, такава, каквато е записана върху менюто на хотел „Риц“ в Лондон.

Моят продуцент Кърмит Блумгардън беше откупил пиесата и искаше от мен да направя нова адаптация. Заминах за Лондон, за да видя адаптацията на Кристофър Фрай, но тя не ми хареса и пратих телеграма на Кърмит, че тая работа не е по вкуса ми. После отидох на обед в „Риц“ с д-р Ван Льовен, литературния агент на Ануи. Приятно ми беше да се запозная с един доктор — литературен агент, след като само веднъж преди това бях чувала за подобен случай — д-р Милтън Бендър, бивш зъболекар, който може би по-добре вършеше новата си работа. И тъй, казах на Ван Льовен:

— Съжалявам, докторе, но тази пиеса като че ли не е за мен. Аз...

— Ние, господин Ануи и аз — каза докторът, — се отнасяме с най-голямо уважение към вашето дарование, госпожице Хелман, но „Чучулигата“ е родена от една поетична душа и следователно трябва да бъде адаптирана от поет.

— Поет — изрекох аз, — *поет?*

— Ние се отнасяме с най-голямо уважение към вашето дарование, госпожице Хелман, но...

— Вие сте прав. Аз не съм поет.

— Точно така — каза той. — Вие сте една почтена дама, към чието дарование ние...

— Обаче на вас не ви е нужен поет. Нужен ви е Джордж Бърнард Шоу, но той е мъртъв.

— Шоу не беше поет — отсече докторът. — Мисля, че и той не би могъл да адаптира както трябва тази пиеса.

След като написах споменатата бележка върху менюто и се замислих за чужденците, казах:

— Шоу написа великолепна пиеса за Жана д'Арк без всички тия сапунено-мехурени славословия на господин Ануи.

— Господин Ануи е поет — настоя докторът.

— Възможно е, но не и на френски език — разсмях се аз и се засрамах от себе си.

Не помня колко време му трябваше на Блумгардън, за да ме отклони от разговора с доктора, но когато най-после се съгласих да се заема с пиесата, бях убедена, че Жана е първото в историята съвременно момиче с призвание в живота, непривлекателно, ако се съди от начина, по който се справяше с мъжете, излязло направо от някое женско списание. Прекрасното в тази история, както Шоу го беше видял, се криеше в чудодейната самоувереност, която, противно на всякакъв разум и логика, хвърляше в бой разгромените воители, караше благочестивата девойка да се отрече от църквата си и водеше до ужасната смърт, с която и до ден-днешен се съизмерваме, щом само се спомене името Жана д'Арк.

И тъй, за добро или лошо съкратих пиесата, изрязах сравненията с немското нашествие във Франция по време на Втората световна война и платената на френския дух дан. Съмнявах се в този френски дух и ако мълвата за Ануи съдържа някаква истина, той също е имал такива съмнения; не ми харесаха и изкуствените гълъби, които трябваше да летят над публиката, за да изразят литналия нагоре дух на Жана д'Арк, победата на идеализма, или просто да подсказат, че пиесата свършва. А великолепната, естествена игра на Джули Харис допринесе за първия успех на господин Ануи в Америка, което вероятно е и причината той и докторът да не се обаждат повече, макар да приеха без възражения всички печалби.

За всяка работа е нужна увереност, макар и престорена, но особено необходима е тя в театъра, където плахостта и колебливостта напомнят разкапване и са заразителни и действат разлагащо и на другите боязливци. Сега си мисля, че раздялата ми с театъра започна с постановката на „Кандид“, оперета с музика от Ленард Бърнстейн и текст от Ричард Уилбър. (До раздялата имаше още две пиеси, но аз изобщо бавно се разделям с всяко нещо.)

Мога да обясня как моята инсценировка се превърна от сполучлива в несполучлива, но всяко такова обяснение ще бъде объркано, пълно с онези жалки, дребни оплаквания и обвинения, които нищо не означават за никого, освен за онзи, от когото произтичат. Не бях свикнала на сътрудничество, с течение на времето все по-старателно се пазех от всякакви кавги и понеже сега работех с хора, които бяха по-добре запознати от мен с музикалния театър, приемах съвети и правех промени, като при това се мъчех да ги правя с непосилна за мен бързина.

На всичко това можех да махна с ръка и така и правех. Увереността ми рухна по друга причина: разбрах, че ни очаква беда още в деня, в който актьорите за първи път четеха и пяха ролите си. Разбрах го, казах го и въпреки това седях уплашена, бясна вътрешно, а външно смирена пред големия талант на Ленард Бърнстейн, който разбираше от музика, и на Тайроун Гътри, режисьорът, който разбираше от този род театър. А жената постановчик не разбираше нищо нито от едното, нито от другото.

След приятния и обнадеждаващ период на работа с Лени и Ричард Уилбър всичко това, от репетициите до последното представление на „Кандид“ — а и възстановяването ѝ години по-късно, през 1972, в центъра „Кенеди“, с което отказах да свържа името си — беше една тъжна работа, губивреме, излишество.

Няколко месеца след последното представление в Ню Йорк Тони Гътри каза:

— Лени, Уилбър, Оливър Смит, Айрин Шараф, Хелман, Тайроун Гътри — прекалено много таланти, за да излезе нещо добро.

Трудно ми е да повярвам в този извод. Славолюбието — мисля, че той това имаше предвид — може да бъде много полезно, но при „Кандид“ се оказа опасно, защото бе пуснато на произвол.

Сега си мисля, че Гътри беше толкова уплашен, колкото и аз. Би трябвало да се досетя за това след главната репетиция в Бостън, когато Марк Блицстайн, стар мой приятел, ме изпрати до хотела. Чувствахме се потиснати и не разговаряхме по дългия път. Едва пред вратата на стаята ми Марк каза:

— Свършено е с теб, малката, а също и с представлението. Аз седях до Гътри. По едно време той ми се ухили, устата му пълна със сандвич и вино, и рече: „Това е положението, Марк. Лилиан е често пъти права, но Лени е толкова очарователна“.

Гътри беше човек с въображение, смел в едно още плахо изкуство, безразличен към парите в един свят, който не мислеше за друго, освен за пари. Вярно, въображението му го караше да се пилее: той дважд интерпретираше почти всяко произведение, което трябваше да режисира, но резултатът беше бляскав.

Обръщам глава сега, поглеждам навън към вълнолома пред къщата ми и отново виждам как този мъж великан седи на края му и ми разказва за детството си, за студентските си години, а после, сякаш казал повече, отколкото е искал, изведнъж се надвесва опасно над водата. В годините след „Кандид“ понякога се виждахме, по-често си пишехме. В едно писмо му казах, че „Кандид“ ми се е отразила много зле и не съм в състояние да работя. Той не отговори на това писмо, но след няколко месеца дойде в Ню Йорк и си определихме среща за обед. Едва прекрачила прага на ресторанта, чух отдясно глас:

— Стига глупости! Залови се с нещо ново! Още днес!

По щастлива случайност около четири-пет дни след това — така поне мислех до преди една седмица — прекарах вечерта с Елена и Едмънд Уилсън. В разговора стана дума за един човек, когото двамата с Едмънд познавахме, и той попита защо този човек не пише вече. Аз измънках, че понякога стават засечки, ето, и с мен е тъй, всекиму се случва и прочее.

— Глупости — отсече Едмънд. — Писателят пише. Затова е писател.

На всекиго от моето поколение, което само си търсеше неврозите, на всекиго от вашето или ако то е безнадеждно, от друго някое, такава якоглава мисъл може да действа оздравително. Само че в действителност това не се беше случило няколко дни след срещата ми с Гътри. Миналата седмица, когато се върнах от погребението на

Едмънд, мислех за него почти цяла нощ. На другата сутрин затърсих из старите дневници бележки за Елена и Едмънд, с които бях прекарвала толкова пъти, и открих, че „Писателят пише. Затова е писател“, е било казано близо две години след оня обед с Гътри. Но истина е, че още на другия ден след като Едмънд го каза, аз се залових с „Играчките на тавана“.

Месеци преди този ден се спуснахме с Хамът от къщата до треволяка на плажа, за да видим какво става с гнездото на един пъдпъдък. Знаех за емфиземата му още от времето, когато го демобилизираха през 1945, знаех, че тя се е усилила, когато влезе в затвора през 1951, и знаех, че му е все по-трудно да ходи — до плажа или където и да било. Но не бях го чувала да се задъхва така тежко, както в оня ден, когато заизкачвахме стъпалата по обратния път от плажа към къщи. Той се спря и сведе глава. Протегнах му ръка. Той отклони поглед от ръката ми и каза:

— Исках да ти обясня за този герой. Околните, хората, които твърдят, че го обичат, искат той да преуспее, да стане богат. Той постига това заради тях, но открива, че на тях им се зловиди, затова плюе на всичко и се проваля още повече. Помисли върху това.

Написах действие и половина и го дадох на Хамът да го чете. След като го прочете, той каза:

— Вземи лодката и иди да ловиш риба. Не мисли днес за пиесата. До довечера може би аз ще...

— Не — прекъснах го, — този път е излишно да ми сочиш грешките. Аз мога да изобразявам мъже, но не мога да напиша пиеса, центрирана само върху един мъж. Ще я накъсам и ще изобразя жените около него, сестрите му, младата му жена, нейната майка и...

— Добре — каза той, — в такъв случай идеята ми отива на вятъра. Нищо. Един ден ще я използвам за някоя моя творба.

Той не доживя да я използва. Но живя достатъчно дълго, за да изпита голямото удоволствие от пиесата, и последното му пътуване беше до Бостън, за премиерата. Двамата се забавлявахме чудесно, сякаш това бяха някогашните ни първи дни, когато непрекъснато се шегувахме и искахме да бъдем все заедно. Зарязах репетициите за няколко дни и отидохме да видим още веднъж къщата на Пол Ривир, Фанъл хол и Стария южняшки дом, разходихме се с кола до Конкърд и дори водихме спор за Емерсън, сякаш никога преди не бяхме спорили

за него. В един миг съзнах, че радостта от тези дни ме е накарала да забравя колко болен е той, и се разтревожих да не би това скитосване да му струва скъпо. Но за първи път от много години насам той изглеждаше съвсем добре и нощем се заседяхме до късно в апартамента си в хотела и си устройвахме весели вечери.

— В „Риц“ имат най-хубавите термоси — казах веднъж. — Как ми се ще да си задигна един.

— Години наред ти се заблуждаваш, че крадеш неща, които хотелите просто ти оставят да си вземеш — кесета, сапуни, кадифета за лъскане на обувки, а после се потупваш по рамото за проявената смелост. Взemi си един термос. Това ще те успокои.

— Не мога. А ти нито веднъж не си откраднал нещо.

— Защото не съм пожелавал достатъчно силно каквото и да било.

— Не, причината е съвсем друга. Ти смяташ, че това е недостойно.

На другия ден, когато се върнах от обиколка из магазините с Морийн Стапълтън, при която я убедих да си купи две скъпи рокли и чанта от крокодилска кожа (и до ден-днешен тя, щом пийне повече вино, разправя, че съм я разорила завинаги), сварих Хамът да ме чака с приготвен куфар.

— Ти не ме уведоми, че заминаваш днес — казах аз.

— Нима някога сме се уведомявали? — отвърна той.

(Тази сутрин, дванайсет години по-късно, си налях чаша кафе от термоса на хотел „Риц“. Тогава, след като го беше сложил най-отгоре върху дрехите си, Даш повика пиколото да затвори куфара и ми смигна, когато пиколото не даде вид да е забелязал термоса. Не, мислех си тази сутрин, ние никога не бяхме се уведомявали, никога не бяхме правили планове и все пак бяхме се местили няколко пъти от източното на западното крайбрежие, бяхме купили и продали три къщи, бяхме се замогвали и разорявали, бяхме се разделяли и събирали все тъй, без планове или поне без думи за бъдещето. В моя случай смесицата от постоянство и непостоянство идваше, струва ми се, от сблъскването на Бохемия с Калвин; в случая с Хамът тя идваше от това, че той не вярваше в каквато и да било неизменност и напълно отричаше абсолютите.)

„Играчките на тавана“ с великолепия си актьорски състав имаше голям успех. Приходите дойдоха тъкмо навреме, защото от година насам смъртта бе изписана върху лицето на Хамът и аз се чудех как ще се справим през последните му дни, които очаквах да бъдат дълги.

Беше ми станало навик да нагласявам будилника да звъни на всеки два часа през нощта; препъвайки се през хола, сядах до него за няколко минути, тъй като той почти не можеше да спи от задуха. А ето че сега имаше възможност да взема сестра и очаквах с нетърпение да се наспя както трябва поне една нощ. Но не: не пожелах да оставя чужд човек при него и се отказах от пълноценния сън.

През 1962 започнах инсценировката на романа на Берт Блехман „Колко“. Нарекох пиесата „Майка ми, баща ми и аз“ и докато я свърших, почти се бях превъплътила в Блехман. Мислех си, а и сега мисля, че това е забавна пиеса, но нито постановката, нито режисурата излезе сполучлива. И което е най-важното, открих, че съм направила някои от същите грешки, които бях допуснала при „Кандид“: наред пиесата преминавах от фарс към драма, а това — и досега не мога да разбера защо — е недопустимо в театъра.

Пиесата чакаше в Бостън да завърши нюйоркската вестникарска стачка. Отново аз седях смутена в хотелската стая и правех промени, в които не бях убедена, този път с надежда да намаля загубите.

Почти винаги държат драматурга отговорен за провала и почти винаги присъдата над него е справедлива. Но този път си казах, че справедливостта едва ли има нещо общо с писането и никак не исках да се чувствам отново като след „Кандид“. За повечето хора в театъра каквото и да се случи, то се компенсират от удоволствието и възбудата от работата и евентуалната отплата за нея. Някога за мен беше тъй и може би пак ще бъде тъй. Но едва ли.

АРТЪР У. А. КАУАН

С поета Тиодор Реткъ стояхме в задната част на залата, докато поетът Бабет Дойч завърши рецитала си. Аз съм от неспокойните зрители, несъзнателно шавам, пукам кокалчетата на пръстите си, кашлям. Но тази вечер кротувах, защото Тиодор играеше нещо като степ под ритъма на музика, която напираше у него, и неколцина от последния ред му шъткаха да престане.

Когато Бабет завърши, един, забравила съм кой беше, излезе на сцената и започна да говори за нещо, което ме интересуваше, но тъй и не успях да го чуя, защото Тиодор каза високо:

— Току-що съчиних едно стихотворение. Започва така: „Не е ли вълнуващо...“ Сега ти напиши следващия стих.

Усмихнах се — знаех, че имаш ли работа с пияни, това е най-сигурното средство да ги укротиш, но този път то не подейства.

— Значи, не искаш да пишеш стихотворение с мен. Май че изобщо не ти се пишат стихотворения. Добре. Тогава да напишем пиеса, двамата. Искаш ли?

Той повтори въпроса и ме смушка в ребрата.

— Разбира се, Тед. Това е вече друго — казах аз, за да ме остави на мира.

— Лесно ти е на теб, казваш „разбира се“, защото знаеш, че колкото и да се трудя над общата ни пиеса, всички ще мислят, че си я написала ти. Ами моята заслуга? О, не, ще подпишем договор за общ псевдоним. Ти какво име предпочиташ?

— Нека да седнем, че ме заболяха краката — казах аз.

— Първо да си измислим псевдонима. Сетих се, сетих се, измислих го! Съомга, така ще се подпишем. Какво ще кажеш за Ървинг К. Съомга? Това ми харесва, Ървинг К. Съомга, хубаво име нали?

На вечерята преди това той през цялото време говори за съомга, но аз така и не разбрах за определена съомга ли ставаше дума или за съомгата изобщо, защото веднъж разправяше как си хвърляла хайвера,

после — за един, два или осем риболовни излета, които бил направил, а по едно време разказа за някаква своя позната монахиня от Сиатъл, която хванала гигантска риба и му я подарила.

После на сцената излезе друг човек, Реткъ изви пронизително, грабна ме за ръката и ме помъкна напред.

— Стига сме говорили за тая пиеса. Тя може да почака. Сега искам да чуя Кал.

Запромъквахме се по пътеките, вече пълни с хора, на няколко пъти се връщахме и докато стигнем до първия ред, където седналите взеха да мърморят, бяхме привлекли вниманието поне на половината от салона. Най-сетне се настанихме. Поетът Робърт Лоуъл вече четеше, но толкова тихо, че аз се чудех как ще надвика Тед, ако той продължи да бърби. Ала Тед млъкна. Седеше приведен, повтаряше стиховете само с движение на устните, усмихваше се и от време на време изръкопляскваше. След дълго мълчание изрече с някак несвойствен, писклив, детски глас, който отекна наоколо.

— Добро е това момче.

Че момчето беше добро, не се съмнявах, но аз не го слушах. Чувствах се капнала, след като с часове бяхме обикаляли из Ню Йорк, след гръмогласното, често несвързано глаголстване на Тед, след лудешкото тичане в зоологическата градина от маймуните до птиците, последвано от кратък отдых, колкото да хапнем набързо, и да хукнем пак да търсим някакъв негов приятел, който, както се оказа, се бил изнесъл от Ню Йорк още преди две години.

Когато Лоуъл свърши, Тед се отпрати зад кулисите. Вървеше напреде ми и май изобщо ме забрави. Реших да не го следвам и тръгнах лека-полека към дома. Не очаквах да го видя преди следващото му идване в Ню Йорк.

По пред къщи сварих него, Лоуъл, Бабет и още трима души. Тед ме повдигна и викна:

— Тъкмо им обяснявах, че ще се прибереш незабавно, щом удариш тайно една чашка.

И до ден-днешен не зная кои бяха двама от непознатите, но с третия се сблизих и именно заради него описвам сега онази вечер. След време познавах всяка черта от лицето му толкова добре, колкото и собственото си лице, но при онази първа среща не го запомних, нито пък разбрах как се казва.

Помня само, че се улових как се прозявам широко срещу човека, седнал до мен, после обърнах глава, продължих да се прозявам и едва след няколко минути осъзнах, че той от доста време ме гледа упорито, но не закачливо, а сякаш се мъчи да проумее нещо.

— Къде държите книгите си? — попита той.

— Горе. Там има нещо като библиотека.

— Благодаря ви. Радвам се да чуя това.

С това разговорът ни свърши, а пък аз нямах и желание да продължи — така бях каталясала. След малко всички си тръгнаха, остана само Тед, който се тътрюзеше напред-назад и мърдаше беззвучно устни.

— Спи ми се, Тед — казах аз.

— Ш-ш-шт! Най-после! Най-после! Най-хубавото стихотворение на нашето време. Слушай сега внимателно: „Не е ли вълнуващо, че има Вълнение друго?“ Разбираш ли? „Не е ли вълнуващо, че има Вълнение друго?“ Разбираш ли? „Не е ли вълнуващо, че има Вълнение друго?“.

След като два пъти ме сръга в ребрата от радост, че е създал такава творба, принудих се да я възхваля, но все пак го попитах няма ли да се прибира. Той ми хвърли тъжен, оскърбен поглед, после, както седеше до мен на кушетката, отпусна се върху ми и тозчас заспа. Успях да се измъкна изпод застрашителната му тежест, без да го събудя, ала когато на другата сутрин слязох за закуска, него вече го нямаше. На масата намерих бележка: „Уверявам те, наистина е вълнуващо, Вълнението. И не забравяй за Ървинг К. Съомга“.

Не зная как стана тъй, че да се смесят съомга и цветя, но четирипет дни по-късно Хелън, негърката, която от дълги години ми помагаше в домакинството, се втурна в читалнята на библиотека „Общество“. Когато се случеше нещо необикновено или биваше разтревожена, тя правеше резки, войнствени жестове. Сега ме блъсна по рамото, даде ми знак да я следвам и докато вървахме по краткия път до къщи, обясни:

— Мери пак се е нарязала. Но този път има защо.

Мери и мъжът ѝ Ед бяха портиери и се грижеха за поддържането на къщата още откакто я бях купила. По рождение ирландци, обаче без лунички и кротки, те често си пийваха и тогава за нищо и никакво

вдигаха олелия до бога — например за това, че пощата била закъсняла или че изгоряла някоя крушка.

— Какво се е случило този път?

— Казвам ви, че този път тя има всичкото основание. Докараха вкъщи детски ковчег.

— Какво? Детски ковчег ли?

— Да, чамов. И тече.

И действително, в преддверието намерих чамов сандък колкото малко дете, който течеше така, че повечето от червените букви, написани от изпращача, се бяха размили. Още можеше да се прочете само „Майка Джоа...“, следвано от някакви цифри, от които личаха ясно две осмици. Мери и Ед бяха толкова разстроени, че ми бе все едно дали са пили, или не, а когато казах: „Мирише ми на риба“, Мери изпищя и хукна към улицата, сподирена от Ед, който я хвана за ръката и я поведе, както ми се стори, към любимата им кръчма на Лексингтън авеню. Хелън отиде да повика майстора от съседния блок и когато той откова капака, вътре лъсна голяма съомга, положена върху лед. Рибата вече намирисваше — не толкова, че да ни призлее, но достатъчно, за да затворим мигновено сандъка и да я изхвърлим на улицата.

Както се разбра след време, съомгата беше изпратил Реткъ и ние разменихме няколко писма на тази тема, без обаче да се изясни какво беше това „Майка Джоа...“. Нещата се объркаха още повече, защото, докато отваряхме сандъка със съомгата, получи се огромна кошница цветя, която Хелън остави на пода, а после, дявол знае как, покрай суматохата около рибата изхвърлиха и цветята. Не зная защо реших, че Реткъ е изпратил цветята, та му благодарих, и едва много по-късно, след като бях разбрала, че не са от него, той ми писа, че ги пратил в знак на благодарност, загдето съм харесвала парниковите му стихове.

След няколко седмици се получи друга кошница цветя. В нея имаше и две картички: една от цветарката, която питаше дали съм получила първата кошница, и друга, на която бе напечатано „Артър У. А. Кауан, Ескуайър“^[1], следвано от някакво пояснение, което отдавна съм забравила, но което показваше, че въпросното лице има нещо общо с Пенсилвания. Името Кауан не ми говореше нищо, освен това не познавах нито един ескуайър и дори се попитах в какви ли случаи се дава такава титла. По-късно същия ден се опитах да се свържа с цветарката, за да разбера кое-що за този ескуайър, но телефонът беше

зает и аз забравих цялата история, докато не се получи трета пратка, още по-пищна, придружена от същата картичка, на която този път бяха написани благодарности за приятно прекараната вечер.

Не зная кога и как свързах това име с човека, който ме беше питал за моите книги. Може би причината беше Лоуъл, който веднъж ми каза, че никога не бил срещал Кауан преди рецитала, но го знаел по име, защото Кауан отпускарал големи суми на списание „Поезия“. Не помня също кога и как вечеряхме за първи път с Кауан, а после още веднъж, докато накрая се сприятелихме.

Трудно ми е да разкажа в хронологичен ред живота на Артър отчасти защото пътуваше много често, но най-вече, защото той говореше крайно несвързано за собственото си минало и настояще — смяташе, че събеседникът му знае неща, които всъщност нямаше как да се знаят, и че се преструва на неосведомен само за да го дразни. Той е единственият измежду моите познати, който нямаше никакво чувство за време: не знаеше, да речем, дали се е запознал с някого миналата седмица или преди много години, а веднъж дори ми каза, че се бил развел преди три години, докато в действителност това беше станало преди четиринайсет. Ето защо през първите месеци на познанството ни ми беше много трудно да вникна в обърканите му истории — успях да разбера само, че е завършил право в Харвардския университет, после работил във Филипините, от беден станал богат, че сега адвокатства във Филадельфия, има много братя и сестри, три къщи и скъпи автомобили, които постоянно сменя.

Липсата му на чувство за време се съчетаваше с липса на чувство за обществено положение, било на събеседника му или неговото, и затова се смуцаваше и ядосваше, ако се оказаше, че не познаваш приятелите му или естеството на работата му, макар никога преди да не е ставало дума за това. Например, когато за трети път излязохме да вечеряме, той ми каза, че бил прекарал голяма част от детството си в едно сиропиталище във Филадельфия.

— Но вие не сте сирак — възразих аз. — Та нали току-що говорехте, че вчера сте се видели с майка си.

В този миг, както и много други пъти, той се оплакваше от поднесената му пържола и убеждаваше шеговито келнера да я върне. Но ето че доброто му настроение изведнъж се превърна в гняв.

— По дяволите! По-глупав довод в живота си не съм чувал. Защо трябва да си сирак, за да постъпиш в сиропиталище? Ние бяхме бедни. Нямахме какво да ядем. Затова дадоха двама от нас в сиропиталище. Случеше ли се баща ни да хване някоя работа, вземаха ни за известно време, после ни връщаха пак. Разказвал съм ви това най-малко сто пъти.

В тези ранни дни на познанството ни аз все още разчитах на логиката и се опитах да му обясня, че не е възможно да ми го е разказвал сто пъти, след като се познаваме едва от два-три месеца. Но преди да се доизкажа, той вече уверяваше келнера, че за разлика от събеседничката му пържолата била чудесна. Можеше да се ядосам, както и съм се ядосвала много пъти след това при подобни случаи, но нея вечер си обясних острия му тон с мъчителните спомени от годините в сиропиталището. Затова казах:

— Извинявайте. Това сигурно е било тежко време за вас.

— Какви ги говорите? — извика той така, че всички от съседните маси го чуха. — Това са най-хубавите години от живота ми. Там беше чистичко и всеки ден даваха месо. Имаше и книги, та именно в сиропиталището се научих да чета. Да, това са най-хубавите години от живота ми, а вие сте глупачка. Дори вие. Както всички жени. Всички жени са пълни глупачки.

После поиска гневно сметката, остави на келнера огромен бакшиш, настани ме в едно такси и си тръгна пешком. На другия ден пристигна почти същата кошница цветя и аз я изхвърлих.

Изминаха две-три седмици, може би и месец, докато един ден той се обади по телефона и попита весело:

— Как е времето там?

— Слънчево, но не и за нас двамата. А как е във Филадельфия?

— Аз съм в Лондон и се обаждам, за да ви кажа, че не храня никаква злоба към вас. Утре се връщам и ще ви изведа на вечеря.

Отговорих, че на другия ден смятам да пазя диета, той се засмя и затвори телефона.

На следната, вечер, както похапвах в леглото и слушах грамофона, довтаса Хелън, спря грамофона и попита:

— Сега чувате ли?

— Какво да чувам?

— Нещо става в асансьора.

В къщата имаше малък асансьор, от който, за да излезеш, трябваше или да имаш ключ, или да ти отворят вратата отвън. Асансьорът беше стар и макар никога да не се бе повреждал сериозно, все живеехме с мисълта, че един ден ще заседне или ще се откачи, или пък че ако не внимаваме, някой може да се вмъкне през него в къщата. Станах от леглото, отидох до вратата на асансьора и когато попитах кой е, отмереното думкане спря.

— Кой пита? — чу се нечий глас.

— Аз.

— Коя сте вие? — разнесе се друг, по-силен глас.

— Кажете им да си излязат оттам, отдето са дошли — рече Хелън.

— Кой каза това? — обади се първият глас. — Колко крадци има в къщата?

Асансьорът тръгна нагоре.

— Не отваряйте вратата — прошепна ми Хелън. — Не е само един.

Асансьорът подмина нашия етаж и продължи нагоре към етажа на моите наематели.

— Отваряйте или ще избия цялата къща — прогърмя по-силен глас.

Наемателите над мен държаха възстар готвач японец и след минута го чухме да се спуска припряно по стълбището за прислугата.

— Това е жълтият — каза Хелън. — Какво да прави, горкият.

Както всички хора на моя възраст, тогава ми бе трудно да повярвам, че има престъпност и че изобщо може да ни грози някаква опасност. Затова казах на Хелън нещо, което днес не бих казала:

— Пусни японеца у нас през черния вход и му обясни, че няма защо да се бои.

После извиках много силно към вратата на асансьора:

— Моля, напуснете незабавно къщата!

— Ами ако не я напуснем?

— Ще извикам полиция. Затова махайте се веднага.

— Аз имам по-добра идея — чу се познат, вече непреправен глас.

— Облечете се и аз ще ви нагостя с една хубава пържола.

След няколко часа седях до него в най-новия му „Астон-Мартин“, след като току-що бях изяла жилавата пържола в един

ресторант, който някой му беше препоръчал (все се намираше някой, който да му препоръча някакъв ресторант, и в годините на нашата дружба май не се случи да посетим два пъти едно и също заведение), и тогава изтърсих:

— Артър, вие сте твърде млад за мен.

— Безсъмнено. На колко сте години?

— На четиридесет и осем. Много стара при вашата жизненост. А вие?

Той отговори, че бил на четиридесет и две и тогава не разбрах нито защо се кашля толкова дълго, след като си каза годините, нито защо ме гледаше така втренчено, когато стигнахме до моя вход.

Щях да открия това след няколко седмици. Всичко започна, когато по пощата се получи красиво напечатана покана за приема, който Артър У. А. Кауан, Ескуайър, предстоеше да даде във Филадельфия в чест на мис Лилиан Хелман. Макар гравираната покана да доказваше, че приемът е бил замислен преди седмици, в неделята преди получаването ѝ аз имах една от най-обезпокоителните срещи с Артър.

Тази неприятна неделя, първият хубав пролетен ден, бяхме излезли с колата извън града и при един завой казах, че фермата, която бях притежавала толкова години, се намира зад завоя, отвъд моста. За първи път откакто я бях продала, се случвах толкова близо до нея, обяснявах аз, и ако мълчах толкова дълго, то е, защото се мъчех да не заплача. След малко той ме изгледа и попита раздражено защо съм я продала, щом толкова много ми е харесвала. Знаеше защо, вече му го бях казвала, затуй не отговорих, докато не повтори въпроса.

— Комисията за разследване на антиамериканска дейност при Камарата на представителите. Това беше времето на Макарти. Тогава се разорих. Но аз съм ти казвала това, Артър.

— Да — рече той, — и все пак не мога да го проумея.

— Твоя работа.

Но той не беше човек, който можеше да остави нещата така, щом си науми нещо, затова след малко повтори, че не можел да разбере какво общо има Макарти с продажбата на фермата и изказа съмнение, че просто прехвърлям на друг вината за собствената си грешка. Знаех, разбира се, не от вчера, че политическите му разбирания бяха странни, че се люшкаше от една посока към друга. Той беше убеден

консерватор, подкрепяше всяка законодателна мярка, облагодетелстваше богатите, занимаваше се с дела на милионери като Дел Уеб и в същото време поддържаше близки приятелски връзки с Марк де Улф Хауи от Харвардския университет и с филаделфийски либерали като адвоката тома Макбрайд. Преди не бяхме водили политически спорове отчасти защото ми беше трудно да проумявам обърканите му понятия, но преди всичко, защото отдавна бях разбрала, че не мога, не искам да обяснявам разумно и да обуздавам жестоката буря, която предизвикваше и предизвиква у мен времето на Макарти, и още тогава знаех, че тази буря се дължеше не на самите Макарти, Макарин, Никсън и сие, а на гнева ми срещу собственото ми племе — срещу приятели, полуприятели и дори срещу хора, с които не се познавах, но бях уважавала преди. Извикани на разпит, някои от тях бяха побързали да се унижат, да се оправдават за прегрешения, които никога не бяха извършвали, давайки по този начин на комисиите и на печата богата храна за несъществуващи неща; други, почти до един интелектуалци, бяха наблюдавали тази игра отстрани, без да се притекат на помощ на слабите и изтерзаните, за което си измисляха съображения. Години по-късно, през шейсетте, когато по-новото поколение вече ги ненавиждаше за това им поведение, те започнаха да твърдят, че винаги са били против Макарти, с което всъщност искаха да кажат: жалко, че той не се окажа джентълмен, че стана за посмешище и по този начин ни предаде. За мен значението на този период се заключаваше, заключава се и сега в следното: маккартовци дойдоха, ще дойдат пак и ще бъдат забравени. И единственият смислен анализ, който съм чула на тази тема, беше анализът на Ричард Кросман в Лондон, когато не се случи да видя втори път, но често съжалявам, че той не изложи този анализ в писмена форма. Може би е малко необичайно да се ненавиждат не толкова потисниците, колкото онези, които допускаха потисничеството, но аз имах чувството, че са ми отнели детската вяра в собственото ми племе. Тази вяра никога вече не се възстанови и аз до ден-днешен негодувам, че ми е била отнета. При това положение имах само един изход: да не говоря и да не мисля за онзи период.

И тъй, в неделята, когато бяхме излезли с колата, не желаех да говоря на тази тема. Но когато се върнахме в Ню Йорк, бях вече толкова поразена от равнодушието на Артър, което го караше да се

гаври със злото, наранило мен и изпратило Хамът в затвора, че не усещах друго, освен умора и решителност да не допускам повече подобни брътвежи.

След няколко дни написах на Артър кратко писмо в тоя смисъл, но написаното ми се стори недостатъчно ясно, затова го скъсах и му телефонирах, за да му известя, че няма да присъствам на приема, даван в моя чест. Телефонистката ме уведоми, че бил в Лондон. Намерих го в Лондон и преди да стигна до същността на нещата, той взе да ми обяснява, че току-що вечерял с някаква жена, която носела червено палто, че ненавиждал червените палта и не желаел да я среща повече, че в момента бил на заседание, не разбирал за какво му говоря, но току-що ми бил купил гривна.

След две-три седмици бях на вечеря у Марк и Моли Хау в Бостън. Плаках им се, че Кауан се обявява в защита на Макарти. Марк стана от масата и изчезна за известно време. Моли призна, че и те били чували подобно нещо, а Марк, като се върна в стаята, възкликна:

— Артър е непоносим, просто непоносим.

Той беше толкова обезпокоен, че продължихме вечерята почти в пълно мълчание, разменяйки по някоя дума само когато децата влизаха и излизаха от стаята. Марк и Моли ме изпратиха до хотела и докато стояхме пред входа, по изразителното лице на Марк пролича, че се готви да каже нещо, което го затруднява. Най-после рече:

— Артър е непоносим. Да, непоносим. Но откровено казано, съжденията често пъти нямат нищо общо с делата му. Веднъж му казах за един комунист, който нямаше средства да си осигури юридическа защита. Той плати всички разноски по делото и изпрати на жена му хиляда долара. Не познавам приятеля му Том Макбрайд, но доколкото зная, той разказвал за друг подобен случай.

Моли каза, че според нея Артър е чисто и просто луд, но струва ми се, и двамата искаха да ме уверят, че ще ме разберат, ако реша да отрежа квитанцията на Артър, ала се надяват да не го правя. И аз не го направих.

* * *

Преди няколко седмици се сетих за онази вечер и написах писмо на Моли Хау, която след смъртта на Марк се пресели в Дъблин. В отговора си тя не споменаваше за вечерта, може би я беше забравила. Но проявяваше разбиране към Артър:

Мила Лилиан,

Какво да ти кажа за Артър? То е като да бродиш из черковно гробище и да откриваш по надгробните камъни имената на стари приятели. Марк, Джони Еймс, Артър Кауан, Бъни Ланг, моят свекър Феликс Франкфуртър, Макбрайд, Джо Уол, всички те свързани от едно име — Артъровото.

Артър се превръща в игра на лъженица. Какво всъщност знаем за него ние, ти и аз?

Запознах се с него няколко години след войната. Вечеряхме заедно с Марк и Джон Еймс в „Олимпия“. Той тържествуваше, защото беше спечелил някакво дело в Ню Джърси и ако ме не лъже паметта, то имаше нещо общо с производството на аспириин, лекарство, от което човек наистина би почувствал нужда, ако е прекарал няколко часа в неговото, бих казала, трескаво присъствие.

И после... набезите му в юридическия факултет, които разтърсваха всички и ги изваждаха от юридическата им апатия. Грисуолд наистина започна да се укрива. Винаги с нови спортни коли, които караше като луд, наконтен със страхотно скъпи и твърде безвкусни дрехи. Отсяда в „Риц“, нахълтва в Театъра на поетите. Дори времето предвещаваше появата на Артър. Имаше нещо застрашително в облаците, които се скупчваха на север. И все пак никой не можеше да бъде сигурен дали ще дойде, докато не го видеше. Ами писмата от Париж, от Лондон, от Рим, от Хавай, от кантората на Артър Кауан. Тази кантора ще да е била летяща.

Никога, наистина никога не съм имала такива странни отношения с мъж. Те бяха чисто приятелски, почти братски. Аз действително му се доверявах. Пиших

му постоянно, а какви неща пък ми разправяше той! Истина ли бяха те, или не? И до ден-днешен не мога да определя. Бил отгледан в сиропиталище номер 58. Затова номерът на нашата къща на Хайланд стрийт 58 беше толкова важен за него. Беше убеден, че ще умре на 58 години. Баща му се бил самоубил по време на Депресията. Самият той станал професионален боксьор и по този начин се издържал в колежа. Членувал в някакъв приятен клуб в Ню Йорк, наречен „Ведро кръв“. Оженил се за някакво момиче от Филадельфия, което прекалено много играло тенис. Бракът им не издържал. Разправяше, че разполагал с мадами навсякъде. Две в Лондон, които му било много трудно да разтървава. Една в Париж — много странна. Не обичал актрисите. Нито манекенките. Всички те били, казваше, лесбийки по душа и по всичко останало. Веднъж ги бил хванал „на местопрестъплението“.

Като гост Артър се държеше зле. Веднъж, през 1954 г., ни гостува в Кейп Код. Три пъти на ден ядеше само пържоли и маруля. И упорито се разхождаше из къщата почти гол, с бръснати гърди. Марк се отвращаваше от тази бръсната гръд. Веднъж поканихме на коктейл едни превзети съседи, а Артър седеше като цар, само по къси гащи (това в шест следобед) и четеше биография на Байрон. „Артър — изсъсках му, — този човек е девер на Рокфелерови.“ Когато след малко се озърнах, той беше изчезнал, а двайсет минути по-късно се върна с безупречен бял ленен костюм. За жалост Рокфелеровият контингент вече си беше отишъл. На другата вечер отидохме на вечеря в Провинстаун с Изабела Гарднър и брат ѝ Боб. Изведнъж Артър, който през цялата вечер бе необичайно тих, избухна. Взе да крещи на Боб Гарднър: „Ти си глупак! Кофтаран! Дърво! Палячо!“. Всичко живо се обърна да ни гледа. И никой от нас не разбра на какво се дължеше това избухване. Изабела така побесня, че не щеше вече и да чуе за Артър. След година-две, беше пак през лятото, седяхме на нашата веранда и си пийвахме, а Пери Милър разказваше задълбочено за Катън Медър^[2]. И Артър пак

вдигна врява. „Ти позираш! — кресна той на Пери. — Защо непрекъснато позираш?“ Мисля, че Артър дори не знаеше дали Катън Медър е текстилец или писател, но внезапно нещо го беше вбесило. И понеже винаги беше в добра форма и със счупения си нос приличаше на застаряващ, но як боксьор, никой не понечваше да му противоречи.

Ами грижете за здравето. Вечно се подлагаше на някакви загадъчни операции. По едно време пък всеки ден му правеха клизми. После вземаше пчелно млечице. Някакъв велик нийоркски зъболекар се грижеше за зъбите му. Превъзходен швейцарски лекар — за очите му. Друг, от Филадельфия — за жлъчката му. А веднъж беше казал на Марк, че в Париж се оперирал, за да е безплоден. Не искал да си има неприятности с разни дела за бащинство. А не можел да внимава. Ами диетите му! Не познавам друг, който да си е налагал такива строги и най-различни диети. Помниш ли, когато ядеше само магданоз и моркови? След това дойде времето на лъжичката оцет, на суровото месо и на гимнастиката.

При всяко завръщане се появяваше с нов скъп фотоапарат. Беше се сдобил пръв с цветен „Полароид“ и правенето на снимки беше неизменен ритуал при завръщанията и почти всеки път апаратът му биваше толкова нов, толкова скъп и толкова сложен, че не знаеше как да си служи с него. И изригваше сърцераздирателни проклетия и псувни.

Да вземем например Джони Еймс. Защо Артър обичаше този хенриджеймсовски тип — стар, почти безпаричен ерген, никому неизвестен? След като знаем как Артър си падаше по големите имена. Тогава защо? А и Джони беше обаян от Артър. Когато Артър се случваше в Кеймбридж, те неизменно се срещаха. И неизменно говореха за пари. Помниш ли как Артър говореше за пари? Така, както някои хора говорят за поезия. Гласът му ставаше тих и благоговеен, лицето излъчваше прелестна радост, а Джони слушаше, сякаш Артър бе оракул, и Артър го съветваше как най-добре да вложи капиталеща си. И го

съветваше толкова вещо, че по времето, когато Джони почина, парите му почти се бяха удвоили. Разговаряха много често на френски, това също ги свързваше, да не говорим, че Джони приготвяваше най-доброто мартини в Бостън.

Защо харесваше В. Р. Ланг? Една откачена блондинка, която написа две хубави пиеси и малко стихове и умря от рак на трийсет — само година след много щастливия си брак. Той се запозна с Бъни в Театъра на поетите, остана очарован от пиесата ѝ и очарован от нейния свят — Франк О'Хара, Боб Блай, Тед Гори. Чрез Бъни той се запозна и с теб, Лилиан, и влезе в света на големите умове, от което беше безкрайно щастлив. За мен всичко достигна върха си на онзи чудесен прием, който ти даде по случай рождения му ден във Винярд Хейвън. Колко годишен беше тогава той? Това ще да е било преди дванайсет години. На вечерята бяха дошли Макбрайд и Бъристейн и Урбърг с жените си. Преди да си тръгнем с Марк в понеделника сутринта, Артър ми прошепна с онзи особен фалцет: „Не се случва често да прекараш седмичната почивка с хората, които най-много ти допадат. Дори си мисля, че това става само веднъж в живота“. Впоследствие често съм се замисляла над тези думи. Дали това не беше някакво предчувствие?

Той наистина беше добър приятел. Когато Марк се беше преуморил и хвана грип, казах на Артър, че просто е невъзможно Марк да продължи работата над втория том на „Холмс“ и същевременно да чете всички предвидени по програмата лекции в юридическия факултет. Само за една-две седмици Артър оправи всичко. Марк бе освободен от половината от лекциите, а Артър плащаше половината от заплатата му във вид на дарение за факултета. Всъщност, ако не беше Артър, вторият том никога нямаше да бъде завършен, а ако не беше вторият том, Марк може би щеше да живее по-дълго.

Ами случаят с малката Хел. Нали си спомняш — Артър винаги наричаше най-малката ни дъщеря малката

Хел? Един следобед той и Марк излязоха на разходка край езерцето Игъл на Кейп Код и без да подозират каквото и да било, малката Хел, тогава още прохождаше, ги следвала цяла миля през гъстаците и трънаците. Накрая ги беше настигнала и Артър просто не можеше да повярва. Такава смелост! Такава дързост! Такава решителност! Почти разреван, беше я носил на раменете си по целия път на връщане. И естествено реши да я спомене в завещанието си. Това прословуто завещание на Артър, от което ти и много други трябваше да се облагодетелствате.

А чела ли си стиховете му? Издаде една стихосбирка, някъде към края на четиридесетте. Имах екземпляр от нея, но бог знае къде съм го дянала. Стиховете му, разбира се, бяха слаби.

Ами книгите, надписани нарочно за нас от автори, които нямаха и представа за нашето съществуване! Сякаш Артър ги беше заставял да сторят това под дулото на пистолета. „На моите скъпи приятели Марк и Моли Хау от Андре Мороа, с почитания от Артър Кауан“ Ти сигурно имаш няколко лавици с такива книги.

Той беше нещо като Джеймс Бонд. Нали помниш — внезапно снижаваше глас до шепот, оглеждаше се крадешком, мигновен поглед през рамото? Какво ли целеше с това?

И в края на краищата той, нашият приятел, умря самотен на някакъв пращен път в Испания, а ние дори не знаем как всъщност е станало това.

* * *

И тъй, отидох на приема. Първо ме заведе до гостоприемницата си, както я наричаше — Кауан имаше две къщи във Филадельфия, — а после в къщата, където живееше през онези няколко седмици от годината, когато изобщо се задържаше на едно място. Хубава стара къща на площад Ритънхаус, видът на чиито прозорци се разваляше от

грозните завеси; с тежка скъпа мебелировка — копие на онова, което филмите представят за библиотека в богатска английска къща. Не обичам тъмни стаи и затова, без много да му мисля, отидох до прозорците и разтворих завесите, за да видя изгледа. Артър се спусна към завесите, събра ги отново и кресна:

— Книгите ми! Книгите ми! Недей!

— Какво недей?

— Недей пропуска светлина. Ще повреди подвързиите. Не ти ли идва наум това? Как ли ще ти дойде — та ти нямаш и една скъпо подвързана книга.

— Не обичам подвързаните книги — казах аз. — Да имах достатъчно смелост, щях да изхвърля всичките си книги и щях да купувам само евтини издания с меки корици...

— Млъкни! Не мога да понасям такива глупости! Просто не мога! Ти не си достойна да се докоснеш дори до една книга в тази къща. И ти забранявам да се докосваш до книгите, до моите книги!

Когато първите гости влязоха, той още не беше млъкнал. Но незабавно успя да ме прегърне през рамо и да каже с мек, безкрайно галювен глас:

— Гордея се да ви представя моята приятелка Лилиан Хелман.

Вечерята се предшестваше от обичайния коктейл, но аз се чувствах неудобно от това, че ме извадиха на показ, и се смущавах от почти непрекъснатото вперения в мен поглед на едно хубаво момиче в другия край на стаята. На вечерята седнах до Том Макбрайд, който веднага ми допадна. Знаех, че той е защитавал двама радикали по времето на Макарти и когато заговорих за това и отбелязах, че тогава рядко се намираше адвокат, а още по-рядко измежду преуспяващите, който да прояви такава смелост, Макбрайд посочи към другия край на масата, където седеше Кауан.

— Това стана благодарение само на онзи перко. С моето семейство и с тия невръстни деца не бих могъл да се заема с тези дела, а още по-малко — да ангажирам колегите си. Но Кауан ми помогна с всичко необходимо, макар да му беше противна работата, която трябваше да свърша. Той е перко, но ще свикнете с него, стига да издържите лудостта му. Един бог само знае какво става в главата му, но тъй или иначе, готов е да преобърне света — без да задава въпроси и без да търси благодарности — заради малцината, към които изпитва

някакво уважение, а вие сте единствената жена между тези малцина, запомнете го добре.

Спомних си тези думи след няколко години.

— Какво става с теб? — попита ме веднъж Кауан. — Цял час не си продумала.

Отговорих му, че нищо ми няма, защото не ми се щеше да слушам лекции върху това, което ме тревожеше. Той не ме остави на мира цял час, като все повтаряше: „Изплюй камъчето!“, „Изплюй камъчето!“. Накрая не издържах и му разказах за немеца интербригадист, който беше воювал в Испанската гражданска война и след тежко нараняване лежеше сега в Париж, безнадеждно болен и без средства; казах още, че съм му изпратила малко пари, но недостатъчно.

— Ти откога имаш пари? — викна Кауан. — Та ти една консервна кутия за пикане не можеш да купиш. Отсега нататък аз ще се грижа за всичките ти пари, а ти нищо никому няма да пращаш. Колкото до човека, който е воювал за Испания, той несъмнено е червено магаре и трябва да си получи заслуженото.

— Стига, Артър! — срязах го аз.

И той млъкна, но същата вечер, след като плати с чек вечерята, подписа втори чек и ми го подаде. Беше за хиляда долара.

— За какво ми е? — казах аз.

— За каквото щеш.

Върнах му го.

— За бога, вземи го — настоя той — и си мисли, че ти го давам, за да ме търпиш.

— В такъв случай сумата е много малка.

— Понякога ми харесваш — засмя се той. — Прати и на оня смрадлив немец и не му казвай от кого е, защото никой не обича да получава пари от непознати.

Изпратих парите на Густав и след два-три месеца получих писмо от жена му, която питаше дали случайно не зная нещо за един американец, който се появил в болницата, оставил за Густав плик с петстотин долара, отказал да съобщи името си, говорел безупречно френски и попитал сестрата на пропуската бива ли я в другия занаят.

Но денят след приема във Филаделфия, денят, в който той пъкна в джоба ми най-голямата и най-безвкусната игла с топаз, каквато съм виждала, и бе някак необичайно мълчалив и замислен — този ден

определи отношенията ни до края на живота му. Връщяхме се с колата към Ню Йорк — странно, че всеки мой спомен за Артър е свързан или с ресторант, или с кола — и аз не говорех много, защото усещах, че едва се сдържа да не избухне. (С течение на годините щях да разбера, че при него мъката често приличаше на гняв и често се превръщаше в гняв, сякаш той захвърляше отчаянието, предпочитайки нещо по-жизнено.) Когато намали скоростта от обичайните сто мили в час, за да не удари две други коли, Артър изруга:

— Копелдаци! Аз съм единственият добър шофьор в Америка!
— После въздъхна. — Какво пък толкова, защо да не ти го кажа? Всички мои приятели, които бяха снощи у нас, смятат, че ти си прекалено стара за мен.

— Прекалено стара за какво? — засмях се аз.

— За мен. Според тях от това няма да излезе нищо добро. Аз съм пет-шест години по-млад от теб.

До края на живота му се преструвах, че вярвам в това.

— От кое няма да излезе нищо добро?

Той се решава. Беше неспокоен, смутен, а това винаги можеше да доведе до загуба на здравия разум. Трябваше да бъде нащрек.

— Много добре знаеш за какво говоря. Стига си се преструвала!

— Наистина не разбирам за какво говориш, Артър.

— Ти ли не разбираш! Ти си съчетание от мошеник и езуит. Искам да кажа, че си прекалено стара, за да се оженим. Това е, което исках да кажа, и ти ме принуди да ти го кажа.

— Но нещата съвсем не стоят така, а и не биха могли — казах аз.

— Нещата винаги стоят така. За всяка проклета женска на тоя свят. Женитба, женитба, женитба.

— Не и за мен. Да се омъжа втори път — може би, но не и за теб. За теб аз няма да се омъжа, Артър, такова нещо и през ум не ми е минавало.

— Няма ли, няма ли? — Той спря колата по средата на бариерите при Пенсилвания. — Лъжеш. Ти си готова да се омъжиш за мен още сега. Ако не за друго, заради парите ми, но работата е там, че аз няма да се ожения за теб.

Отворих вратата на колата и слязох. Прибрах се у дома късно вечерта, като вървах дълго до едно място, откъдето можеше да се повика такси.

Този път — това бе на другия ден — аз бях тази, която му се обади. Почти не бях мигнала през нощта — ту четях, ту мислех за Артър. Аз бях жената, към която му се щеше да се стреми, но към която не се стремеше и никога не би могъл да се стреми и осъзнаването на това очевидно беше сложило край на неговия отдавнашен блян за един живот, какъвто той никога нямаше да приеме, защото не бе го искал истински. Всекиму се е случвало да си въобрази нещо за някого, за някое място или работа, но ето че настъпва тъжния ден, в който той открива, че не случайността, не времето, не съдбата, а собственото му аз му е попречило да направи следващата крачка. Години по-късно, когато Артър ми разказваше за една красива манекенка, която го мамела, а той бил готов да ѝ плаща и без да го мами, аз му казах какво си бях мислила в онази нощ, когато той хвърли вината върху моята възраст и върху приятелите си за това, че не е искал да се ожени за мен. Той ме погали по ръката и каза:

— Охо, понякога не си чак такава гъска. Защо ли не ти подаря кутия хайвер?

Но когато казвам „години по-късно“ и други неща от тоя род, никак не съм сигурна дали са точни. Вярно, от време на време съм си водила бележки в дневника, пазя и много писма от Артър и мога да възстановявам погрешно думите му, ала в случая с него времето никак ми убягва и често пъти така обърквам местата, където сме били заедно, че нещо, което се е случило в Париж, го премествам, да речем, в Бевърли Хилз. Не времето и не отслабналата памет са причина за тези обърквания: те винаги съществуваша. Може би защото не сме прекарвали заедно всекидневието си, а още по-вероятно — защото всичко в неговия живот — и минало, и настояще, беше накъсано: ще ти разкаже някаква история за някои приятели, но ще я подхване от средата; ще очаква да се тюхкаш за сградата, която току-що е продал, а не е искал да продаде, без досега да ти е казвал, че е притежавал тази сграда; понечеше ли да разкаже виц, започваше го отзад напред; а когато искаше да сподели, че някоя жена му е омръзнала, разправяше за друга, която му беше омръзнала още преди двайсет години.

Успях наистина да сглобя някакво повествование, но не съм сигурна кое се е случило, преди да се познаваме с него и кое след това, защото просто е невъзможно да отделя миналото от настоящето. Знаех, че почти беше прекратил адвокатската си практика, но самият той все

съдеше някого или някаква организация и понеже това ставаше поне по четири-пет пъти в годината, обърквах подробностите и резултатите. Знаех, че преди да се запознаем, бе спечелил много пари като юристконсулт на голяма фармацевтична компания в едно гражданско дело и че вместо хонорар бе получил ценни книжа. (Показателно е, че според Моли Хау този юридически двубой е имал нещо общо с аспирина, а доколкото аз си спомням, ставаше дума за бензедрин, но може би не е било нито едното, нито другото.) Знаех, че играе с огромни суми на фондовата борса, и то превъзходно. И узнах това само защото веднъж, една или две години след запознаването ни, той подзе следния разговор:

— Къде влагаш парите си?

— Та аз вече почти нямам пари. Разполагаме с къщата на Осемдесет и втора улица, но...

— По дяволите, какво си сторила с всичките спечелени пари?

Отговорих, че навлизаме в деликатна тема — периода на Макарти, невъзможността да се намери работа в Холивуд, отказа на властите да разрешат на Хамът да получи дори грош от това, което му се полагаше по закона за авторското право, с други думи, хайде да не се караме.

— Не те питам за причините — рече той. — Качи се горе и ми донеси всичките си книжа. Чекови книжки, ипотеките, всичко. Да не съм аз, ще пукнеш от глад на улицата, да го знаеш.

На другия ден му поисках по телефона чековата си книжка — бях забравила, че след няколко дни трябваше да замина за Лондон. Артър каза:

— Ще ти я донеса на летището.

Естествено разбрах, че той има предвид нюйоркското летище и при заминаването го потърсих там, но го нямаше. Чакаше ме на лондонското летище и десет пъти се закле, че точно това ми бил казал. Беше с нов ролс-ройс, третия в течение на две години, с който ме откара до хотела. Докато се записвах и управителят ме приветстваше, Артър каза:

— Една стая, не две, и то евтина. Мис Хелман е най-голямата прахосница след Хюбърт Делаханги.

Много справки направих впоследствие и много години минаха, докато веднъж попитах кой е тоя Хюбърт Делаханги. Оказа се, че

такъв човек никога не е съществувал. Това бе богат американски пияница, който пропилява цялото си богатство и умира в таванска стая в Париж — главен герой на някакъв роман, който Артър си купил на една френска гара и чието заглавие дори не си спомняше.

На другата вечер, когато репетициите на „Кандид“ приключиха, Артър дойде да ме вземе от театъра, за да ме заведе в един нов ресторант, който някой току-що му беше препоръчал. След като се възмути както винаги от пържолата, той сложи на масата чековата ми книжка.

— Отсега нататък ще получаващ само петдесет процента от спечеленото. За останалото ще имам грижата аз. Ти нищо не разбираш от финанси. Ще свършиш в някоя мизерна благотворителна болница без залък хляб и дори без гърне, в което да пикаеш.

— Прекалено много се занимаваш с моята смърт — казах аз. — И ако наистина свърша по този начин, той няма да е много по-различен от начина, по които умират повечето хора в света.

— Ти си от ония глупачки, които колкото повече научават, толкова повече забравят наученото — каза той толкова високо, че шестимата високопоставени английски дами и господа на съседната маса забиха поглед в чиниите си.

— Англичаните никога не повишават тон, Артър, макар че вулгарностите не са им чужди — казах аз.

— Майната им на англичаните. Според мен през войната те влизаха тайно в сговор с германците.

Един от мъжете на другата маса каза нещо на съседа си, той стана и се приближи към нас. Артър също стана, ухилен самодоволно.

— Скъпи ми господине — подзе той, — докато следвах в Харвард, това е университет в Бостън — американската Атина, бях студентски шампион по бокс, средна категория, и сега съм крайно поласкан, че ме познахте. Позволете ми да ви почерпя едно питие.

Англичанинът, висок, представителен екземпляр на Империята, каза, че не желае питие, но се виждал принуден да заяви, че според него е крайно непристойно един чуждестранен гост да обижда англичаните в собствената им родина. В отговор се разнесе невесел, зле изигран смях и Артър заяви, че той не бил гост никому; неговият хотел и този ресторант били свърталища на изнудвачи и какво, по

дяволите, означавало това „гост“, когато човек си плащал навсякъде и когато Америка отпускала на Англия милиони по плана „Маршал“.

Аз станах с думите:

— Отивам до клозета. Остави ми бележка в кой затвор или болница са те пратили.

Когато се върнах, Артър седеше на масата на англичаните, прегърнал с една ръка високия джентълмен. След като ме представи, успя да ми прошепне, че сър Франсис е забележителен юрист и че двамата имали много общи приятели. След половин час обявих, че съм уморена и искам да си легна.

— Няма да ходите пак до клозета, нали? — обади се сър Франсис.

Не можах да си обясня тези думи, нито хихикането, което последва, но Артър, който ме изпрати до хотела, ми отвори очите:

— На тях думата „клозет“ им звучи грозно. На мен също и много пъти съм искал да ти го кажа. Не можеш ли да кажеш „тоалетна“, както казват всички? Сър Франсис се сконфузи заради жена си. И ми каза: „Чувал съм за Хелман. Но дори на една актриса не е позволено да употребява думата клозет“.

— Казах му, че мис Хелман е драматург, и то много известен, и тогава те ме накараха да назова пиесите ти. Както и да е, за утре сме поканени на вечеря извън града. И махни това цветно спортно палто. Облечи, нещо по-изискано, нещо черно.

Когато стигнахме до хотела, казах:

— Сега отивам право в клозета, тъй че утре няма да мога да дойда на вечерята. Те ще останат очаровани от теб, стига да не им кажеш, че си евреин, но дори и това можеш да им кажеш, ако им обясниш колко си богат и какъв добър бизнес биха могли да направят с теб.

За сър Франсис стана дума отново едва след месеци — вече се бяхме върнали в Ню Йорк — и след като някой ми каза, че Артър го е назначил за свой представител в Лондон.

— Ти добре си я уредил със сър Франсис — рекох му един ден. — Създаваш ли му поне достатъчно работа, та да може да си обзаведе един клозет?

— О, значи си чула вече за нея — възкликна той. — Искаш ли да ти я покажа?

И той извади от портфейла си една от многото снимки, неизменно правени с ония най-скъпи апарати, които все повреждаше. Пред много голяма къща стоеше младичка жена, засенчена изцяло от огромни дървета.

— Признай, че е красавица — каза Артър.

— Та аз не мога да я видя. Кого ли може да различи човек на твоите снимки?

— Трябва да ти кажа, че е възможно да реша да се ожения за нея.

— Коя е тя?

— Племенницата на сър Франсис. Голяма красавица. Наричат я лейди Сара.

(Според мен не лъжеше. Той действително я наричаше лейди Сара и едва миналата година открих, че тя не се казваше Сара и нямаше титла, от което следва, че и сър Франсис нямаше титла. Артър ги беше окичил с титли само в знак на дълбокото си уважение към тях.)

Много жени имат една особена черта — проявяват ревност към някой мъж, за когото нехаят, но аз бях достатъчно зряла, за да не се издавам и да изчаквам да ми мине. Изглежда, съм изчаквала да ми мине мълчаливо, защото след малко той каза:

— Не се тревожи.

Казах, че не се тревожа, а той заяви, че трябвало да се тревожа, тогава го попитах защо и той каза, че съм криела в себе си някои неща и това никак не му харесвало. След като се джавкахме дълго, той възкликна:

— Нали, нали? Кажи!

— Какво нали?

Сега ми е трудно да повярвам, че не съм разбирала какво е очаквал той да изпитвам и да кажа, защото откъслечните, произнасяни със запъване думи, така непривични за него, и тъжното му лице би трябвало да ми подсказват. Но дори да се бях досетила навреме, не съм сигурна дали щях да се отзова.

— Какво нали?

Тъжното изражение изчезна. И той отговори отривисто:

— Нали не се тревожиш заради парите ми? Излишно е. И да се ожения, и да не се ожения, аз ще се погрижа за теб.

Казах му, че този път ми е по-трудно от всякога да разбера за какво говори, на което той викна:

— За моето завещание. След като умра. Ето за какво говоря.

Реших, че е по-разумно да отклоня разговора в друга насока. Затова го попитах какво става с мадамата във Филадельфия и другата в Париж, казал ли им е за лейди Сара?

— Скъсах с тях. Ако си слушала какво говоря, щеше да знаеш това още преди месеци. Утре заминавам за Холивуд да ми направят вазотомия. По оня калпав зъболекар и за аборти съм похарчил петнайсет хиляди и шестстотин долара само миналата година.

Оплакванията от зъболекаря бяха стара история, но вазотомията бе нещо ново. Попитах го:

— Щом ще се жениш, защо ще си правиш вазотомия?

— Кому са нужни деца в тоя отвратителен свят? Аз цял живот се чудя защо са ме създали. Кой иска да хвърля по пет хиляди и шестстотин долара за аборти?

— Ти! За дами, които прибират за себе си четири хиляди от тях.

Бяхме стигнали до входната врата.

— Артър — казах аз, — знаеш, че Хамът сега живее тук и е много болен, а това значи, че не си доспивам и съм уморена до смърт. Лека нощ.

— Значи, не искаш да говорим за моята женитба? Ако тя те тревожи, ако ще ти липсвам, то е друго. Но ти просто се страхуваш, че женитбата ми ще те лиши от моето завещание, че няма да ти оставя наследство. Казах ти вече и ще удържа думата си: аз ще се погрижа за теб.

И той ме тикна във вратата и тръгна надолу по улицата. Обзе ме такъв убийствен гняв, какъвто не бях изпитвала от години, състояние, при което — от дете знаех — нито мислех за последиците, нито можех да се владея. Затичах по улицата и го настигнах тъкмо когато влизаше в едно такси. Сграбчих го за ръката, завъртях го и казах със спокоен глас, както правя винаги в мигове на най-голям гняв:

— Престани с опитите си да ме купиш. Вече прекаляваш с тях. Никой досега не е успял — нито ти, нито рода на майка ми, нито който и да било друг, и може би тъкмо защото се страхувам, че подобно нещо може да се случи. Тъй че остави ме на мира, подложи се на вазотомия, оправи си зъбите, ремонтирай си още веднъж лицето и не ме закачай

повече; и да не си посмял да споменеш още веднъж за това наследство и за гнусното си завещание.

Млъкнах и ме заболя от тези думи, които сами се изплъзнаха. От две години се преструвах, че не зная за двете пластични операции, които този човек с интересно изражение си беше правил в Холивуд, за да поправи лицето си, което той не харесваше; операциите не бяха поправили нищо, само бяха отнели жизненото излъчване, приятните бръчици на времето, всичко, което бе хубаво в това лице, и сега то изглеждаше като сглобено от различни части.

— Значи, ти мислиш, че видът ми не се е подобрил след операциите? — попита кротко той.

После се обърна и много се бави, докато се справи с шофьора. Когато свърши, в очите му вече нямаше сълзи. Хвана ме под ръка и двамата сновихме може би цял час по Медисън авеню между две едни и същи преки, без да продумама. По едно време забелязах от ъгъла, че лампата в стаята на Хамът светна, което означаваше, че за него нощта е свършила. Свърнахме към нашата къща и едва тогава казах:

— Всякакви извинения са излишни, безпредметно е да ти казвам, че не съм искала да те обидя, защото няма да е вярно. Изпадна ли в такова състояние, по-добре бягай от мен. — Стиснахме си ръце и аз се качих горе.

Човек се блазни от мисълта, че когато каже нещо, то е било разбрано, че за болезненото и забраненото повече няма да се говори. След няколко седмици обаче получих от Артър такава бележка: „Отказах се от вазотомията засега, макар че някой ден сигурно ще си я направя. И ако се случи да умра на операционната маса, ти ще станеш много богата“.

Не помня вече колко време след онази нощ ние не се видяхме, почивахме си един от друг, сякаш отношенията ни непредвидено бяха замразени, но много месеци след смъртта на Артър един от безбройните негови маклери ми каза, че по същото време положението на паричния пазар се влошило рязко и Артър хвърлил много от личните си средства, за да спаси вложенията, направени от него на мое име. Все по същото време получих от лондонската банка „Баркли“ едно озадачаващо писмо, с което, по искане на мистър Артър У. А. Кауан, ме уведомяваха, че ако той почине, на мое разположение в техните сейфове има ценни книжа, чиято стойност засега било

нецелесъобразно да ми съобщят. Това писмо ме убеди окончателно, че той не беше схванал нищо от нашия разговор на Медисън авеню, и колко безсмислено ще е да му обяснявам, че той разбира доказателствата за истинското приятелство по един начин, а аз — по съвсем друг. Чувствах се права, както неведнъж се е случвало при подобни парични въпроси, докато няколко дни след Коледа Хелън ми показа сто долара, изпратени ѝ от Артър.

— Гледай го ти! — възкликна тя.

— Ако искаш да му ги върнеш, аз нямам нищо против.

— Но той го прави от добро сърце — възрази тя. — Вие не можете да разберете това.

Хелън беше изкусна готвачка, най-добрата, която познавам, и с нея съм прекарвала чудесни мигове в кухнята. Беше ни станало почти традиция, бивахме ли сами, да си готвим една на друга: тя ще ми приготви нещо, което обичам, а аз ще ѝ завъртя някоя „чуждоземна каша“, която тя харесва и се преструва, че никога не ще се научи да я приготвява. Тази вечер готвех за нея ориз с шафран.

— Купи си едно палто с тия пари. Имаш нужда.

— Нямам. Стоте долара бяха забодени върху едно ново палто. Само дето ми е малко.

Хелън беше много едра и аз се разсмях, като си представих как Артър се е мъчил да налучка размерите ѝ.

— Но ще стане за племенницата ми. Той го прави от добро сърце. Мъжете са различни. Вие не щете да разберете това.

— По-добри ли са от нас или по-лоши?

— Различни. Къде е сега господин Кауан?

Мисля, че разбрах интимната ѝ мисъл. Тя знайваше азбуката, но умееше да изписва правилно само няколко думи.

— Можеш да му благодариш и по телефона.

— Аз не мисля за благодарностите, нито пък той. Но вие трябва да му пишете, срамота е. Той върши това, което всички трябва да вършим, рано или късно ще бъдем призовани горе, сега е ваш ред да подадете ръка за сдобряване.

Тия приказки бяха типични за нея, покръстената католичка. Това се случваше не за първи път. Вземех ли да споря с нея, можех да я лиша от нещо, което ѝ е необходимо, а да си замълча, би означавало да лицемеря и тя често бе използвала такива случаи, за да ме уличи в

едното или другото. Сега обаче, макар да не я разбрах докрай, изпитах някакъв смут.

— Ще бъдем призовани ли? Какво искаш да кажеш?

Тя не отговори и аз продължих:

— Ти много приказваш за смъртта. Но и той е евреин. Ние не се подготвяме за времето, когато ще бъдем призовани.

— Евреин, неевреин, все едно. Всички сме изгубени овце.

Бях чувала това много пъти и знаех, че мога да я жегна, като й цитирам преподобния Хуитнър, прочутия негърски проповедник от времето на нейното и майчиното ми детство.

— Овце ли? Преподобният Хуитнър не обичаше овцете. Той казваше: „Вдигнете се и превърнете се в лъвове! Хвърлете прангите, грабнете камшика, счупете оковите и скочете, както лъвът скача...“.

— Как не — прекъсна ме тя, — как не. А сме грабнали камшика да счупим оковите, белият ще ни направи на пух и прах.

Засмях се, убедена, че това ще я подразни. Тя продължи:

— Но аз не говоря ни за бели, ни за черни. Говоря за Библията, за Всевишния, който ще ни призове. Ей ги де са тръбите и господин Кауан ги чува още откога.

— Господин Кауан чува само как цвъртят пържолите, как шумолят банкнотите и как бръмчат самолетите. Ти за какво говориш?

— Пишете му — приключи тя. — Кажете му, че съм много доволна и от палтото, и от парите.

Цял живот, още от рождение, съм получавала нареждания от негърки и хем съм ги приемала, хем съм се съпротивлявала вътрешно, а в ония няколко случая, когато не съм ги изпълнявала, ме е обземал суеверен страх. Ето защо веднага написах за парите и палтото, но месеци наред не получих отговор. Обаче през юни на същата година, няколко месеца след като с Хамът и Хелън се бяхме пренесли в Мартас Винярд, получих кратко писъмце от Артър, с което съобщаваше, че се готви да дойде у нас за рождения ми ден. Реших да кажа това на Дашиъл по-късно. Той още не се познаваше с Артър, но напоследък изобщо избягваше гости — не му се щеше да го виждат болен и дойдеше ли някой у дома, Дашиъл се затваряше в стаята си. Във всеки случай не очаквах Кауан по-рано от двадесети, затова на 17 юни, когато се връщах от пазар, натоварена с пакети и зърнах пред къщата ролс-ройс, останах изненадана и се притесних.

Дашиъл седеше в дневната. Преди да отворя уста, той вдигна предупредително ръка и посочи навън, към терасата. Там стоеше началникът на местната полиция и наблюдаваше някаква фигура в далечината, която тичаше напред-назад по брега.

— Какво се е случило? Кауан се готвеше да дойде след няколко дни. Аз забравих да ти кажа...

— Той вече беше тук — каза Дашиъл, — издокаран с мотоциклетистки шлем и с пистолет. Насочи го към мен и заповяда: „Горе ръцете! И давай веднага всички скъпоценности!“. Окото ми не мигна, защото веднага различавам пистолета играчка от истинския, но полицията се разтревожила, понеже той изиграл същия номер на бензиностанцията, а там не разбрали, че пистолетът е играчка.

Дашиъл беше добросърдечен човек, но през последните години, когато го налегнаха страдания, почти всяко нещо бе в състояние да го раздразни.

— Извинявай — казах. — Трябва ли да направя нещо?

— Кауан е на плажа, прави някакви гимнастики или дявол знае що. Качи се горе и донеси детския пистолет.

Когато се върнах с пистолета — намерих го върху събраните съчинения на Йейтс — Хамът го взе, излезе на терасата и аз видях през прозореца как двамата с полиция го разглеждат и си говорят нещо, което не можех да чуя. После полицаят взе пистолета, махна ми през прозореца и се качи в колата си.

Хамът тръгна към своите покои и аз го последвах по стълбите, като се мъчех да се овладеея, понеже все ме беше страх, че ще се изтърси надолу. Той се намести в леглото и се втренчи в мен, както правеше винаги когато си мислеше, че дългото ни съжителство не му е помогнало да ме опознае кой знае колко.

— Не знаех, че той ще дойде днес — казах аз.

Хамът притвори очи.

— Какво има? Искаш ли нещо?

— Не. Само си мисля, че за първи път в живота си срещам луд човек, който се прави на луд, и се чудя как може да си толкова сляпа за всяка опасност. Може би тъкмо това те спасява. Обади ми, когато си замине.

Артър остана три дни. Нито веднъж не попита за Хамът, нито пък Хамът попита за него. На третия ден взехме със себе си обед и

отидохме на брега на океана. Той си направи гимнастиката и пробяга една миля, след което прекарахме чудесен ден, разговаряхме твърде несвързано за хора и места, тук-таме подхвърляхме по някоя дума за лейди Сара. По пътя към къщи той измъкна от жабката на колата сгънат на две чек. За десет хиляди долара, на мое име.

— За какво е това?

— Не мисли, че е подарък за рождения ти ден. Ти сама си спечелила тези пари. Помниш ли случая Солоуей, делото, за което ти разказвах веднъж? Тогава ти ме посъветва да говоря истината, защото иначе може да объркам нещата. — Той се засмя, изпълнен с доволство от този спомен, а аз се мъчех да се сетя кое от многото дела беше делото Солоуей. — Да, само първокласен мошеник като теб може да измисли подобно нещо. И тъй, спечелих делото, а тия пари са твоят пай. Когато умра, ще ти потрябват.

— Пак ли ще умираш?

— Не бива да ми задаваш въпроси, защото те ми забраниха да отговарям.

— Те?

— Да, този път те. Назначиха ме на много важна работа в правителствен орган и положих клетва да не издавам каква е тази работа. Казвам ти това, защото моите пътувания в бъдеще може да ти се сторят странни.

— По-странни от досегашните ли?

— По-странни от досегашните. Тъкмо затова искам да ти предам чека. Разбира се, ако ме убият, ще получиш и друго — ценните книжа от банката „Баркли“.

Изчаках да се свечери — любимото му време за шофиране, защото тогава можеше да развива по-висока скорост — и върнах чека в жабката на колата. Когато той се спусна по стъпалата с чантите си и влезе в ролс-ройса, казах му:

— Шпионските истории на ЦРУ винаги са ми били противни, Артър, и аз съм достатъчно зряла, за да си губиш времето и да ми обясняваш, че такива хора са нужни на всяка страна. И понеже не искам да се караме отново, това е последното ни...

— Марк Хау ми каза същото преди няколко дни — продума тихо той. — Но ми повярва. Ти вярваш ли ми?

— Да.

— Аз не работя за ЦРУ. Дори и сега нямаше да знам за съществуването му, ако Марк не ми беше обяснил. Аз също не обичам шпионите. Не, не работя за ЦРУ и мога да ти се закълна в това. Но на теб и на Марк съм длъжен да кажа истината. Те ме разпитваха и за двама ви. Казах им, че ти си толкова радикална, колкото е и тревията, че Марк е най-забележителната личност в Харвард и че ако чуя само дума против който и да било от вас, ще ги пратя по дяволите, всички. Те са изискани хора, моите нови шефове, и ми се извиниха.

Изразих задоволство, че шефовете му са изискани хора, а след това, някак разнежена, добавих, че не ме интересува с какви глупости се занимава той сега и че не искам да скъсваме връзките си.

— Ние никога няма да скъсваме, знаех си — каза той и колата се понесе с рев.

На другия ден позвъних на Марк и го попитах кои според него са „те“. Той каза, че нямал представа, но не му се вярвало работата да е кой знае каква, тъй като никой разумен човек не би оставил Артър да взема отговорни решения, освен в юридическата област, а надали и в нея.

Около година по-късно, на премиерата в Париж на „Лисичета“, поставена от Симона Синьоре, ми хрумна, че работата на Артър може би е свързана с Общия пазар, макар това докрай да остана неясно. Той беше купил двацет билета за премиерата и аз седях до Жан Моне, който в съвсем краткия ни разговор след представлението ми каза, че според него Артър е „блестящ финансист“, а такава било мнението и на „другите страни“. Бях в толкова лошо настроение след премиерата, че не ми се задаваха въпроси, които вероятно и без това нямаше да получат отговор. Исках само да се махна час по-скоро от театър „Сара Бернар“.

Когато преди две седмици пристигнах за последните репетиции, Артър ме посрещна на летище „Орли“ и прекарахме една приятна вечер. Любовта му към Париж ми доставяше удоволствие, но за съжаление това беше първата и последната приятна вечер до заминаването ми от Париж, на другия ден след премиерата.

В театъра все нещо върви накриво, сякаш просто така е орисано, но никога не се бях сблъсквала с толкова несполуки още от самото начало: преводът на пиесата беше тромав, прекалено буквален, играеше се в театър, предназначен повече за зрелища или ревюта на

лед; декорът, замислен само да подчертае буржоазното безразличие на една жена, чието внимание цял живот е било насочено другаде, беше претрупан с най-огромните претенциозни вещи, които съм виждала на сцена; а на главите на bankerите от Алабама бяха сложили тексаски сомбрера, което стана повод за бурен и опасен спор между мен и Симона — малък признак, че просто не можехме да се търпим.

Симона Синьоре е интелигентна, очарователна жена, толкова забележителна пред камерата, колкото и безпомощна пред сцената. При недостатъчни познания мнозина в театъра превръщат естественото и обикновеното в глуповатост и фалш. Това е разбираемо и тъжно, същевременно затруднително и досадно. А аз трудно се оправям с актьорите и постановчиците. Не говоря, когато трябва, и се бъркам, когато не трябва: раздавам похвали, за да скрия недоволството си, и това проличава; държа се прелюбезно, за да скрия гнева си, и това също не остава скрито. По този начин обиждам хората повече, отколкото ако вдигна скандал.

Всяка вечер след репетициите Артър идваше до театъра да ме вземе за вечеря, смутен, както ми каза по-късно, от една моя черта, която не бил забелязал преди. От това, че седя мълчалива, неспособна да хапна от вкусното ядене, пия прекалено много вино, усмихвам се там, където не трябва, когато той разказва обърканите си истории, или кимам сериозно там, където би трябвало да се заливам от смях. Вечерта преди първото представление неговото търпение почти се изчерпа: защо съм се безпокояла за една стара пиеса, когато той ми бил осигурил достатъчно пари, за да живея добре поне няколко години? Защо съм правела иронични физиономии по повод на най-новата му диета — мътеница с разтопено масло и сирене? Искам ли да ми покаже снимка на лейди Сара в самуреното палто, което ѝ е купил? Защо на нощната ми масичка имало книга на Бюхнер, след като съм знаела, че той ненавиждал германците. Прочела ли съм френското издание на „Канди“, което ми подарил? И защо не съм кажела веднага какво ми е мнението? Порнография ли е „Канди“, или не. Нетърпението му беше оправдано, но въпросите — предизвикателни. Чувствах се уморена и за да избегна отговорите, написах на гърба на менюто: „Артър е човек на празните неща. Това е жалко, но лек няма. Аз ли съчиних това, или съм го прочела някъде?“.

— Три пъти те питам: какво мислиш за „Канди“?

— Долен начин да се изкара някоя пара — отвърнах аз в очакване на буря.

Но той като че ли не ме чу, защото каза:

— Роско Паунд^[3] е моят спасител. В края на първата ми година в юридическия, в Харвард, нямах пари да запиша втората. Паунд ме повика и каза, че ще ми намери пари. Тогава още не бях се оженил за тенисистката, чиито родители не бяха прочели ни една книга в живота си. Те също не биха харесали „Канди“. Невежи простащи.

— Добре, Артър, виждам накъде отива работата.

— Исках да ти кажа, че съм ти бил верен по свой начин — на Синара, на теб и на юридическия в Харвард, и май на никой друг.

(Сега, когато пиша тези думи, те просто не ми се вярват, но една седмица по-късно получих писмо, в което са повторени дословно.)

— Омръзнаха ми другите жени.

— А какво стана с лейди Сара и женитбата?

— Та Паунд уреди факултетът да ми отпусне заем и когато ме повика, за да ми каже, че мога да продължа... просто не мога да ти опиша. Във всеки случай страшен рев му ударих и в кафенето, когато един ме попита защо са ми червени очите, аз го цапардосах. Когато умра, ще се погрижа както трябва за сестра си, всички останали от семейството мразя, но на нея ще оставя достатъчно, за да може да им помага, а другото е за Харвард и за теб.

— Защо не уреждаш тези неща, докато си жив, тогава по-малко хора ще очакват с нетърпение смъртта ти, която нищо чудно да се окаже най-продължителната в историята?

— Добре де — съгласи се той, — ще ти купя къща.

— Къща си имам.

— Тогава ще ти станат две. Ти си лесна, ами се чудя какво да направя за юридическия.

На устата ми беше да пратя по дяволите юридическия и да му кажа, че си имам други проблеми, но вместо това изрекох с безразличие:

— Защо не учредиш една стипендия в знак на благодарност към Паунд?

Той скочи, притегли ме към себе си и така ме прегърна, че дъхът ми спря.

— Гениално! Излиза, че не си била чак такава патка. Точно това ще направя. А сега престани да се и ядосваш за „Лисичета“ и запомни: аз никога няма да се ожения за лейди Сара.

След няколко месеца ми спомена нещо за стипендията и мисля, че се сети да ми го каже, защото щяхме да вечеряме с Бен Каплин, член на ръководството на юридическия факултет в Харвард. Нея вечер Артър беше във весело, очарователно настроение — обичаше юристите от академичния свят, уважаваше ги, — докато онзи, който седеше до него, не заговори за Гьоте. Тогава една от бурите, които връхлитаха през океана на годините му, се стовари с ураганна сила, по-неудържима от всякога, безсмислена и безпричинна, бликнала от дълбини, незнани и страшни. Непознатите хора извърнаха глави смутени или изпълнени със съжаление. Артър крещеше на стъписаната маса, че Гьоте бил дърто немско магаре, както всички немци, някогашни и сегашни. И ето че се намери една жена, най-смелата или най-глупавата, да попита за Бах и Бетовен, с което наля масло в огъня, защото, когато бе разгневен, Артър не обичаше да се обаждат жени, може би понеже мъже от средната и едрата буржоазия го бяха убедили, въпреки волята му, че на жени не бива да се крещи, нито пък е благоприлично да ги нокаутираш. Изведнъж той притихна застрашително и й каза, че никой не бил сигурен дали Бах и Бетовен са немци, а освен това били музиканти, тъй че нямали нищо общо с идеите. Както ми се беше случвало неведнъж, разкъсвах се между срама, че е мой приятел, и искреното желание да му помогна. И казах припряно онова, което не биваше: че Артър просто не може да прости на германците, загдето са дали на света Карл Маркс. От тихия тон преди малко не остана и помен. Артър закрещя, че моите праотци били немци, поради което съм наследила националната им черта — злодейството, че баба ми се казвала Маркс и следователно съм била роднина на Крал Маркс, а на всичко отгоре съм била достатъчно тъпа, за да харесвам Хайне. Все още с добронамереното желание да го възпра — понякога съм успявала да сторя това и после ми е бил благодарен за протегнатата ръка, — казах, че винаги са ми допадали думите на Хайне: когато германците решат да правят революция, те първо трябва да поискат разрешение. Артър викна, че дори аз трябвало да зная какво е искал да каже Хайне — нацистка революция, защото Хайне е бил един от ранните нацисти; после каза, че никога вече

нямало да сяда на една маса с мен или всеки друг, който имал, макар и капчица германска кръв.

Именно тази вечер, на тази трапеза, докато го наблюдавах как излиза от къщата на Каплан и се отправя надолу към брега, разбрах, че с Артър нещо не е в ред и че този път то е непоправимо: невидимите нишки, които скрепват всеки един от нас вътрешно, се бяха разхлабили или скъсали, а това означаваше, че нещо лошо приближава. Ранните лишения, изгубената вяра, че парите могат да разрешат проблемите му в живота, щурите пътувания, жените, може би дори тайнствената му нова работа — всичко това или само част от това, но във всеки случай нещо, което едва ли знаех, беше направило от живота му риболовна корда, която се оплиташе все повече, без да може да се разплете, а ръката, стиснала въдицата, нямаше благоразумието или смелостта да среже заплетената част и да върже кордата отново. Но аз трябваше да срежа моята корда там, дето се пресичаше и заплиташе с неговата, и тази вечер я срязах, при все че за моя радост той до края не разбра това.

Тази вечер не му се разгневих и никога вече нямаше да му се разгневя. Не държах вече на него толкова, че да го удостоявам с гнева си, а той, изглежда, усети това и се разтревожи. Започнахме да се виждаме все по-рядко, но през следващите осемнадесет месеца писмата, които получавах от него, бяха по-трогателни от всякога. Веднъж, късно вечерта, дойде у дома направо от европейския самолет и ми подари прекрасна златна игла, друг път ми каза, че използвал ценните книжа на мое име в банката „Баркли“, но да не съм се тревожела, защото щял да увеличи наследството за мен в завещанието си, друг път ми обясни, че съм му най-добрата приятелка и че ме обича, после на няколко пъти прекарахме приятни вечери и той за първи път започна да ме ухажва, сякаш търсеше топлината, която мислеше, че е загубил. Но не я бе загубил. За двама ни по-важно бе да разберем истината: за мен той беше станал човек на празните неща и той, мисля, сам го разбираше, понасяше мъжествено болката, която това му причиняваше, и се мъчеше да я притъпи с нови коли, нови къщи, нови приятели, нови жени, които забравяше още докато ги любя, с нови пластични операции на лицето, с нови зъбни протези, дори с нови любимци писатели — у нас и във Франция, които подпомагаше твърде дълго заради неосъществените им дарби, нови

банки, нови акции, някой нов град, село или океан, по които се захласваше днес, за да се разочарова от тях още утре.

За последен път го видях през август, когато дойде за една седмица в Мартас Винярд. У нас гостуваше стара моя приятелка, която му хареса, и тримата прекарахме приятно. Препускахме до различни плажове с най-новия му ролс-ройс — старият бе купен само преди година, — разхождахме се, катерехме се по канарите и той, достигнал върха пръв, ме чакаше там и ме упрекваше, че съм била в лоша форма, макар да съм била шест години по-голяма от него, а после, за да ми го докаже по-убедително, се спускаше тичешком надолу, търчеше цяла миля по брега и се хвалеше, че бил все така силен и пъргав, какъвто бил на младини. И за пръв път не четеше досадни лекции на тема диети: излапваше докрай лакомствата, приготвени от Хелън, и я целуваше след всяко ядене.

— Господин Кауан изглежда чудесно, нали? — казах ѝ веднъж.

Тя ме изгледа и измъкна от джоба си някакво листче. На него пишеше: „Преди да замина тази вечер за Париж с Еър Франс, полет 972, искам да завещая на Хелън Андерсън, в случай че се помина, сумата от десет хиляди долара в отплата за нейната добрина през всичките тези години“.

— Той често прави това — за всички жени, които харесва — засмях се аз.

— Това ме тревожи — каза тя.

След няколко часа двете с Хелън го изпратихме с куфарите до колата.

— На добър път — пожелах му аз.

Хелън се обади зад мен:

— Това ме тревожи... това листче за парите.

— О, глупости! — възкликнах аз.

Той целуна и двете, каза, че щял да прескочи, за да види новия си апартамент в Торемолинос, за който за първи път чувах, и запали мотора. Мисля, че не чу думите на Хелън:

— Карайте по-полека, господин Кауан. И се молете, защото ще бъдем призовани.

На единадесети ноември 1964 година още с пристигането ми в един хотел в град Мексико един прислужник ми съобщи, че ме търсят по телефона. Някакъв глас ме уведоми, че Кауан е мъртъв, загинал

мигновено, когато ролс-ройсът му се разбил в Севиля. Но злополуката не беше станала в Севиля, той не бе умрял мигновено и не той бе карал ролс-ройса. Завещание така и не се намери, но лейди Сара и хубавичката жена от някогашния прием във Филадельфия представиха стари бележки, почти същите като бележката на Хелън, и прибраха огромни суми. След време попитах Хелън няма ли да представи бележката, но тя се престори, че не разбира за какво става дума. И едва по-късно ми призна, че скъсала бележката, когато сме се сбогували с него при колата. Противоречивите сведения за злополуката, как е изчезнало завещанието му, писано и преписвано неведнъж в течение на годините, на каква работа се бе хванал и в кое учреждение — всичко това остава неизяснено до ден-днешен. Ако бе водил загадъчен живот, такъв е и споменът, който остави за себе си у хората, които го бяха приемали такъв, какъвто беше.

Той просто беше изчезнал. Не вярвам да е желяел такъв край. И не беше шест години по-млад от мен, а две години по-стар. И е пътувал с някакво момиче. Тя останала невредима при злополуката, била деветнайсетгодишна и на всичкото отгоре германка.

[1] Ескуайър — почетна титла. — Б.пр. ↑

[2] Катън Медър — американски духовник и писател (1663–1728). — Б.пр. ↑

[3] Авторът на „Канди“. — Б.пр. ↑

КОСТЕНУРКА

Бях се събудила още в пет и реших да изляза на риболов за няколко часа. В чудно бялата мъглива утрин гребях до яхтата с малката лодка, после покрай моята страна на Мартас Винярд се насочих към дълбините на Уест Чоп. Нагоре, по посока на езерото Ташму намерих леко набърчените води, където се навъртат писиите, заложих две въдици и си приготвих кафе. Всякога съм се радвала като дете, когато съм сама на яхтата и никакъв друг съд не се вижда, преди да се е пукнала зората. За един час улових девет писии и две чернушки, които Хелън с удоволствие щеше да сготви на чорба, и реших да поплувам, преди да се върна на работата си маса. Течението отнасяше яхтата натам, където се чупеха големи вълни, но това не беше нещо необичайно, пък и аз винаги съм била предпазлива: вързах моя голям камък с дълго въже, слязох с него по стълбичката на яхтата и го спуснах там, гдето смятах да плувам. Не зная колко време е минало, докато разбера, че не плувам, а се нося с невероятна скорост, влачена от течение, което досега не бях забелязала. Разбира се, яхтата се движеше с мен, но силният вятър откъм сушата я отнасяше навътре, към големите дълбочини. Нямах никакъв избор: нито можех да настигна яхтата, нито имах сили да се боря със силното течение. Не си спомням почти нищо от следващите мигове — зная само, че се обърнах на гръб и си помислих, че паниката невинаги е такава, каквато я описват. Известно време бях като пън и усещах само как водата облива лицето ми; после се поотпуснах и понечих да видя накъде ме носи течението. Но щом се опитах да вдигна глава, потънах, а когато отново излязох на повърхността, вече не се виждаше бряг, но ми беше все едно, имах чувството, че между мен и водата няма разлика, и си помислих, че не е лошо да умреш по този начин, стига да си потънеш кротко, ако имаш достатъчно разсъдък, а не да правиш жалки опити да се спасиш. Изведнъж — не зная след колко време — главата ми се удари в пристана на Уест Чоп, ръцете ми се вкопчиха о един от

пилоните и си спомних разговора, който водихме с Хамът четири дни след смъртта на костенурката. Тогава аз му казах:

— Между вас имаше някакво разбирателство. Тя се пребори със смъртта, ти също. Ами аз?

Той не отговори, затова същата вечер повторих въпроса си.

— Не зная — отвърна той, — може би и ти ще успееш, а може би не. Какво струва моето мнение?

Държейки се за пилоната, разговарях с човека, починал преди пет години, за костенурката, умряла преди двайсет и шест.

Още в онези дни, 1940, това беше едно от последните големи имения в областта Уестър. Разгледах го един вторник и само след два дни го купих с хонорара от „Лисичета“, без да ми мигне окото, че не ми останаха пари да купя продукти поне за една седмица. Наричаха го имение, ала скромната къща дотолкова не съответстваше на огромния парк, оформен според изискванията на деветнайсети век, че веднага се заинтересувах от семейството, което сто и двайсет години бе държало това имение. Но по думите на посредника тия хора бяха изчезнали. (Оказа се, че не е вярно. Осем или девет години по-късно се появи едно шестнайсет-седемнайсетгодишно момче и поиска разрешение да види къщата и да прекара един ден край езерото. Каза, че това бил родният му дом, и отнесе със себе си огромен клон от глога, който майка му била посадила по случай неговото раждане.)

През първите седмици затворих двете къщи за гости и реших да не се занимавам с чемширите, редките растения и пътеките за езда, а щом Хамът успя да пласира два разказа, стъкмихме една работна стая за мен и ремонтирахме хамбара. Искях да обработвам тази земя и не обръщах внимание на предупрежденията, че почвата била глинеста и камениста. Наех един млад немски фермер, Фред Херман, защото веднага подуших, че сме сродни души, и ден след ден, години наред двамата работехме до премаляване от ранна утрин до късна вечер. Много от нашите планове се провалиха, но други се увенчаха с успех: започнахме да отглеждаме и да продаваме пудели, които бяха на мода по онова време, докато спечелихме достатъчно, за да създадем птицеферма; щом получих парите за сценария на „Лисичета“, закупих говеда и три хиляди корена аспержи, които избелвахме и продавахме

на много високи цени. Направихме кръстоски от патици, които никой, освен мен не щеше да погледне, зарибихме езерото с костур и щука, развъдихме хубави прасета, от които си докарахме хубави пари, а после, когато взехме да отглеждаме фазани, загубихме тези пари; част от тях си възвърнахме от продажбата на първите гигантски домати, на млади агнета и богато на масленост, непастьоризирано мляко. Всичко това ставаше в добрите години, преди да се наложи да продадем имението, когато Хамът бе хвърлен в затвора по времето на Макарти, а на мен ми затвориха вратите в Холивуд, след като бях извикана да давам показания пред Комисията за разследване на антиамериканска дейност при Камарата на представителите. Времето, в което можех да се занимавам с каквото намеря за добре, свърши в 1952.

Спомените ми от онези дни са истинска джунгла: неща, научени и забравени или полузабравени, което е по-лошо от забравени. Струва ми се, че някога имах доста познания за дърветата, птиците, дивите цветя, зеленчуците и за някои животни; знаех как се бие масло и как се правят сирене и наденици, как се отстранява мирисът на тиня, който костурът има, как да познавам и приготвявам разни буренаци — от които на хората после им призляваше, — ръководейки се от книгите, които те уверяван, че всичко можеш. Веднъж изтънчените Джералд и Сара Мърфи се разболяха не на шега от дивото зеле, което бях приготвила според някаква рецепта от миналия век.

Но най-ясно си спомням един ден през първата пролет след купуването на имението. Снегът се беше стопил по пътеките за езда и след като свърших сутрешната си работа в хамбарите, излязох рано на разходка до езерото, със Салуд, големия пудел, и четирите негови кутрета. Когато стигнахме до гъсто залесения хълм срещу езерото, Салуд се спря, завъртя се рязко, хукна към гората, а после се върна бавно на пътя. Аз се упътих с кутретата към езерото и му подсвирнах, уверена, че вниманието му е било привлечено от някоя къртица. Но като се обърнах, видях го да седи неподвижен на пътя, сякаш бе поел дълбоко въздух и го задържаше. Повиках го, но той не помръдна. Повиках пак строго, с тон, на който той винаги се подчиняваше. С глава и с предните крака Салуд направи движение в знак, че ме е разбрал, ала след като ме изгледа, обърна глава назад. За първи път виждах куче да стои така парализирано и отивайки към него, си спомних разказите за змии, които имали способността да омагьосват.

Уплашена само при мисълта за змия, взех от земята един дебел прът и един камък. Салуд излая някак особено и аз запратих камъка над главата му в гъстака и му изкрещях да върви след мен. При падането на камъка нещо се задвижи тежко-тежко пред Салуд. Вече сигурна, че това е змия, която се готви да нападне, спуснах се към кучето, хванах го за нашияника и така се препънах о него, че едва не паднах. Той ми се изплъзна и тръгна бавно по посока на шума. Когато се окопитих, видях как някаква огромна кръгла черупка, може би около един метър в диаметър, мина край него и се насочи бавно към водата. Огромна костенурка.

Салуд тръгна дебнешком след нея и докато гледах в почуда кучето и едва пъплещата костенурка, то скочи пред нея, протегна лапа и в същия миг челюстите ѝ се ключиха върху крака му. Салуд се отдръпна мълчаливо и после нададе такъв вой, какъвто не бях чувала. Не зная колко време ми трябваше, докато пристъпя към действие, но във всеки случай стоварих с все сила пръта върху опашката на костенурката в мига, преди тя да се гмурне във водата. Кракът на кучето беше размазан, но то бе толкова тежко, че не можех да го нося, затова изтичах до къщи да повикам Фред и двамата го занесохме до ветеринаря. След една седмица раната зарасна, но Салуд остана куц за цял живот.

Хамът беше отишъл в Калифорния за няколко седмици и аз почти всеки ден отивах сама до езерото с надежда да видя пак костенурката. Спомних си, че като дете ходех всяка събота с леля ми на френския пазар в Нови Орлеан, откъдето купувахме продукти за пансиона ѝ. На пазара имаше двама касапи, чиито палци липсваха — били отхапани от костенурки.

Хамът се върна във фермата и много се разстрои и ядоса, като видя как е осакатено любимото му куче. Знаел, каза, че в езерото имало хапещи костенурки, а също и змии, и се зарече да предприеме нещо. С присъщата си придирчивост той се зае с цялостно изследване. През следващите няколко седмици домъкна сума книги и официални издания на тема костенурки. После в къщата започнаха да пристигат чудновати пратки: големи клетки от телена мрежа, предназначени кой знае за какво, пред които Хамът стоя с дни, докато реши как да ги преправи; огромни въдичарски куки; много дебело, майсторски направено въже; наръчник за разните видове възли. Изчетохме заедно

хипотезите за произхода на хапещите костенурки, но според мен те не казваха много нещо: тези костенурки били най-старите живи същества, които останали непроменени, имали много яки челюсти и били крайно опасни за неприятеля, ставали безпомощни, ако ги обърнеш по гръб; намери се обяснение и на въпроса какво е правила в гората моята костенурка — всяка пролет женската снася яйца на сушата, които мътела всеки ден, а после оставяла новоизлюпените костенурчета сами да си намерят пътя към водата.

Един ден, вече беше минал може би месец (решеше ли да проучи основно някакъв въпрос, Хамът никога не бързаше), замъкнахме до езерото телените клетки, огромните въдичарски куки, риби глави и вмирисани парчета месо, които Хамът бе оставил да стоят няколко дни на слънце. Вече ми беше дотегнало — както неведнъж — от бавната придиричивост, с която Даш вършеше всяко нещо, та тръгнах да се разхождам около езерото, докато той нагласи стръвта в клетките и на куките и се отправи с лодката да търси здрави, надвиснали над водата клони, за да ги привърже към тях.

След като обиколи едната страна на езерото, загреба към южния му край и изчезна от погледа ми. Тогава ми хрумна да се окъпя и докато плувах бавно към неподвижния сал, забелязах, че един от клоните на лавровия храст недалеч от мен се люлее силно над водата. Качих се на сала и като се вгледах, разбрах причината за люлеенето — Даш беше вързал за клона едно от въжетата с куките. Извиках с все сила на Хамът, че се е хванала костенурка, той отвърна, че не е възможно толкова скоро, и аз викнах отново — да не спори, ами да идва бързо, защото ме е страх.

— Напила си се рано-рано — ухили се той, когато се появи иззад извивката на езерото.

Посочих към люлеещия се клон. Даш мигом ме забрави и загреба много бързо натам. Затегли въжето, но то не се поддаде, та той се изправи в лодката, задърпа го пак, после го остави и загреба обратно към сала.

— Само е костенурка. Влизай в лодката, ще трябва да ми помогнеш.

Взех веслата, а той стана да отвърже въжето от клона. То беше толкова тежко, че когато понечи да го върже за кърмата на лодката, Даш политна назад. Успях да го подпра с греблото.

Търкайки ожуления си гръб, той се втренчи в мен и каза:

— Напомни ми. — После върза въжето за кърмата и взе веслата.

— Какво да ти напомня?

— Да ти кажа никога да не ме спасяваш. Отдавна мислех да ти го кажа.

Когато излязохме на брега, той отвърза въжето от кърмата и започна да го изтегля. Измъкна костенурка, по-голяма от онази, която бях видяла в гората. Тя така светкавично подаде глава, че аз отскочих назад. Даш я сграбчи за опашката и я метна по гръб.

— Налапала е здраво куката, няма да се откачи. Иди докарай колата.

— Не искам да те оставям сам с това чудовище. Не се занимавай с него...

— Върви — каза той. — Костенурката не е жена. Няма нищо страшно.

Вързахме костенурката за задната броня на колата и така, тътрейки я цяла миля, я закарахме вкъщи, Даш отиде до инструментариума и се върна с брадва и дълга дебела тояга. Обърна костенурката по корем, подаде ми тоягата и каза:

— Застани по-надалеч, протегни тоягата пред нея и чакай да я ухапе.

Така и направих. В мига, в който костенурката ухапа тоягата, Даш замахна с брадвата. Но нищо не направи, защото гадината забеляза движението и бързо скри главата си. Опитахме още пет-шест пъти. Беше горещо и си помислих, че се потя именно от това, но тъй или инак, никога не можех да бъда спокойна с Хамът, когато той не сполучваше в някоя работа.

— Опитай още веднъж — каза той.

Подадох тоягата, костенурката се поколеба, после я ухапа и точно тогава аз прихванах тоягата по-надолу, за да не ми се изплъзне. В същия миг костенурката я пусна и с невероятно светкавично движение посегна към ръката ми. Отскочих назад, при което си ожулих крака с тоягата. Хамът остави брадвата, взе ми тоягата и като поклати глава, каза:

— Иди си легни.

— Няма да си легна — опънах се аз.

— Прави каквото щещ, само ми се махни от главата.

Отвърнах, че и това няма да стане, и го обвиних, че го е яд на мен само защото не може да убие костенурката с брадвата.

— Мога да я застрелям. Но не тя е причината да съм ядосан — каза той. — Трябва да си поговорим с теб, крайно време е.

— Говори.

— Сега съм зает. Хайде, махни се оттук.

Той ме хвана за ръка, заведе ме до стъпалата на кухнята, натисна ме да седна там и влезе да вземе карабината. Когато се върна, сложи една мръвка пред главата на костенурката и застана зад нея. Чака дълго. Най-после тя подаде глава и пушката гръмна. Идеално попадение, точно зад очите. Когато притичах до тях, костенурката проточи конвулсивно врат и тромаво се отблъсна напред. Наведох се над нея, но Хамът ме предупреди:

— Не се доближавай много. Още не е умряла.

После грабна брадвата и я стовари върху врата ѝ.

Главата остана да се крепи само на кожа.

— Интересно — каза той. — Куршумът не я уби, въпреки че е минал през мозъка. Много интересно.

Хвана костенурката за опашката и я помъкна по дългото стълбище към кухнята. Намерихме няколко вестника и сложихме костенурката върху готварската печка, която използвахме само когато дойдеше време да правим наденици.

— Сега трябва да разберем как трябва да се нареже за супа.

— Да — кимна Даш. — Но това е сложна работа. Нека изчакаме до утре.

Пъхнах бележка под вратата на Хелън — тя имаше почивен ден и беше отишла в Ню Йорк, — с която я предупреждавах, че сме оставили костенурката на печката, да не се плаши. После телефонирах на леля Джени в Нови Орлеан, за да ми каже рецептата за любимата ми супа от детството, а тя рече да не се занимавам с костенурки, че било опасно, ами да се заловя с изящна бродерия, както подобава на една благовъзпитана дама.

На другата сутрин, когато станах в шест, за да помогна на Фред да издои кравите, вече бях забравила костенурката и се сетих за нея едва при вида на кръв по стъблата пред кухнята. Но помислих, че тая кръв е покапала, когато сме внасяли костенурката вътре, и продължих пътя си към хамбарите. Когато се върнах в осем, Хелън ме попита

какво искам за закуска, тя била приготвила царевичник, и за каква костенурка на печката ставало дума.

Качвайки се горе, за да се изкъпя, извиках ѝ:

— За същата, която е на печката. Хапещите костенурки трябва да са ти известни още от детските години.

След малко се качи и тя и се облеци насреща ми в банята.

— Няма никаква костенурка. Но има много кървища.

— На готварската печка е — повторих аз. — Сляпа ли си?

— Не съм сляпа. На печката няма никаква костенурка.

— Иди събуди веднага мистър Хамът — разпоредих се аз.

— Не обичам да будя мъже — каза тя. — Неудобно ми е.

Спуснах се тичешком до кухнята, после хукнах нагоре към стаята на Хамът и го разтърсих силно.

— Ставай! Костенурката е изчезнала.

Той се обърна и се втренчи в мен.

— Много пиеш сутрин.

— Костенурката е изчезнала — натъртих аз.

След няколко минути той слезе в кухнята, погледна и на печката и се обърна към Хелън:

— Чистила ли си пода?

— Да — отвърна тя, — всичко беше изпоцапано. Вижте стълбите.

Той погледна стълбите, които водеха към зимника и към поляната. После заслиза бавно по стъпалата и като вървеше по следата от кървави петна, отправи се към овощната градина. До нея имаше друга, нещо като алпинеум — около половин акър, засаден с редки дървета и растения, който се издигаше стръмно над входа към къщата. Хамът свърна натам, като вървеше по пътеката около овощната градина.

— Веднъж, когато работех като детектив, намерих едно откраднато пратерно колело на някакъв пътуващ панаир — каза той. — После го изгубих и доколкото ми е известно, никой вече не е успял да го открие.

— Костенурката не е пратерно колело — възразих аз. — Някой я е задигнал.

— Кой?

— Отде да знам? Ти нямаш ли някаква хипотеза?

— Костенурката сама е избягала.

— Не дрънкай глупости. Снощи тя беше мъртва. Мъртва като камък.

— Я погледни.

Той сочеше към градината с редките растения. Салуд и три от кутретата бяха клекнали на голям камък и се взираха в храстите. Спуснахме се нататък. Хамът прогони кутретата и разтвори с ръце гъстака. С глава, която се крепеше само на парченце кожа, костенурката правеше усилия да се движи и да се измъкне от храсталаците.

— Господи! — възкликнахме ние в един глас и се вторачихме в костенурката.

Тя успя да се придвижи една стъпка напред, което ѝ отне много дълго време. После се спря и задните ѝ крака се вдървиха. Салуд, който досега кротуваше, изведнъж скочи към нея, последван от две от кутретата, които се разджафкаха. Кучето взе да ближе кръвта по главата на костенурката и предните ѝ крака се размърдаха. Грабнах Салуд за нашийника и го запратих в един камък.

— Сега не може да го ухапе — каза Хамът. — Мъртва е.

— Отде знаеш? — усъмних се аз.

Той хвана костенурката за опашката.

— Какво ще правиш? — попитах го.

— Ще я занеса пак в кухнята.

— По-добре да я занесем до езерото. Тя си заслужи живота — казах аз.

— Тя е мъртва. Още от вчера е мъртва.

— Не е. Или може би е била мъртва, но сега не е.

— Възкресение, а? Трудна жена си ти, човек да не повярва, че си била католичка — каза той и тръгна.

Следвах го отблизо, когато той влезе в кухнята и тръшна костенурката на една мраморна плоча. Чух Хелън да възкликва:

— Олеле, господ да ни е на помощ на всички!

Хамът взе един от касапските ножове. Замърда устни, сякаш преповтаряше прочетеното. После отдели крака, като ловко го срязва около ставата. Когато заби ножа в другия, кракът трепна.

Хелън излезе навън и каза:

— Знаете много добре, че помагам при клането на животни и не обичам хората, дето разправят колко ужасно било да се убиват животните, а пък после ги ядат, щом друг ги е заклал. Но това е друго. Това е нещо съвсем друго. Не бива да я докосваме. Тя си е заслужила живота.

Хамът остави ножа.

— Добре, както кажеш.

Влязохме с него в дневната и той си взе някаква книга. След един час продумах:

— Добре де, каква е дефиницията на живота?

— Много съм стар, Лили, за такива философствания.

Следобедът се обадох по телефона в нийоркското дружество на зоолозите, чиято членка бях. Похабих доста нерви, докато ме прехвърлиха на някакъв специалист по костенурки. Когато свърших с обяснението младежкият глас каза:

— Ясно, *челидра серпентина*. Много са свирепи. Къде я срещнахте?

— Срещнала ли?

— Къде се натъкнахте на нея?

— На литературна сбирка — коктейл край едно езеро.

Той се покашля.

— На сушата или във водата? На сушата са особено свирепи. Хапят така светкавично, че с просто око понякога е невъзможно да се улови движението на главата. Крайниците им са яки и един малък израстък свързва всеки с кара...

— Да, четете ми от книгата, която вече и аз съм прочела. А мен ме интересува как е успяла тя да слезе по стълбата и да отиде чак до градината с отсечена глава, крепяща се само на парченце кожа.

— Хапещата костенурка тежи средно десет-петнайсет килограма, но често се намират и два пъти по-тежки екземпляри. Яйцата им са много интересни, с твърда черупка и някои ги сравняват с топка за пинг-понг...

— Но, моля ви, кажете ми какво мислите за нейния... за нейния... *живот*.

След известно мълчание той каза:

— Не ви разбирам.

— Жива ли е била, когато я намерихме в градината. И жива ли е сега?

— Не разбирам въпроса ви.

— Питам за живота. Какво е *животът*?

— Ако не се лъжа, това, което предшества смъртта. Моля ви, поставете сърцето ѝ в съд с малко солена вода и после ни уведомете колко дълго е продължило да бие то. Нашите сведения показват десет часа.

— Значи, тя не е мъртва.

Отново кратко мълчание.

— Не, в нашия смисъл.

— Какво искате да кажете?

Чу се шум от някакъв разговор и долових как той шепне нещо някому. После продължи разговора с мен:

— Хапещата костенурка е много низша, може би най-низшата форма на живот.

— Но, моля ви, *жива ли е тя или мъртва*? Това е всичко, което искам да знам.

Отново се дочу шепот.

— Вие се интересувахте от научно мнение, мис Хелман. Но аз не съм в състояние да дам мнение от гледище на теологията. Благодаря ви, че се обадохте.

Десет и повече години след това към края на един прием някаква едра дама прекоси стаята и седна до мен. Каза, че работела върху книга за Мадам дьо Стал и след като престанах да мънкам, както правя, когато нещо ми е неизвестно, тя добави:

— Брат ми беше зоолог. Веднъж вие сте му се обадили да го питате за някаква хапеща костенурка.

Помолих я да му предаде много поздрави и извинения.

— О, излишно е — каза тя. — Сега той е на работа в Калкута.

Но в деня на телефонния разговор отидох да го разкажа на Хамът. Той ме изслуша, усмихна се, когато стигнах до теологичната част, и отново се вдълбочи в старата книга, която четеше — „Царството на животните“. На форзаца на тая книга има моя бележка, която зърнах в един юлски следобед на 1972, и именно тя ме върна към описвания тук спомен за костенурката.

Към обед Хелън влезе в стаята и каза:

— Тая костенурка. Не мога да готвя, като знам, че е при мен.
— Какво да направим? — попитах Хамът.
— Супа.
— Нека другия път. Като хванем друга костенурка. А тази да погребем.
— Погреби я ти.
— Искаш да ме накажеш — казах аз. — За какво?
— Мъча се да те разбера.
— Работата е там, че беше отишла толкова далеч. И че никога досега не съм се замисляла за *живота*, ако разбираш какво искам да кажа.
— Не разбирам.
— Е добре, какво е животът — всичко от тоя род.
— Всичко от тоя род. На твоята възраст?
— Ти си много по-стар от мен — отвърнах му.
— Това не пречи да си на трийсет и четири, тоест твърде възрастна за всичко от тоя род.
— Ти ми се подиграваш.
— Стига, Лили. Всички признаци са ми известни.
— Признаци за какво?
Той стана и излезе. След един час се качих с чаша мартини и казах:
— Само тази костенурка, следващата няма да ме разстрои така.
— На мен ми е все едно — каза той.
— Не, не ти е все едно. Искаш да кажеш нещо съвсем друго.
— Казвам стига.
— Аз пък казвам...
— Аз няма да ям.
Излязох и затръшнах вратата. На обед изпратих Хелън да му каже да слезе незабавно, а той й казал, че не му се яде незабавно.
Към десет, когато Хелън вече си беше легнала, запокитих една книга във вратата на Хамът.
— Да? — обади се той.
— Моля те, ела ми помогни да погребва костенурката.
— Аз костенурки не погребвам.
— А мен ще погребеш ли?
— Когато му дойде времето, ще се постарая.

— Отвори.

— Няма. Извикай Фред Херман да ти помогне за погребението. И вземи молитвеника на Хелън.

Докато изпих още три чаши, стана вече много късно да будя Фред. Отидох да видя костенурката — кръвта ѝ продължаваше да капе на пода. От дълги години, а и много години след това се боях от Хелън, затова едва към полунощ вързах костенурката за опашката, взех фенерче и я повлякох по кухненската стълба към гаража, където вързах другия край на въжето за задната броня на колата. После се върнах под прозореца на Хамът и извиках:

— Аз съм слаба жена. Не мога да изкопая толкова голяма дупка. Ела ми помогни.

След като повторих това, той се обади:

— Имам желание да ти помогна, но много ми се спи.

Цял час копах ямата на могилата край езерото и докато зарових костенурката, бутилката с уиски се беше изпразнила, главата ми се мотаеше и ми се повдигаше. Забих една пръчка на гроба и подкарах колата към къщи, но някъде на сред път съм заспала на волана. Когато се събудих призори, валеше силен дъжд и видях, че десните колела са заорали в един пън. Прибрах се пеша и си легнах. Четири-пет дни нито Хамът, нито аз споменахме за костенурката. Това не беше случайно, защото три дни изобщо не си говорихме и се хранехме по различно време.

После, когато се върна от една късна следобедна разходка, той каза:

— Хванах две костенурки. Какво ще ги правим?

— Ще ги заколим. И ще сварим супа.

— Сигурна ли си?

— Началото винаги е трудно — казах аз. — Сам знаеш това.

— Не го знаех, преди да те срещна.

— Гърбът ми се схвана от това копане, а и настинах, но трябваше да погребя костенурката. Обаче не искам да говоря повече за това.

— Не си си свършила много добре работата. Някакви животни са разровили гроба и са изяли костенурката, но независимо от това, бог ще те благослови. Аз събрах костите ѝ, зарих ги отново в ямата и изписах надгробна плоча.

През всичките години, докато живеехме в имението, на гроба стоеше — а може би стои и сега — малка дървена, чистичко изписана табела: „Тук почива моята първа костенурка. Мис Л. Х. — Богоугодната“.

ПЕНТИМЕНТО

През 1961, няколко седмици след смъртта на Хамът, се преместих в Кеймбридж, за да преподавам в един литературен семинар в Харвардския университет. Преди това, понеже правех сметка и Хамът да дойде с мен, бях запазила с помощта на Хари и Елена Левин стая в една частна клиника, приятна, просторна сграда от деветнайсети век, само на няколко преки от университета. Сега живеех с Хелън на най-горния етаж на Левърит Тауърс, нова студентска сграда, откъдето клиниката се виждаше. Една вечер дълго не ме хвана сън, та излязох да се разходя и постоях пред нея. Това се превърна в навик и два-три пъти седмично аз отивах до сградата, която Хамът тъй и не видя, стоях там, докато ми станеше нетърпимо студено, и после се връщах в леглото си.

При петата или шестата разходка по късна доба — Хелън спеше тежко и аз и не помислях, че може да я събудя, докато се обличах тихо в съседната стая — пътят от няколко преки се оказа труден и хлъзгав, защото през деня бе вилняла снежна буря. Нея вечер не стигнах до клиниката, а свърнах обратно — и досега не мога да си обясня защо — по улица „Атина“. Дълго преди да се добера до нашия ъгъл, забелязах Хелън, която изглеждаше още по-черна в своя неуместен за това време бял летен шлифер. Тя стоеше на улицата с някакво високо момче, което държеше мотоциклет. Испитах онази смесица от благодарност и негодувание, които толкова често ме бяха обземали в дългогодишните ми отношения с нея, но този път не понечих да си губя времето с анализирането на тези чувства.

— Ама че нощ — подхвърлих аз, когато минах покрай тях.

Наближавайки двора на сградата, чух стъпките им след себе си, а после — звук от подхлъзване. Когато се обърнах, видях, че момчето я бе прихванало, както бе политнала — тя беше много тежка, — и я чакаше да се изправи. Знаех, че Хелън не би искала да видя тази картина, затова влязох в сградата, взех асансьора, изчаках, докато те взеха другия, чух момчето да ѝ казва нещо пред нашата врата и после

се затворих в стаята си, за да избягна каквито и да било обяснения от нейна страна.

След няколко дни я видях как прекоси двора, следвана от високото момче, което носеше две големи торби с продукти. Тя отвори нашата врата, пое торбите от него и му каза:

— Благодаря ти, сине. Заповядай, когато ти се прияде нещо хубаво.

Същата вечер ѝ подметнах:

— Хубаво гадже си си намерила.

Тя почти нямаше чувство за хумор, но обичаше да ѝ се говори така, направо. Обаче не каза нищо и аз едва сега съзнах, че през последните няколко дни тя едва ли бе разменила и дума с мен. Поднесе ми мълчаливо вечерята. След вечерята почетох малко, но се чувствах неспокойна и станах да си взема палтото. Хелън излезе от стаята си.

— За смъртта ли мислите или що? — рече тя.

— И аз не зная, ти как смяташ?

— Покой. Можем ли да ги разберем ние тия неща?

Бях свикнала с такива бръщолевеници, но тази вечер няхах настроение и направих нетърпелив жест.

— Не искам да говоря за смъртта.

Докато чаках асансьора, тя ме наблюдаваше от прага.

— Вие ходите да стоите пред оная сграда, защото мислите, че можете да го върнете. Но може би той не иска да се върне, а може би вие не... — Тя сви рамене, което винаги означаваше, че е опряла до нещо, което смята за неразумно или излишно да каже.

Едва след време разбрах какво е искала да каже и най-малко една година по-късно, след като се бях прибрала в Ню Йорк, узнах, че е обсъждала с високото момче моето състояние. Реших, че това е било непочтено към мен, и месеци наред се колебаех дали да ѝ го кажа, но после си дадох сметка, че не е било непочтено, и този въпрос престана да ме занимава, защото междуременно момчето бе започнало да ми харесва и съзнах, че тя просто е имала нужда от него в ония самотни мигове от живота си, когато живееше в чужд град, при това с жена, която вършеше странни неща нощем.

Наскоро след онази нощ, в която говорихме за смъртта, една вечер се прибрах в апартамента, за да се преоблека за вечеря с едни

приятели. Момчето седеше на масата, а срещу него — Хелън. При влизането ми то стана. След като се ръкувах с него, Хелън му каза:

— Седни и си изяж суфлето, докато не е изстинало.

Когато влязох в стаята си, чух го да споделя с нея:

— За първи път в живота си ям суфле. Чудесно е.

— Можеш да ядеш всяка вечер — отговори тя. — И всеки път различно.

На излизане от банята зърнах от коридора как момчето миеше пода в кухнята. После Хелън влезе в стаята ми.

— Здравата си хапва. Два големи резена месо.

— Цели два? — засмях се аз.

— Пита ме как ще погледнете на това. Рекох му, че вие сте малко особена и ставате все по-особена, но на такива неща не обръщате внимание.

— Благодаря ти.

— В четвъртък ще ме изведе на разходка.

— С мотоциклета ли?

— Той живее с едно богатско момче, което има кола. Казва, че съквартиранта му си подръпвал.

Не се изненадах, че Хелън употреби този нов за онова време жаргонен израз — единствения съвременен в речника ѝ, — който означаваше да вземаш наркотици. Бях я чула да го употребява преди няколко години, когато ми каза, че синът ѝ си подръпвал, та искала да го върне във фермата, която родата ѝ в Южна Каролина все още притежавала.

Този четвъртък — това беше свободният ѝ ден тя се натъкми рано-рано сутринта и изглеждаше много хубава и важна с костюма и дългото палто.

— Толкова рано? — подметнах аз. — Той не ходи ли на лекции?

— Джимси е много, ама много способен.

— Как му е фамилното име?

— Не знам — отговори тя. — Той е бедно момче, не е от известна фамилия.

Джимси беше по-голям от състудентите си. Когато се запознахме, беше двайсетгодишен, втора година студент. Обясни ми, че трябвало да изчака, докато спести малко пари и се яви на конкурс за стипендия. Когато го попитах с какво се занимава баща му, той се

засмя и отвърна, че от три поколения никой в тяхното семейство не е печелил. Беше от Орегон и една вечер разказва весели истории за баща си и майка си и петте си сестри и братя.

— Ти ги обичаш — казах аз. — Това е необичайно.

— И аз не знам дали ги обичам.

— Как така не знаеш?

— Не знам какво се разбира под това. Обичам да има хора около мен, обичам мотоциклета си, химията. Едни неща ми допадат повече, други — по-малко. И толкоз. Лошо ли е това?

Отговорих, че не зная, че тези въпроси не са моя специалност. Тогава той пак заговори за семейството си и ми прочете едно писмо от баща си. Бащата пишеше как някакъв доктор в Портланд му казал, че има рак в стомаха и той сам се излекувал с отвара от бира, карамфил и лук.

През първата ми година в Харвард Джимси се отбиваше поне три-четири пъти седмично да види Хелън, мъкнеше пакетите ѝ от пазара, вземаше колата на съквартиранта си, за да я извежда на разходки. Често оставаше да вечеря с нея, а понякога и с мен.

Това беше началният период на протестното студентско движение и по едно време той изчезна в Мисисипи и се върна натъртен около бъбреците — полицията обичаше да бие на това място, защото там не оставаха следи. Хелън го прибра при нас за една седмица с обяснението, че съквартирант, който подръпва, не става за болногледач. Тя толкова се суетеше около него, че това го учудваше и го караше да се чувства неудобно. А безучастието ѝ към положението на негрите в Юга го вбесяваше. И му бяха нужни години, за да разбере, че то бе резултат от възрастта и времето: нейният гняв бе толкова силен и тя толкова дълго бе го таила, че той я плашеше и тя не смееше да му даде воля. Всъщност Джимси изобщо не можеше да вникне в начина ѝ на мислене; една вечер щях да падна от смях, когато той се опитваше да ѝ обясни какво безумие е била американската авантюра в залива Кочинос. Тя не обичаше такива разговори. Най-много обичаше да ѝ свири на хармоника; веднъж ми каза с гордост, че не била виждала книжката му, но едно друго момче ѝ казало, че Джимси не само свири на хармоника, а бил и най-способният в курса.

Една сутрин през май същата година, около седмица, преди да напуснем Кеймбридж, се събудих, съборих някакъв пепелник и

останах да лежа плувнала в пот от кошмара, който бях сънувала. След малко станах, облякох си палтото и тръгнах към клиниката с мисълта, че никога вече няма да я видя. Стоях дълго пред нея и когато си тръгнах, забелязах, че Джимси ме следва отблизо. Сетих се, разбира се, че Хелън му е телефонирала, но сега — той вече се беше изравнил с мен — никак не ми беше до тях двамата. Вървахме с него мълчаливо, докато за собствено учудване аз произнесох:

— Пентименто.

— Какво е това? — попита той.

— Друг път недей да вървиш по петите ми, Джимси, не обичам това — казах аз.

Но не искам да пиша за Джимси; това не е най-същественото, пък и самият той би възроптал. Всички останали, за които стана дума в тази книга, са мъртви. Ние с Джимси станахме добри приятели, въпреки че сега, дванайсет години след като се запознах с него, аз все още не го разбирам или по-точно не мога да разбера защо той предпочете живот, толкова различен от живота, който първоначално бе си избрал. Когато се запознахме, беше студент по химия и след дипломирането остана на работа при Робърт Удуърд, носителя на Нобелова награда, и когато говореше за чудесата и загадките на химията, се вживяваше така, както в нищо друго. После изведнъж се отплесна към астрофизиката и вечерта, когато се мъчеше да обясни на Хелън какво означава тази дума, тя каза, че ще има да я боли глава цяла седмица, а понеже след главобола я хвана лоша настинка и месец по-късно почина от пневмония аз винаги съм свързвала астрофизиката с нейната смърт.

Джимси беше дошъл на погребалната церемония в грозния харлемски дом за покойници и аз го забелязах да стои най-отзад и да разговаря със сина на Хелън. Но докато да стигна до него през навалищата от роднини нехранимайковци, които тя години наред бе поддържала, той бе изчезнал; и едва миналата година разбрах, че именно Джимси, а не синът ѝ е натоварил ковчега на влака до Камдън, в Южна Каролина, и е чакал край него на перона на гарата цяла нощ и цял ден, докато сестра ѝ и братята ѝ дойдат чак отнякъде си, за да го приберат.

Преди смъртта ли на Хелън, след това ли, не помня вече, Джимси издържа успешно конкурсен изпит за стипендия „Маршъл“,

която се получава по-трудно от стипендиите „Роудс“ и „Фулбрайт“, и замина да учи в Англия, в тамошния Кеймбридж. Тогава един мой приятел, възпитаник на Кеймбридж, ми писа: „Той просто ги зашемети. Аз го поканих да излезем да пийнем нещо не защото ти ми го беше препоръчала, а защото ми се стори крайно интересен. Но нещо се е случило с него: мисля, че астрофизиката вече не го влече, сега загадка за него е светът“.

Това сигурно беше вярно, защото Джимси се върна в Харвард, при все че не си спомням точно кога и защо. Във всеки случай го сварих там, когато се върнах да преподавам през 1968, годината на студентските бунтове. Доколкото си спомням, един ден, когато протестните демонстрации бяха в разгара си, влязохме заедно в двора на университета. Джордж Уолд, който вече беше станал герой и пак можеше да стане, държеше този ден примиренческа реч, прекалено убеден, че допада на слушателите си и че те го подкрепят. Но се разнесоха гневни дюдюкания и едно момче, което стоеше пред нас, измъкна от джоба си ябълка и понечи да замери Уолд. Джимси улови ръката му и каза:

— Остави това, малкия, така ли се спори с възрастен човек?

Момчето се задърпа разгневено, но като се обърна, позна Джимси и каза:

— О, ти ли си. — И го поглади по рамото.

Ако се не лъжа, Джимси отиде втори път в Англия, защото някъде през 1979 получих кратко писмо от него: „Смятате ли, че мога да пиша? Не, разбира се. Но аз скъсах с астрофизиката. Нямам намерение да работя за тия мръсници, а другаде няма приложение за нея“. Отговорих му, че според мен не бива да се залавя с писане, и дълго нямах вест от него, докато един ден се получи картичка с албанска пощенска марка и следния текст: „Тези типове ми харесват. Готови са да се дерат с всеки и си имат обяснение за това. До скоро виждане“.

Но не се видяхме скоро. Едва миналата година, през лятото, получих писмо от Орегон, в което ми съобщаваше, че се е върнал, че баща му му дал четиридесет акра съсипана земя — каквото попаднало в ръцете на семейството му, се съсипвало, — че бил горе-долу добре, но не му се живеело като в комуна, само Кари била чистичка и

работлива. Няколко дни преди Коледа той ми се обади по телефона, каза, че е в Ню Йорк и ме покани на вечеря.

Приятно ми беше да го видя отново. Прекалено кокалестото лице и тяло сега се бяха налели и той бе добил хубав мъжествен вид. Отидохме в едно модно заведение в Гренич Вилидж, което някакъв приятел му беше препоръчал, но Джимси подсвирна като видя цените в листа.

— Не мога да ви поръчам вечеря — каза той. — Мислех, че ще мога, но при тези цени...

— Нищо, тогава аз ще те черпя.

— Не е нищо, но както и да е. Виждате ми се уморена. Да не ви се е случила някаква неприятност?

— Не, просто съм уморена.

— Заповядайте в Орегон. Там ще ви осигуря спокойствие. Кари се научи да готви и е голяма чистница. Аз не мога да понасям мръсотия. Майка ми е такава повлекана. Много мила и добра жена, но повлекана.

— Кари харесва ли ти?

— Тя е свястно момиче.

— Само това ли?

— Нима то не е достатъчно?

— Според мен не е — отвърнах аз.

— Според вас, а според мен е достатъчно — каза той.

— Обработваш ли земята?

Той се засмя.

— Имам хубава зеленчукова градина, имах и стотина пилета, но баща ми ги изкла за някакво махленско празненство. Печеля си прехраната с дърводелство и сега, точно сега започвам да забогатявам. Някаква идиотка от Портланд се занимава с продажба на розетки, а аз ги произвеждам, резбовам розетки за нея. Знаете ли какво е това?

— Звучи ми познато — отвърнах аз, — но не мога да си спомня точно...

— Едни такива дървени украшения, които се лепят на креватни табли и скринове — нови боклуци, които искаш да изглеждат старинни. В началото ми плащаше по пет долара на парче, а сега ми дава по двайсет и пет. Мога да смъкна и повече, стига да намеря сгоден случай да увеличи цената. Добре е, нали?

Като не получи отговор, той остави вилицата си и пак попита:

— Добре е, нали?

— Стига! — казах аз. — Отлично знаеш какво мисля по този въпрос. Ще изядеш ли още една пържола?

— Да — засмя се той, — ако имате пари да я платите. Хелън сигурно ви е казвала, че обикновено ми приготвяше по две пържоли.

— Да.

— Велика жена беше тя, все гледаше да прави добрини. Знаете ли, че тя ми подари това палто? — посочи той към скъпия, но овехтял вече овчи кожух, метнат на стола до него. — И знаете ли какво направи, когато понечих да ѝ го върна и ѝ казах, че е много скъпо и не мога да приема такъв подарък от една трудова жена? Удари ми шамар.

— Веднъж ти ми беше казал, че не знаеш какво е да обичаш и да не обичаш.

— Аз обичах Хелън.

— Жалко, че не си ѝ го казал. Сега вече с твърде късно.

— Казах ѝ го — възрази той — вечерта, когато намерих в речника оная дума „пентименто“.

Издание:

Автор: Лилиан Хелман

Заглавие: Пентименто

Преводач: Тодор Вълчев

Година на превод: 1980

Език, от който е преведено: английски

Издание: първо

Издател: Народна култура

Град на издателя: София

Година на издаване: 1981

Тип: роман

Националност: американска

Печатница: ДПК „Димитър Благоев“, ул. „Н. Ракитин“ 2, София

Излязла от печат: февруари 1981 г.

Редактор: Жени Божилова

Художествен редактор: Николай Пекарев

Технически редактор: Божидар Петров

Художник: Стефан Десподов

Коректор: Петя Калевска; Евдокия Попова

Адрес в Библиоман: <https://biblioman.chitanka.info/books/7109>

ЗАСЛУГИ

Имате удоволствието да четете тази книга благодарение на *Моята библиотека* и нейните всеотдайни помощници.

МОЯТА БИБЛИОТЕКА

<http://chitanka.info>

Вие също можете да помогнете за обогатяването на *Моята библиотека*. Посетете **работното ателие**, за да научите повече.